

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bahriye Çeri

Böyle Bir Hayat Güzin Dino

SÖYLEŞİ

YAPI KREDİ YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

BÖYLE BİR HAYAT GÜZİN DİNO

Güzin Dino (İstanbul 1910 - Paris, 30 Mayıs 2013) İÜEF Fransız Filolojisi'ni bitirdikten sonra aynı fakültede Roman Filolojisi profesörü Erich Auerbach'ın asistanı oldu. İstanbul'da tanıştığı ve 1941'de Adana'ya sürülen Abidin Dino'yla evlenmek için asistanlığı bıraktı. Bir süre Fransızca öğretmenliği yaptı. 1946'da Ankara'da DTCF Fransız Filolojisi'nin açtığı doçentlik sınavını kazanarak göreve başladı. 1954'te Abidin Dino'yla birlikte Paris'e yerleşti. 1975'e kadar Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Enstitüsü'nde (INALCO) Türk dili ve edebiyatı dersleri verdi; Türk dili laboratuvarı kurdu ve burada çağdaş Türk şairlerinin sesli antolojisini hazırladı. Radio France Internationale'de Türkçe yayınlar bölümünü yönetti (1975-90). Deneme, eleştiri ve incelemeleri 1951'den itibaren DTCF dergisinde, Fransız ve Amerikan dergilerinde yayımlandı. Yunus Emre, Nâzım Hikmet ve Yaşar Kemal'den Fransızcaya çeviriler yaptı.

Kitapları: *Tanzimat'tan Sonra Edebiyatta Gerçekçiliğe Doğru*, DTCF Yayınları, 1954; *La Genèse du Roman Turca au XIXe Siècle*, Publications Orientalistes de France, Paris, 1973 (Türk Romanının Doğuşu, Cem Yayınevi, 1978); *Gel Zaman Git Zaman*, Can Yayınları, 1991; *Güzin Dino-Abidin Dino Mektupları*, İş Kültür Yayınları, 2004; *Sensiz Her Şey Renksiz* (Güzin Dino-Abidin Dino: Mektuplar 1952-1973), Can Yayınları, 2007.

Bahriye Çeri (Samsun, 12 Mart 1968) 1988 yılında Hacettepe Üniversitesi'nden mezun oldu. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 1992 yılında yüksek lisansını ve 1997 yılında da doktorasını bitirdi. 2013 yılında doçent unvanını aldı. 1990-1998 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde araştırma görevlisi, 1998-1999 yılları arasında ise Kocaeli Üniversitesi'nde yardımcı doçent olarak çalıştı. 1999 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi'ne geçti. Burada çalışırken yarı zamanlı olarak Boğaziçi, Yeditepe ve İstanbul Teknik üniversitelerinde dersler verdi. 2002-2004 yılları arasında Tokyo Yabancı Diller Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak görev yaptı. 2011-2012 öğretim yılında CERMOM (Le centre de Recherche Moyen-Orient et Méditerranée) Paris'te araştırmacı olarak bulundu. 2013 yılında emekliye ayrılarak Paris'e yerleşti.

Kitapları: 1923-1938 Dönemi Türk Romanında Kadın, Simurg Yayınları, 1996; *Tarih ve Roman: Boğazkesen Üzerine Yazılar*, (haz.), Can Yayınları, 2001; *Hayal ve Hakikat*, (Ahmet Mithat Efendi'den haz. ve önsöz), Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 2005; *Unutulan Romanlar: Kibar Fahişe Zeynep, Padişahın Öfkesi*, (Nâhid Sırrı Örik'ten), İJT, 2006; *Sorbonne Dârülfünunu'nda Edebiyât-ı Hakikiyye Dersleri*, (Ali Kemal'den çeviri yazı ve önsöz), Hece Yayınları, 2007; *Bir Cihan Kaynanası: Nâhid Sırrı Örik*, Hece Yayınları, 2007; *Yeni Türk Edebiyatı Alanında Yapılmış Tezler Bibliyografyası*, (Didem Ardalı Büyükarman ile birlikte), Turkuaz Yayınları, 2009; *1908 Meşrutiyeti, Sanat ve Edebiyat, Bildiriler*, (haz.), İJT, 2008; *İstanbul Edebiyat Haritası*, Turing Yayınları, 2010; *İstanbul Yazıları*, (Nâhid Sırrı Örik'ten haz.), Türk Tarih Kurumu, 2011; *Hatıra-Roman İlişkisi ve Münevver Ayaşlı Romanları*, Doğu Kitabevi, 2013; *Ahmet Muhip Dıranas*, (haz.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2013; *İzzet Ziya: Edebiyatı Tuvalle Buluşturan Ressam*, (Ali Birinci ile birlikte), Kapı Yayınları, 2014; *Tarih Yazıları*, (Nâhid Sırrı Örik'ten haz.), Türk Tarih Kurumu, 2019; *Resim Yazıları*, (Nâhid Sırrı Örik'ten haz.), Everest Yayınları, 2022.

BAHRİYE ÇERİ

Böyle Bir Hayat Güzin Dino

Söyleşi

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 6079
Edebiyat - 1744

Böyle Bir Hayat - Güzin Dino / Bahriye Çeri

Kitap editörü: **Murat Yalçın**
Düzeltili: **Filiz Özkan**

Kapak tasarımı: **Nahide Dikel**
Sayfa tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **Akgül Yıldız**

Baskı: Sena Ofset Ambalaj, Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Maltepe Mah. Litros Yolu Sk. 2. Matbaacılar Sitesi B Blok
Kat: 6 No: 4NB 7-9-11 Topkapı - Zeytinburnu / İstanbul
Tel: (0212) 613 38 46
Sertifika No: 45030

1. baskı: İstanbul, Kasım 2022
ISBN 978-975-08-5480-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2022
Sertifika No: 44719

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
facebook.com/yapikrediyayinlari
twitter.com/YKYHaber
instagram.com/yapikrediyayinlari

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Sunuş / Ömer M. Koç • 7

Önsöz / Bahriye Çeri • 9

Türk Edebiyatı Araştırmaları ve Güzin Dino / Bahriye Çeri • 12

Aile • 19

Okul • 35

ve Abidin • 61

Adana • 77

Kayseri • 87

Ankara • 93

Roma • 105

Paris • 111

Portreler • 143

Fotoğraflar • 169

İsim Dizini • 191

Sunuş

ÖMER M. KOÇ

Güzin Dino ile dostum İlhân Alemdar vâsıtasıyla 2010 senesinde tanıştım. Aslında bu ikinci tanışmamızdı zîrâ ilk karşılaşmamız 1988 yılında yakın dostum Châteauneuf Nuri Bey'in torunu, Pierre Loti'nin romanı *Les Désenchantées*'nin kahramanı Nuriye'nin kızı Mihrinour Fenwick sâyesinde olmuştu. Onun evinde misâfir olarak kalırken bana “Seni çok sevdiğim bir Türk çiftle tanıştırmak istiyorum” dedi. Saint-Germain’de oturan ve ismini şu anda hatırlayamadığım bir Fransız kontesin evine çaya gittik. Abidin Bey ve Güzin Hanım da oradaydı. Abidin Bey ile çok hoş bir sohbetimiz oldu. Bana Atatürk ile ilk tanışmasını ve O’ndan nasıl etkilendiğini fevkalâde hoş bir tarz ve üslûp ile nakletti. Fakat o tanışmamızda Güzin Hanım ile aramızda bir iki sıradan “memnûn oldum, nasılsınız?” dışında pek bir teati olmamıştı. Zâten Mihrinour beni bu konuda daha evvel ikâz etmişti. “Güzin’i çok severim ama bâzen Abidin’in arkadaşlarına ve onun muhabbet gösterdiği şahıslara dişini gösterir” demişti. Tam öyle olmadıysa da belki de Abidin Bey ile daha fazla konuştuğum için bizlerden uzak durdu. O elektriği hissettiğimi ve bu konuyu eve avdet ettiğimizde Mihrinour ile konuştuğumuzu çok iyi hatırlıyorum.

Seneler sonra İlhân Alemdar’ın peşine takılıp Güzin Hanım’ın evine gittiğimizde ise karşıma bambaşka bir insan çıktı ya da benim kafamda kalan intibadan çok farklı bir insan idi gördüğüm. Eksik olmasın, bizi çok güzel bir şekilde kabûl etti. O zaman 100 yaşını idrâk etmiş olmasına rağmen fevkalâde genç ruhlu ve şetâretli bir insan buldum karşımda. Gâyet hoşsohbet ve sıcaktı. Yaşına rağmen dubleks olan evinin içindeki merdivenden bir iki defâ gâyet dinç bir şekilde yukarı kata çıkıp indiğini hatırlıyorum. Güzin Hanım’ın dediği gibi iki belki de üç saat nasıl geçti anlamadım. Lâf lâfı açtı. Kafamda kalan izlenimden o kadar farklı, sıcak ve nüktedan bir insan idi ki karşımdaki, âdetâ daha evvel gerçekten bu insanla mı tanışmışım diye kendime sormadan edemedim.

Bahriye Çeri, Güzin Hanım gibi önemli bir şahsiyet ile olan sohbetlerini kayda almak ve bunları söyleşi olarak yayımlamak ile çok isâbetli iş yapmış. Batı ile mukâyese edildiğinde bizde bu tür söyleşi, anı ve hâtırat kitapları çok azdır ve bu büyük bir eksikliktir. Güzin Hanım yaşamı boyunca özellikle Paris'te bulunduğu süre zarfında sâdece Türk değil dünyaca ünlü ressam, yazar ve düşünürle arkadaşlık kurmuş (Picasso, Aragon, Nâzım Hikmet, Yaşar Kemal) çok renkli, verimli ve üretken bir hayât sürmüştür. Nâzım Hikmet ve Yaşar Kemal'in eserlerini Fransızcaya çevirerek, Fransızlara Türk edebiyatını tanıtmıştır diyebiliriz. Çevirileri ünlü yayınevlerinde, denemeleri Fransız ve Amerikan dergilerinde yayımlanmıştır. Güzin Hanım'ın yaşamını, anılarını Bahriye Hanım'ın duru, akıcı ve içten anlatımı ile okumak insana gerçekten büyük bir hâz veriyor. Daha evvel Nâhid Sırrı Örik'in târih yazılarını bir araya getirirken gösterdiği îtinâyı bu çalışmasında da müşâhede etmek mümkün. Kendisini candan tebrik ediyor, başarılı çalışmalarının devâmını diliyorum.

Önsöz

BAHRİYE ÇERİ

Güzin Dino ile ilk karşılaşmamız Paris'te düzenlenen *Colloque International à L'occasion du Centenaire de la Naissance de Nâzım Hikmet* adlı toplantıda oldu. 24-25 Ekim 2002 tarihindeydi toplantı. Toplantıya Japonya'dan katıldığım ve uzun bir yol katettiğim için sabah açılışa yetişememiştim. Dolayısıyla katılımcılarla konuşma, tanışma fırsatım olmamıştı. Konuşmamı yaparken beni en ön sırada dikkatli bir şekilde dinleyen Güzin Dino'yu elbette fark ettim, hatta söyleyeceklerimi eleştirir veya beğenmez diye bir korku da yaşadım. Konuşmam bittikten sonra verilen küçük arada Güzin Hanım bana yanaştı ve "Sizi günü saatte çaya bekliyorum" dedi. O kadar. Ne bir tanışma faslı ne başka bir şey. Ben de Güzin Hanım'a başka bir şey söylemediğim gibi adres bile sormadım. Güzin Hanım'ın söylediği gün, söylediği saatte kapısındaydım. O gün başlayan bu çay saatleri 2012 yılının yarısına kadar devam etti, on yıl kadar. Paris'e bir haftalığına da gitsem bir aylığına da, her günümün öğleden sonrasını muhakkak Güzin Hanım'la çay için ayırırdım. Güzin Hanım ben Paris'e gelmeden İstanbul'a telefon açar, geliş tarihi-mi öğrenir ve beni onu ziyaret edenlerin çok iyi bileceği küçük ajandasına kaydederdi. Görüşmelerimiz çay saatinde başlar ancak akşam yemeğiyle devam eder, bazen gece yarısına kadar sürerdi. Neler konuşmazdık: Türk edebiyatı ve edebiyatçılarımız, Fransız edebiyatı, resim sanatı, Türk üniversiteleri, siyaset, tarih, Osmanlı...

Güzin Hanım'la hem çok güzel sohbetler ederdik hem de çok güzel insanlarla tanıştırdı beni. Sayesinde değerli insanlar tanıdım. Tiraje Dikmen örneğin. Türk resminin çok çok önemli bir ismi, naif, zarif Tiraje Hanım. Güzin Hanım'a ilk gittiğim günlerde tanımıştım onu. Paris'teydi ve Güzin Hanım'da kalıyordu. Léopold Lévy'nin kendisine bıraktığı atölyeye gidip geliyordu. Sonra onunla Büyükkada'daki müze evinde çok uzun süren buluşmalarımız ve sohbetlerimiz oldu. Nefis tablolarından bazılarını görme şansını buldum.

Onun resmindeki hareket, kendine özgü renkleri muhteşemdi. Güzin Hanım sayesinde keşfettim.

Pierre Chuvin, Güzin Hanım'ın beni tanıştırdığı başka bir isim. Bu hoş bilim adamı daha sonra İstanbul'a Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'ne müdür olarak gelecek ve onun desteğiyle önemli bilimsel çalışmalara imza atacaktık. Güzin Hanım sayesinde yaptık bu çalışmaları. Bu iki değerli insanı da kaybettik tıpkı Güzin Hanım gibi...

Güzin Hanım'ı vefatından önceki son bir yıl göremedim, çünkü o sene hem annemin ağır bir hastalık geçiriyor olması nedeniyle onunla ilgilenmek durumunda kaldım, hem ikizlerimin çok küçük olması nedeniyle Paris'e gidemedim. Ne yazık ki bu nedenle vefatını ancak eş dosttan haber alabildim. Ve bu ölüm beni derinden etkiledi.

Güzin Hanım'la yaptığımız uzun ve keyifli sohbetleri kitaba çevirme fikri 2003 Temmuz ayında netleşmişti. Güzin Hanım'la her buluşmamızda teybimi masaya koyuyor, benim sorularıyla başlıyorduk. Ancak Güzin Hanım'ın "Burada kapatalım" deyip kayda geçmesini istemeden anlattıkları şeyler bir yana, sohbet benim sorularımın cevabından çok başka yöne, çok başka şeylere uzanıyor, değişiyor, dağılıyor ama ilgi çekiciliğini hiç kaybetmiyordu. Benim sadece belli sürelerle Paris'e gittiğim zamanda yapılabilen bu kayıtlar çok uzun sürdü. Neredeyse 2011 yılına kadar. Evet, bu söyleşileri yayımlamakta neden bu kadar geciktim. Öncelikle daha önce de belirttiğim gibi Güzin Hanım'ın kaybı beni çok üzmüştü, yarım kalan bir şeyler vardı, vedalaşamamıştım... O benim için Paris şehriyle bütünleşmişti. Louvre Müzesi'ni gezmek Paris'e gelen bir ziyaretçi için ne ise Güzin Hanım'a gitmek de benim için böyle bir heyecan taşıyordu. Arkadaş, dost olmuştuk. Onun yanından doymuş, dolmuş, mutlu, huzurlu ayrılırdım. Bu söyleşileri tekrar dinlemek, tekrar o anlara dönmek benim için hiç kolay olmadı. Bu kadar yıl geçmesine rağmen daha çok üzülerek ama onu tanımış olduğuma da sevinerek dinledim kayıtları.

Tam da bu noktada teşekkür etmem gereken bazı isimler var. Öncelikle Bekir Akbaş çok destek verdi bu söyleşilerin yayımlanması için. Israrcı oldu. O ısrar etmeseydi belki elime almazdım. Benim "Bu kayıtların metin haline gelmesi çok zor" şeklindeki isteksizliklerim karşısında kayıtların metin haline gelmesi için uğ-

raştı. Kayıt için bütün teknik imkânları da o yarattı. Ses kayıtlarını ilk önce metin haline Zehra Akbaş, Necla Aytuna ve Binnur Ödik getirdiler. Kendilerine ne kadar teşekkür etsem az.

Bundan sonra ben, kelime/cümle düzeyinde atlama veya anlaşılama durumu nedeniyle üç kez daha bu söyleşileri dinleyip metinleri düzelttim. Bu söyleşi metinlerini olduğu gibi yayımlamak mümkün değildi. Çünkü daha önce de belirttiğim gibi söyleşi amacıyla bir soruyla başlasak da işin boyutu değişiyor, sohbet dallanıp budaklanıyor, konudan konuya atlanıyordu. Bu haliyle okunması, anlaşılması mümkün olmayacaktı. Bu nedenle söyleşiyi konularına ve kronolojik sıraya göre düzenlemek zorunda kaldım. Dipnotlarda Güzin Hanım'ın sözünü ettiği kişiler hakkında bilgi vermeye, bazı belirsiz ya da hatalı görünen ifadelere elimden geldiğince açıklık getirmeye çalıştım. Kitaba söyleşilerden önce Güzin Hanım için PEN Kadın Yazarlar Komitesi'nin 2007 yılında düzenlediği sempozyumda sunduğum konuşma metnini ekledim. Bu metinde Güzin Hanım ve onun Türk edebiyatına katkıları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Her çalışmamda olduğu gibi son okuma ve Fransızca ifadeler, isimler için eşim İlhan Alemdar'ın yardımını aldım. Güzin Hanım'la sohbetlerimiz sırasında pek çok kez aramızda bulunan Güzin Hanım'ın "İlhan'a telefon açalım, Louvre'dan çıkınca buraya gelsin" deyip bazen evde bazen dışarıda yediğimiz yemekler, gece yarılarna kadar devam eden beraberlikler nedeniyle zaten çok iyi bildiği bu metinleri son bir kez daha kontrol etti. Son teşekkür ona...

Paris, 14 Haziran 2018

Türk Edebiyatı Araştırmaları ve Güzin Dino¹

Güzin Dino, Nilüfer Güngörmüş ile yaptığı bir söyleşide şöyle diyor:

Hepimiz biraz “ilk kuşak aydın”lar gibiyiz, Namık Kemal filan kuşağı ki ilk ideologlar diyelim; onlar da ayaküstü bir şeyler yaptılar, biz de onlardan biraz daha fazla... Belki şimdi üniversitelerde yine iyi kötü incelemeler var. Tek Türk. Ama mesela yazarların eleştirili toplu eserleri yayımlanmıyor. Böyle bir geleneği olmayan kültür... Eee, kahve sohbetine dönüşebilir her şey... Mesela doktora tezi olarak eleştirel incelemeler yaptırılıyor mu öğrencilere yeterince? Burada Gallimard’ın Pléiade (pleyad)² koleksiyonu var. Pléiade gibi bir koleksiyon, bir memleketin kültürünü oturtan bir koleksiyondur. İşte Türkiye’de böyle şeyler bekliyor insan. Bu daha çok Türkiye’nin içinde yapılacak bir şey... Öte yandan burası için farkına varıyorum ki, İngilizce, Fransızca bilen, edebiyatla ilgili herkesin kolları sıvayıp kültürümüzü, entelektüel seviyemizi dışarıya yansıtması lazım. Çünkü müthiş değerli bir kültür hazinemiz var ve yeterince bilinmiyor. Üstelik politik nedenlerle de kötüleniyor... Böyle durumlar içinde bocalıyoruz işte ama çaresi yok değil.

Kanımca bu sözler Güzin Dino’nun Türk edebiyatına katkılarının anahtarını veren cümlelerdir.

- 1 PEN Kadın Yazarlar Komitesi Güzin Dino Sempozyumunu’nda sunulan konuşma metnidir. Güzin Dino için PEN Kadın Yazarlar Komitesi’nce düzenlenen etkinlik Fransız Kültür Merkezi’nde yapılmıştı. Füsün Akathı, Zeynep Avcı, Sezer Ateş Ayvaz, Nalan Barbarosoğlu, Emel Batu, Ayşegül Devicioğlu, Tiraje Dikmen, Leylâ Erbil, Tarık Günersel, mesajıyla Nedim Gürsel, Nazan Haydari, Doğan Hızlan, Handan İnci, Müge İplikçi ve Karin Karakaşlı anı, inceleme ve görüşleriyle katılmışlardı. (İstanbul, 20 Kasım 2007, Salı.)
- 2 Pléiade Kütüphanesi, Fransız ve yabancı edebi ve felsefi mirasın en büyük eserlerinin referans baskılarını bir araya getirmektedir. Zarif ve pratik, okunması kolay koleksiyon yılda on ila on iki cilt ile zenginleştirilmiştir. Metinler en güvenilir el yazmaları, basımlar veya belgeler kullanılarak derlenir; önerilen çeviriler yeni veya revize edilmiştir; en iyi uzmanlardan önsözler, bildirimler ve notlar meraklı okurları veya araştırmacılar için son derece önemlidir.

Güzin Dino 1942 yılında İstanbul Üniversitesi Roman Filolojisi profesörü Erich Auerbach'ın asistanı olmuş; 1946 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde doçent olarak görev yapmış; 1954 yılında Paris'e yerleşen eşinin yanına gitmiştir. Türkiye'deki meslek yaşamı çok kısadır ve üstelik bu kısa süre bir hayli zor geçmiştir. 1943 yılında, Adana'da ikamete memur (yani sürgün) edilmiş olan Abidin Dino ile evlenmiştir. Erich Auerbach'ın asistanlığını bırakarak Adana'da çalışmalarına devam etmiştir. 1946 yılında D.T.C.F'de doçent olmuş ve bu görev 1954 yılına kadar sürmüştür. Bu yıllar Ankara'da geçen zor yıllardır Dino için. Niyazi Berkes'in *Unutulan Yıllar*'da anlattığı yıllar. Ancak bu kısa süreye ve zorluklara rağmen Güzin Dino yukarıda kendi sözleriyle aktardığı gibi, Türkiye'de yapılabilecek şeyleri yapmaya çalışmıştır:

“*Araba Sevdası* Kuruluşu Üzerine Bir Deneme”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. IX, 4. sayıdan ayrı basım, Ankara, 1951.

“Recaizade Ekrem'in *Araba Sevdası* Romanında Gerçekçilik”, *Türkiyat Mecmuası*, c. XI'den ayrı basım, İstanbul, 1954.

“Samipaşazade Sezai Bey'in *Sergüzeşt* İsimli Romanında Gerçekçiliğin Payı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XII, 1-2. sayılardan ayrı basım, Mart-Haziran, Ankara, 1954.

“Nabizade Nâzım'ın (1865-1893) *Karabibik* İsimli Hikâyesi Üzerine Bir Deneme”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XII, S. 1-2, s. 153, Ankara, 1954.

Tanzimat'tan Sonra Edebiyatta Gerçekçiliğe Doğru, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, No. 94, Ankara, 1954. (Bu kitapta Namık Kemal, Ahmet Mithat, Mizancı Murat, Menemenci Tahir, Servet-i Fünûn, Ebüzziya Tevfik, Said Bey, Halit Ziya, Beşir Fuat ele alınmakta.)

Güzin Dino 1954 yılında Paris'e yerleşir. 1968'de *Türk Romanının Doğuşu* konulu doktora tezini verir; bu çalışma 1973'te Paris'te basılır ve 1978 yılında da Türkçeye kazandırılır.³ Güzin Dino'nun Paris'te

3 *La Genèse du Roman Turca au XIXe Siècle*, Publications Orientalistes de France, Paris, 1973 (*Türk Romanının Doğuşu*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1978).

yıllarca Türk edebiyatı, Türk kültürü ve sanatını tanıtmaya çabalarının başında çevirileri gelmektedir. Bunlara biraz sonra döneceğim ancak Dino'nun çevirileri yanında Türk edebiyatı üzerine henüz Türkçeye kazandırılmamış yazıları da çok önemlidir. Türkçesiyle söylersem "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Türk Edebî Dili Üzerinde Fransız Etkisi" ve "Hikâyenin Kentsel Dönemi" adlı yazılar bunlardan sadece ikisidir. Bu yazılar çok önemli saptamalar içerir. Güzin Dino'nun Paris'teyken kaleme aldığı araştırma, inceleme, eleştiri yazıları dikkate alınmadan yukarıda belirttiğim yeni baskıları yapılmamış iki kitap ve dergi sayfalarında kalmış dört makaleyle Türk Edebiyatı araştırmalarında ne kadar, nasıl bir etki bırakmıştır, tam olarak anlayamayız kanısındayım. Kısaca buna göz atalım isterseniz.

Bu konuşma için Türkiye'de yayımlanmış hangi çalışmalar Güzin Dino'nun sözünü ettiğim incelemelerine değiniyor, bunlardan yararlanıyor diye bir araştırma yaptığımda Türk Romanı, Tanzimat Romanı, Edebiyat Teorisi, Folklor ve Edebiyat, Karşılaştırmalı Edebiyat gibi başlıklara girebilecek bütün çalışmaların hemen hemen istisnasız Güzin Dino'ya atıfta bulunduğunu gördüm. Atıfta bulunanlarla bir yere varamayacaktım. Araştırmamı atfın ötesinde ciddi anlamda Güzin Dino'nun görüşlerinden faydalanan, bu görüşleri eleştirel bir tutumla ele alan, onun araştırmaları için yargı cümleleri içeren çalışmalarla sınırlandırmak zorunda kaldım. Bu kapsama giren bazı eserlerin yazarları: Hilmi Ziya Ülken, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cevdet Kudret, Berna Moran, Fethi Naci, Taner Timur, Robert P. Finn, Ahmet Ö. Evin, Jale Parla, Orhan Okay, Cahit Kavcar, Mediha Göbenli, Yavuz Demir, M. Fatih Andı, Hülya Argunşah, Selahattin Bağdatlı gibi isimlerin eserleri. Dikkat edilirse bu isimler düşünce tarihçisi, tarihçi, felsefeci, akademisyen ve akademi dışından eleştirmen gibi farklı alanlardan. Bu çalışmalarda "Güzin Dino'nun tespiti yerinde olarak"⁴, "Güzin Dino'nun gösterdiği gibi"⁵, "Recaizade Ekrem'in *Araba Sevdası* Romanında Gerçekçilik" başlıklı önemli bir yazı yazmış Güzin Dino da"⁶, "Sergüzeşt hakkın-

4 Yavuz Demir, *Zaman Zaman İçinde, Roman Roman İçinde: Müşâhedât*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002, s. 10.

5 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1994, s. 113.

6 Hülya Argunşah, "Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Türk Romanı", *Literatür Dergisi*, Yeni Türk Edebiyatı II, c. 4, S. 8, s. 60.

da ilk değerdendirmelerden birini yazmış olan Güzin Dino”⁷ gibi cümlelerle Güzin Dino’dan alıntılar yapılmakta, Güzin Dino’nun tez/teklif ya da değerdendirmeleri tartışılmaktadır. Bir felsefeci olan Selahattin Bağdatlı “Beşir Fuad’ın felsefi düşüncesinin önemini en iyi değerdendirenin Niyazi Berkes ve onun edebiyat alanındaki önemini en iyi değerdendirenin de Güzin Dino” olduğunu iddia etmektedir. Orhan Okay 1988 yılında yazdığı bir yazıda *İntibah* üzerine yapılmış değerdendirmeleri gözden geçirir. Mustafa Nihat Özön, Mehmet Kaplan, Selim İleri gibi yazar ve araştırmacıların *İntibah* romanı için söylediklerine değinir ve “Bu çalışmalar arasında *İntibah* romanı üzerine en hacimli eser Güzin Dino’nun *Türk Romanının Doğuşu* adlı kitabıdır” ifadelerini ekler. Okay’a göre bu eser *İntibah* etrafında, çeşitli yönleriyle değerdendirici, yorumlayıcı, teferruatlı bir gayreti gösterir ve “*İntibah* hakkında ve *İntibah*’ın da hacmini aşan bir eserdir”. Okay bu eseri kendinden önceki denemelerden daha aklı, yer yer çok isabetli, roman üzerinde düşünülmesi gereken işaretleri veren bir eser olarak görür. Esere ve yazarın bazı görüşlerine de eleştiriler getirir.⁸

Mediha Göbenli, Güzin Dino’nun çalışmalarıyla karşılaştırmalı edebiyat alanına önemli katkıları olduğu görüşündedir. Göbenli, Dino’nun karşılaştırmalı edebiyata katkısının sadece çevirileriyle sınırlı olmadığını, onun Türk romanının doğuşuyla ilgili yaptığı incelemelerin de çok önemli olduğunu düşünmektedir. Çünkü Göbenli’ye göre, Dino’nun bu çalışmaları karşılaştırmalı edebiyatçılar için de bir başvuru kitabıdır. Göbenli, ulusal edebiyat incelemesine yapılan her katkının aynı zamanda karşılaştırmalı edebiyat bilimine bir katkı olduğunu belirtiyor ve “Buna bir de Dino’nun evrensel ve dünya tarihsel bakışını eklersek, ki bu bakış karşılaştırmalı edebiyatın vazgeçilmez bir unsurudur, o zaman Dino’nun çalışmaları (çeviri çalışmalarıyla beraber) karşılaştırmalı edebiyat alanında yerine oturmuş olacaktır” diye ekliyor.⁹

Güzin Dino’nun görüşlerinden faydalanan, bu görüşleri eleştirel bir tutumla ele alan, Güzin Dino’nun araştırmaları için yargı cüm-

7 H. Argunşah, *agm*, s. 65.

8 Orhan Okay, “*İntibah ve Türk Romanının Doğuşu* Adlı İnceleme Üzerine”, *Türk Edebiyatı*, S. 182, Aralık 1988, s. 45-47.

9 Mediha Göbenli, *Direnmenin Estetiği’ne Güven: Karşılaştırmalı Edebiyat Bağlamında Peter Weiss ve Vedat Türkali*, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2005.

leleri içeren pek çok çalışmadan bazı örnekler sunmaya çalıştım. Güzin Dino'nun bu çalışmaları neden bu kadar çok kullanılmış, değerlendirilmiş, görüşleri eleştirilmiş veya onaylanmıştır? Bu durumu Güzin Dino'nun, ele aldığı konulara ilk değinen araştırmacılar arasında oluşuyla açıklayanlar olacaktır. Ancak bu çalışmaların bu kadar fazla kullanılışı, bundan daha fazla bir açıklama ister kanımca. Öte yandan hem Güzin Dino'nun bu çalışmaları yaptığı sıralarda hem de daha sonra onlarca çalışma aynı konulara el atmıştır.

Güzin Dino'nun çalışmalarındaki 'temel bakış açısı' çok önemlidir. Bu temel bakış açısını oluşturan unsurlardan: Türk edebiyatını çok iyi bildiği gibi Batı edebiyatını da çok iyi biliyor olması, Erich Auerbach ve özellikle Leo Spitzer'in öğrencisi olması, Batı kaynaklarını içeren önemli bir kütüphanenin bulunduğu bir evde yetişmesini saymak onun donanımı için bir fikir verecektir. İşte bu donanım Güzin Dino'nun çalışmalarındaki temel bakış açısında çok etkili olmuştur. Nedir bu temel bakış açısı?

Birçok araştırmacı, yazar Türk romanının kaynaklarının Batı edebiyatı olduğunu ifade eder. Genelde Türk edebiyatını ve özelde Türk romanını Batı romanı için yapılmış sınıflamalar ve değerlendirmelere tabi tutar. Oysa Güzin Dino'nun defaetle söylediği gibi Batı romanının oluşumunu sağlayan tarihsel süreçlerle Türk romanının doğuş ortamı arasında hiçbir benzerlik yoktur. Güzin Dino, romanımızın sınıflandırılmasında Avrupa edebiyat ekollerini esas tutmanın yanlışlığını hemen her yerde örnekler. Örneğin bilinen Batı dillerinden yapılan tercümelerle, tercüme edilmemiş romanlar dikkate alınarak *İntibah*'a Avrupa romanından kaynak aramak yerine yerli edebiyat etkisinin daha akla yakın olduğunu örneklerle gösterir. "Hançerli Hanım" adlı hikâyesi ve *İntibah*'taki etkilerini tartışır ve dikkat çekici benzerlikler saptar. Pertev Naili Boratav da Güzin Dino ile aynı görüştedir ve "İlk Romanlarımız" başlıklı yazısında bu noktaya değinir. Ancak bu konuda Güzin Dino ile aynı dönemde veya ondan sonra fikir beyan edenler arasında hâlâ bir fikir birliği görülmez. Örneğin benim incelediğim kadarıyla 2002 yılında yayımlanan bir eserde, tercüme romanlarla roman okuma/dinleme alışkanlığı edinildiği bu tercüme romanların roman yazarını yetiştirdiği görüşü ispatlanmaya çalışılmaktadır.¹⁰

10 S. Dilek Yalçın-Çelik, "XIX.Yüzyıl Türk Edebiyatında Popüler Roman", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, c. XV, s. 195-203.

Bir başka ifadeyle konu hâlâ çözümlenememiştir. Güzin Dino aslında Türk romanının kaynakları konusunda olduğu gibi daha sonraki gelişiminde de aynı görüşleri savunmaktadır. Yaşar Kemal ile ilgili bir yazısında araştırmacının Türk romanını roman türüne ve gelişimine ait sınıflamalar ve değerlendirmelere tabi tutarken Türk romanının kendi öz niteliklerini de gözden uzak tutmaması gerektiğine dikkati çekmektedir.¹¹

Güzin Dino, Recaizade Ekrem'in *Araba Sevdası* adlı romanını gerçekçiliğin önemli uygulamalarından biri olarak görür ve bu görüşüne daha sonra hemen hemen bütün araştırmacılar katılır. Ne var ki Güzin Dino, Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* romanını pek çok araştırmacının aksine romantizmden realizme geçiş noktasında önemli bir tecrübe olarak görmez. Bütün iddialara rağmen eseri realist kabul etmez. Güzin Dino, tıpkı Recaizade Ekrem'in eserini incelerken yaptığı gibi, Batı edebiyatında realizm değerlendirmelerini örnekleriyle vererek görüşlerini ispatlamaya çalışmıştır. Dino'ya göre yazar *Sergüzeşt*'te gerçekle ilgisi olmayan ancak okuyucunun düşüncesinden çok duygularına hitap eden, işte bu sebeple etkili görülen bir roman yazmıştır.

Güzin Dino realist bir dünya görüşü ve sanat anlayışının sistematik bir idrakine sahip olmadan, sadece gerçeğe temas etmekle gerçekçi bir roman yazılamayacağı görüşündedir. Ancak Güzin Dino'dan sonra aynı konuya el atırlar bu görüşe katılmamışlardır. *Sergüzeşt* romanını realizm yolunda çok önemli bir eser saymışlardır. Onun görüşlerini temellendirdiği noktalara ise değinmedikleri gözlenmektedir. Güzin Dino, Nabizade Nâzım'ın *Zehra* romanıyla ilgili yazısında eserde hiçbir gerçekçilik unsurunun yeterince işlenmediğini gösterir. Ancak bu romanla ilgili daha sonra yazı yazan hemen hemen bütün araştırmacılar eseri realist ve natüralist sayarlar. Bana göre Güzin Dino'nun el attığı konular henüz çözümlenmemiş, araştırmacılar bu konularda bir görüş birliğine varamamışlardır. Daha da ilginç Güzin Dino'nun yaptığı saptamalara niçin karşı olduklarını yeterince ortaya koyamadıklarının görülmesidir – ya da bu benim kişisel görüşümdür.

11 Güzin Dino, "Türk Köy Romanı Bağlamında Yaşar Kemal", *Yaşar Kemal'i Okumak*, Adam Yayınları, İstanbul, 1998, s. 32-52.

Güzin Dino'nun çeviri çalışmalarına da kısaca değinmek istiyorum. Güzin Dino Paris'te bildiğim kadarıyla ilk olarak Mahmut Makal'ın *Bizim Köy* adlı eserini çevirir. Daha sonra Yaşar Kemal'in *İnce Memed* çevirisi gelir. Marc Delouze ile birlikte Yunus Emre çevirisi, adı "Deniz ve Surlar Arasında" diye Tükçeye çevirilebilecek Güzin Dino'nun öğrencileri Michèle Aquien ve Pierre Chuvin ile birlikte seçtikleri 32 şiir çevirisi, Fransa'da hâlâ alanında en önemli eserler arasındadır. Güzin Dino'nun çeviri için seçtiği eserlerinde şu nokta göze çarpar. Bunlar Batı romanını taklit eden Batı'ya öykünen eserler değildir. Anadolu topraklarıyla bu topraklarda oturanların oluşturduğu, kahramanlarının Batı romanının konusunu oluşturan kadın ve erkeklerle hiçbir ortak yön taşımadığı romanlardır – ya da şiirler...

Çeviri alanında, sürekli kuramsal araştırmalar yapılmaktadır. Güzin Dino metnin dil zenginliklerini başka bir dile aktarmak gereksiniminin, çevirmenlerin çoğunu çeşitli ve ilginç yöntemleri araştırmaya sürüklediği düşüncesindedir. Bir metne ihanet etme korkusunun ağır basmasıyla bunun önlenmesi, bilimsel bir titizlikle, yanlıgsız bir çeviri sisteminin ortaya çıkarılmaya çalışıldığını ama bunun önlenmesinin pek de mümkün olmadığını ifade etmektedir. Edebi çeviri konusunda, Güzin Dino'ya göre kuramsal yöntem her seferinde değişir. Her sefer yenisinin bulunması gerekir; dile göre, yazara göre, yapıta göre de çalışmalar zorlaşır. Mesela, söz konusu çevrilecek yapıt, metin, değişiktir... Hatta metnin her parçasına göre değişiktir. Metin az gelişmiş bir ülkenin dilinden, çok gelişmiş bir ülkenin diline mi aktarılacak? Ya da tersi mi? Söz konusu olan tarihsel dönem, kültür düzeyi, dini inançlar, iki dil arasında sorunlar yaratmıyor mu? Bu gibi nedenlerle Güzin Dino'ya göre, bütünüyle geçerli bir teorinin ortaya çıkması çok zordur.

Söylemek istediklerimi şu cümleyle bitirmek istiyorum. Güzin Dino hem Türk edebiyatı üzerine araştırmalarında hem de çevirilerinde, bu konularda üzerinde düşünülmesi gereken işaretleri verir. Onun çalışmalarını önemli kılan, söylediklerine ve yazdıklarına dönüp dönüp tekrar bakılmasını zorunlu kılan da budur.

Bahriye Çeri

Güzin Dino fotoğrafları (s. 20-145): Bekir Akbaş

Güzin Hanım bize ailenizden bahseder misiniz?

Babam Asım Dikel, Chef du Service Gouvernemental de Bank Ottoman¹. Büyükbabam Said Bey, Kemalpaşazade Said, meşhur “Lastik Said”. Said Bey kış yaz galoş giyermiş. Çok titiz. Jean-Jacques Rousseau’yu ilk çeviren; onun ilimler ve sanatlar hakkındaki ünlü eserini² çevirmiş.

Neden Rousseau’yu seçmiş sizce? Bilinçli bir seçim mi?

Tamamıyla bilinçli. Gerçeğe çevrilmiş bir adam. Ondan evvel Kâmil Paşa da Fénelon çeviriyor.³ Fénelon’un eseri krallar nasıl yetiştirilir, o daha ziyade sultanlara Avrupai bir örnek gibi. Bu eser (*Fezâil-i Ahlâkıyye ve Kemâlât-ı İlmiyye*) öyle değil, doğrudan sosyal konuları ele alıyor; ilim var. 1299 yılında basılmış ilk.

41 yaşında sürülüyor büyükbabam. Dokuz sene kalıyor San’a’da (Yemen). *Galatât-ı Tercüme* 1306.⁴ Büyükbabama hayranım. Bütün matbaacılar Ermeni. Ermeniler aydınlanma faaliyetinin içinde. Hem Voltaire biliyor büyükbabam, ondan örnek veriyor. Constant⁵ 19. yüzyıldan biri, ondan örnekler veriyor. Yani bu adam 25 sene çalışmış, kafa yormuş, Türkçeye onları kazandırmaya çalışmış.

Dün Tiraje⁶ ile konuşuyorduk, buradaydı. Ahmet Altan’ın kitaplarının birinde, *Kılıç Yarası Gibi* romanında, Abdülhamid devrinden bir şeyler anlatılıyor. Şöyle bir cümle geçiyor: Bu gece Yıldız

1 Osmanlı Bankası Resmi İşler Müdürü.

2 *Fezâil-i Ahlâkıyye ve Kemâlât-ı İlmiyye*, İstanbul, 1883.

3 Yusuf Kâmil Paşa, François Fénelon’un *Les aventures de Télémaque* adlı eserini çevirerek *Tercüme-i Telemak* adıyla 1862’de yayımladı.

4 *Galatât-ı Tercüme*. Said Bey, bu eserin yirmi beş yıllık çalışma hayatı esnasında kaydedilen kelime ve terimlerin bir araya getirilmesiyle meydana geldiğini belirtmektedir. Kelimeler Fransız alfabesindeki harf sırasına göre verilmiş, tercüme hataları ile yanlış kullanımlar örneklerle ortaya konulmuştur. Tamamı on sekiz defter olup ilk baskısı 1306’da (1889), on sekizinci baskısı 1324’te (1908) İstanbul’da yapılmıştır. Bkz. “Said Bey, Lastik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*.

5 Henri-Benjamin Constant de Rebecque.

6 Ressam Tiraje Dikmen (1923-2014).

Saray'nda bir skeç oynanacak... diyor. Abdülhamid devrinde skeç geçiyor; "skeci oynanacak" diyor. Neden ben tepki gösteriyorum. Ben beş yaşından beri dinliyorum.⁷

Aile büyükbabam sürgüne gidince büyük sıkıntı çekmiş. Vâkiâ ortada kalmamışlar. Çünkü büyük halam var. Kocası savcı, Üsküdar Müddeiumûmîsi. O zaman iki müddeiumûmî var: İstanbul ve Asya. Yani büyük bir şahsiyet. Said Bey'in iki evi var: Dört karısı, yedi cariyesi. Said Bey'in öyle bir hayatı var. Benim amcamla anne baba bir. Öteki amcamın annesi başka. Küçük halam başka bir anneden, büyük halam başka bir hanımdan. Ama bizim evde böyle bir fark yapılmamıştır, sanki herkes aynı anne babadan gibi.

Babamı Galatasaray'a vermişler. Haftada bir, perşembe günleri okuldan eve geliyor. Yatak odasına yere bir yatak seriliyor, orada yatıyor. Said Bey oğluna öyle bir yakınlık duyuyor. En son hanımı kimse sevmiyor. Büyük halam evine alıyor herkesi. Emine Kalfa diye birisi vardı, ben gördüm onu. Gelirdi, kapının kenarına bağdaş kurup otururdu. Böyle bir havanın içinde yetiştim. Boyuna Abdülhamid lafı oluyordu. Sonra küçük halam filan; o da Rıdvan Paşa'nın oğlu Reşat Bey'le evli. Reşat Bey, Muhsin Ertuğrul ile Darülbeydi'yi kuran.⁸ Küçük halamın evi açık, herkes gelip gidiyor. Erken öldü maalesef. Ben çocukken oluyordun bunlar.

İlk olarak, büyükbabam alkolik. Ailede alkol çok tüketiliyor. Babam, amcalarım filan. Halalar da içer. Onlar alkolik değiller ama çok içiyorlar. O devirdeki hanımların bazısı böyle. Sofrada oturuyorlar. Said Bey küçük halamın evinde oturuyor, yani Reşat Bey'in evinde. Rıdvan Paşa'dan kalma kalfalar var evde. İçlerinden biri erkek yaver. Hep olaylar anlatılıyor bu yaver etrafında. Misafir gelince yaver karşılıyor misafirleri, oturtuyor. Onları idare ediyor. Ufak bir protokol var yani. Tabii şimdi tayin ediyorum o zaman gördüğüm, duyduğum şeyleri. Büyükbabam orada yaşıyor, ikinci özelliği ise çapkın. Harbiye'de oturan –Hilton'un karşısında o sıralarda bir apartman– Maliye Bakanı İsmail Canbulat Bey idam ediliyor, Rıdvan Paşa'nın damadı bu. Nuriye Hanım'ın kocası. Bu Nuriye Hanım ve iki kızı halamın evine iltica ediyor. Kızları çok

7 Güzin Hanım'a göre sarayda oynanan oyun türleri arasında nükteli, espri dolu bir oyun olamaz. Abdülhamid'in kişiliği ya da öğrendiği bilgiler ışığında böyle düşünüyor olmalı.

8 Milli Osmanlı Tiyatrosu'nun kurucusu Reşat Rıdvan Bey daha sonra Darülbeydi'nin tiyatro bölümü müdürü olur.

genç ve dünya güzeli. Bir gün geç vakit eve geliyor. Yaver açıyor kapıyı. Doğru odasına gidecek. Odası hanım kızların odasının devamında. Birisi 14, birisi 16 yaşında kızların. O kadar gençler yani. Büyükbabam kızların odasına giriyor, galoşla, kostümle, elbisesiyle yatağın içine giriveriyor. Koşuyor yaver, kızlar bağıyor vs. Rıdvan Paşa'nın oğlunun evi. Bütün aile bunu anlatırdı, kah kah gülerdik.

Şimdi büyükbabam sokağa çıkıyor gezmeye. Hizmetçiler, dadılar var, İsviçreli falan. Araba sürüyorlar, kanepelere oturuyorlar. Büyükbabam hemen onların yanına oturuyor. Halam anlatıyor, belki biraz abartıyorlar.

Başka bir hikâye. Bu hikâyeyi ben de yaşadım. Halamın büyük oğlu var, benden biraz büyük. Diyelim ben 12 yaşındayım, o 14. Küçük halam Büyükada'da bir ev tuttu. Kocasını öldü çünkü. Babasını o aldı yanına. Maden'de büyükçe bir ev. Büyük halamın oğlu orada. Çünkü küçük halamın çocuğu olmadı. Ben de oradayım. Her gün eşeğe biniyorum. Bir gün halam geldi dedi ki: "Çocuklar, büyükbabanız dinlemedi, çıktı, iskeleye doğru gidiyor!.. Sordum, nereye gidiyorsun, diye. Mabeyn'den çağırdılar, dedi. Arkasına düşün, rahatsız etmeden takip edin bakalım nereye gidecek. Eğer iskelede vapura binmeye kalkarsa polise haber verin, mani olsunlar." Biz takip etmeye başladık, gidiyoruz. Gitti, gitti bakkalın birine girdi, bir şişe şarap aldı ve çıktı. Eve geri döndü, bizi görmedi.

Büyükbabam kostüme çok meraklı. Meşhur terziler var, maalesef adlarını unuttum. Kostümlerin bir cebi geniş yapıyor. Çünkü Said Bey Martell kanyaklarını koymak için öyle bir cep istiyor.

İşte Ahmet Mithat'a sataşılıyor. Müthiş bir dava oluyor aralarında. Birisi bana dedi ki Fatma Aliye Hanım yüzünden. İma etmiş ki o hanımla filan filan şey. Ahmet Mithat da bastonla vurmak istemiş...

Said Bey bir taraftan da ciddi yazılar, kitaplar yazıyor. Benim bildiğim boyuna mektup yazıyor Abdülhamid'e. Sadece eleştirmiyor hükümeti yazılarında. Doğrudan Abdülhamid'e mektup yazıyor. Biraz çılgın bir tarafı var. Bana anlatılan, benim duyduklarım aile içinde Abdülhamid, Reşad'dan korkuyor. Kendi yerine o geçecek diye. Reşad Efendi'nin küçük bir mahfeli var. Said Bey oraya gitmeye başlıyor. Reşad Efendi'nin atları var. Said Bey onun atlarını metheden bir şiir yazmış, o akşam okumuş onun hoşuna gitmek için. Said Bey'in müthiş eleştirici kafası var. "Satir poetik" ama sert.

Nef'i gibi...

Güya işte, o şiir bardağı taşırımış. Çağırılıyor saraya. Yıldız Sarayı'na. Sorguya çekiliyor Said Bey. Said Paşa sorguya çekiyor büyükbabamı. Said Paşa şiiri okuyor ve ne diyorsun diyor büyükbabama. Büyükbabam da imzayı okumadınız diyor. Bunun üzerine yaka paça vapura bindirilip sürgüne gönderiliyor. Bir rivayete göre de Abdülhamid güya perde arkasından dinliyor bu sahneyi.

Büyükbabam San'a Kalesi'ne kapatılıyor, orada üç kişiler: Biri meşhur bir molla, bir de onun damadı ve büyükbabam. Biri Rousseau kafalı, ikisi molla. Onlar büyükbabama düşman, büyükbabam onlardan nefret ediyor. İşte asıl bu bir ceza oluyor büyükbabam için.

Sonra gene ailevi bir rivayet. Çok düştüm peşine ama maalesef bulamadım. Orada pusulalar yazmış büyük halama. "Merak etmeyin, hasta değilim" vb. Kömürle yazılmış notlar. Asker var nöbette. Asker, Türk askeri, onunla alışveriş ediyorlar. Askerin ekmeğini alıyor. Yemen Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmak istiyor. Diyorlar ki "Biz sizi kaçırmaz hapishaneden ama bizimle çalışacaksınız sultana karşı; Osmanlılar'a karşı görev vereceğiz size". Molla ve damadı teklifi kabul ediyorlar ve kaçıyorlar. Büyükbabama da teklif ediyorlar. İçişleri bakanımız olacaksınız diye. Büyükbabam kabul etmiyor. Abdülhamid'e karşı ama "Türk devletine ihanet edemem" diyor. Sonra Meşrutiyet'te 1908'de hasta olarak, bütün derisi yara içinde sedyede geliyor İstanbul'a. İyileştiriyorlar. Sonra, Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi Reisi oluyor.

Amcanız St. Petersburg'da Osmanlı Devleti ataşeliğini yapmış. Biraz ondan bahsedebilir misiniz?

Babam Galatasaray'da talebe. Müdürü meşhur tarihçi Abdurrahman Şeref⁹ babamı koruyor. Çünkü baskın yapılıyor ikide bir okula. Sadece babam için değil. Paşalardan biri polis müdürü, diyor ki, "Yemin ettik, Said Bey'in bütün çocuklarını köpekler gibi kovalayacağız". Onun üzerine baskın olduğu zaman Abdurrahman Şeref babamı müdür masasının altına saklıyor. Öyle kurtuluyor babam. Başka bir isimle Bahriye Mektebi'ne giriyor ama keşfediyorlar. Bir eniştem var, büyük halamın kocası. Askeri doktor Rasih Bey. Çok

9 Tarih Musâhabeleri (1923) kitabıyla bilinen Abdurrahman Şeref (1853-1925) Osmanlı Devleti'nin son resmi devlet tarihçisidir.

hoş bir adam. Rasih Bey koruyor, geliyor haber veriyor. “Ne yap yap çık buradan, başının çaresine bak” diyor. Babamı Tıbbiye’ye yazdırıyor.

Babam iki sene meşhur doktor Abravaya¹⁰ ile arkadaş oluyor. Hatta ben çocukken hastalandım, Abravaya bana da baktı. Çok iyi bir doktordu. Orada da iki sene kalabiliyor babam. Rasih Eniştem geliyor ve haber veriyor. “Kaçacaksın, başka çaren yok” diyor. Ondan sonra kayıkla Karadeniz sahil yolundan Zonguldak’a gidiyor. Orada kömür madenini Fransızlar işletiyor. Babam iyi Fransızca biliyor. Meşrutiyet’e kadar orada kalıyor. Abdülhamid gidince büyükbabam sürgünden, babam da Zonguldak’tan dönüyor İstanbul’a. İşte babamda devlet fikrine karşı bir kompleks oluşuyor. O kadar ki Atatürk zamanında bütün hükümettekilerin hepsi mektep arkadaşı, Şükrü Kaya vb. Babamı ısrarla Halk Partisi’ne sokuyorlar ama memuriyet almak istemedi. İçinde bir şey kalmış, korkmuş, ürkmüş.

Büyük amcam Cemil Bey çok hoş bir adamdı. Said Bey’i tanıyanlar oğlu Cemil Bey’i ataşemiliter yapıyorlar St. Petersburg’a; uzaklaştırmak için tabii. Babam zaten kaçıyor. Küçük amcam Esat da gidiyor 12 yaşında, “Ben öksüzüm” diyor ve Kuleli’ye yazılıyor. Asker olarak çıkıyor. Fevzi Paşa’nın yaveri oluyor. Balkan Savaşı sırasında yanında top patlamış, sağır olmuş.

Çok hoş bir hikâyesi var amcamın, anlatayım. Çok genç, yakışıklı, mavi gözlü. Hastanede yatarken Belgrad’da gönüllü prensesler hastabakıcılık yapıyorlar amcama. Biri bir Rus prensesi. Nasıl anlattıysa ben çocukken şöyleydim böyleydim diye, bilmiyorum tabii, amcamın ismini “Prens Vronsky” koymuşlar. Tolstoy’un *Anna Karenina* romanında, Anna Karenina’nın âşık olduğu Kont Vronsky. Ben küçükken anneme¹¹ sordum, amcama neden Vronsky deniliyor diye, en azından romanları okumaya başladığım yaşta. Annem Bulgaristan macerasını anlattı amcamın. Amcam Kasımpaşa’da yaşıyordu. Yokuşun dibindeydi evi. Hani Pera Palas’tan inilir, orada bir çeşme vardır, onun karşısındaki ev. Amcam parlak zekâlı, müthiş bir Fransızcası var. En son Ankara’da Maliye Bakanlığı’nın başmütercimlerinden biriydi. Sağır olduğu için askerlikten çekilmişti. Onun

10 Samuel Abravaya Marmaralı, Niğde milletvekilli olarak TBMM’de görev yapmış ve hastalığının ilerleyen safhalarında Atatürk’ün özel doktorları arasında yer almıştır.

11 Ferdiye Dikel (ö. Paris, 1971).

torunu Füsün Akatlı.¹² Esat Bey'in kızının kızı, Behin'in kızı. Çok parlak bir insan, Said Bey'i o temsil eder ailede.

Büyük halam¹³ Abdülaziz'in kızıyla birlikte okula yazılan ilk Osmanlı kızlarındandır. Meşhur Ebüzziya'nın çok iyi ahababı; yani Alev'in büyükbabası.¹⁴ Kocası Üsküdar Müddeiumûmîsi. Modern bir hayat yaşıyorlar. En son ben hatırlıyorum, Nuh Kuyusu'ndaki evde Ebüzziya Bey halamı ziyarete gelecek diye temizlik yapılmıştı. Halam çok yaşlıydı, o da yaşlıydı. İşte büyük halam aşağı yukarı böyle. Tabii müthiş parasızlar. Çünkü büyükbabam en çok parayı kazanan adam altınlarla yaşıyor. Sonra devlet memuru oluyor. Öldükten sonra da küçük halama kalıyor biraz para. Küçük halam biraz zor durumda kalıyor çünkü. Aile zengin değil. Neden değil? Çünkü Kemal Paşa¹⁵ 14 kere Maarif, 12 kere Evkaf nazırı olmuş; hatta Kabataş'ta koca bir konak vardı –onun arkasında bir ev satın almıştık Abidin'le– orada oturmuş. 43 hizmetçisi, uşağı varmış. Ama olduğu kadar bakanlık. Eskiden para çalmıyormuş kimse, zaten öyle bir tarafı da yok. Görev bitince her şey bitiyor. Yalnız 11 taş oda kütüphanesi varmış. Abdülhamid onu berheva etmiş.

Evet, büyük halam böyle. Fakirdiler. Nihayet Nuh Kuyusu'nda bir evleri oldu. En önce Sultan Tepesi'nde oturuyorlardı. Çok güzel bir köşkları vardı, bahçe içinde. At vardı, ben orada at binerdim. Büyük halamın yedi çocuğu oluyor. İşte en küçüğü Velid oğlan, benden biraz büyük. Gül Ar var, tanır mısınız, Mesude'nin kızı, yani kuzenimin kızı. Füsün'la o kaldı bana akraba. Bir Behin var ama çok az görüyorum. Bir de Bedia var, büyük amcamın kızı. O da çok yaşlı, benden çok yaşlı. Geçen sene telefon ettim, pırıl pırıl bir kafa. Said Bey'de bir şey varmış. Hepimize bir damlacık. Kimisine çok gelmiş, kimisine az gelmiş. Öyle bir has hanımdı halalar. Okula yazılan ilk Osmanlı kızlarından. Said Bey götürüyor okula. Kemal Paşa da götürüyor kızını. Abdülhamid ile Kemal Paşa beraber götürüyorlar, başkaları da var. Ama hiç bilgim yok Kemal Paşa hakkında. Çok az şey biliyorum. Bildiğim elçi oluyor Berlin'de. Bir de az kalsın –o da çapkın biriymiş– siyah bir kalfayla... Mâni oluyorlar...

12 Eleştirmen Füsün Akatlı (1944-2010).

13 İrfan Hanım.

14 Seramik sanatçısı Alev Ebüzziya Siesbye'nin (d. 1938) babası Ziyad Ebüzziya (1911-1994) ve burada bahsi geçen büyükbabası Talha Ebüzziya'dır.

15 Seyyid Ahmed Kemal Paşa (1808-1886).

Küçük halanız Kıbrıs'ta ilk Türk lisesinde müdirelik yapmış.

O halam harika bir mahluktu. Zekâ, güzellik, şıklık, asillik, pırıl pırıl bir mahluk. Mecbur oldu para kazanmaya. Kıbrıs'a gitti ve sonra döndü. Ortaokullarda ders verdi. Tam teferruatı bilmiyorum. Türkçe dersleriydi herhalde. Türk sosyal hayatı bakımından ilginç olan bir durum var, anlatayım size. Babamın en yakın dostlarından bir Ermeni Ali İhsan Efendi var.¹⁶ Her akşam beraber Degüstasyon'da yahut Tokatlıyan'da bira veya rakı içtiği arkadaşı. Ali İhsan Efendi babam yaşlarında o sıralarda. Genç yani. Memur. Akşam saat altıda buluşuyorlar babamla. Pazarları Ali İhsan Efendi bize geliyor. Evin içinde çok gelgit var. Derken Kıbrıs'tan halam döndükten sonra Ali İhsan Efendi ile evlendiler. Efendim, o babam ki ayrılmıyorlardı Ali İhsan Efendi'yle, kesti münasebeti.

Neden?

Babam hiç rasist değildi. Bağdat Demiryolları'nda çalışmış maslahatgüzar, yani müdürün sağ kolu. Babam idare ediyor her şeyi. Öteki adam, yani müdür İsviçreli çünkü. Bir sürü Ermeni aileler kurtarmış, onlara yardım etmiş babam. Birtakım olaylar olmuş çünkü. Jenosid değil tabii ama karşılıklı birtakım şeyler var. Onlar bizi kesip biçmişler, bizimkiler de onları. Babam işte pek çok Ermeni aileye yardım etmiş, arkadaşıyla canciğer, etrafta Ermeni ahbablarımız var. Ama babam, Said Bey'in kızı Ermeni'yle evlendi deyip kesti ilişkiyi. Babam sert bir adamdı. Sonra ben o yaşlarda babama, bana anlatır mısın neden böyle yaptın, diyecek durumda değildim. O kadar sertti ki, annem de görüşmeyi kesti halamla. Sade ben giderdim 12 yaşlarımda. Bana bir şey demezdi. Çok yakın otururduk çünkü. Biz Nişantaşı'nda otururduk, o Osmanbey'de. Nargileciyan diye bir eczane vardı Osmanbey'de. İşte orada otururdu. Küçük halamın ismi Suat'tı.

Aile aşağı yukarı böyle bir aile.

Babamı biraz anlatayım. Ben babamın kızımym herhalde. Babam Galatasaray'da okumuş. Fransızca'yı Fransız gibi konuşurdu. Ayak basmamış Avrupa'ya, sonra da hiç gitmemiş. Annem can atıyor ki Paris'e gelsin bir kere. Herkes geliyor ya. Gelmediler hiç. Babam öldü, annem altı ay sonra Paris'e geldi üzülerek. Babam müthiş şık

16 *Gel Zaman Git Zaman* kitabında bu kişi "Ermeni Nubar Efendi" adıyla geçiyor. Bkz. s. 67.

bir adam, İngiliz tarzı giyinirdi. Beyoğlu'nda müthiş Rum terziler vardı. Kostümlerini onlara yaptırırdı. Zengin değildi ama yüksek maaş alırdı. Fakir değildik ama hiçbir zaman servet sahibi de olmadık. Ahmed Kemal Paşa'dan sonra bütün aile memuriyet seviyesinde yaşamış. Çoğu yüksek seviyede olduğu için parasız değillerdi. Büyük halam parasız kalıyor sonunda, emeklilikleri yetmiyor; tabii ev var, eski, köhne bir ev. Ben baylırdım, kocaman yıkıntı halinde, fakat müthiş bir *charme*'i var. Fakat fakir. Ayrı yemek yerlerdi, karı koca fazla şey olmasın diye. Biz kalabalıktık, çoluk çocuk. Onlar aşağı inmezlerdi, öyle kendi halinde bir odaya kapanmışlardı. Bazen çıkardı. O büyük hayattan sonra...

Babamı anlatıyordum. Çok şık, yakışıklı demeyeceğim ama çok hoş bir adam. Fransız gibi yaşıyor. Mendillerini İrlanda'dan getirtiyor, keteni meşhur. Biliyor da, çünkü eşi dostu elçi filan. Sonra ilk kendimi bildiğim zamanlar Deutsche Bank'ın maslahatgüzarı. Sonra o iş bitince Osmanlı Bankası'nın resmi işler müdürü oluyor. Yani Osmanlı Bankası'nın Türk devletiyle olan ilişkisinin sorumlusu. Babamın müthiş olan tarafı kütüphanesi. O kütüphane benim ilk kütüphanem. Türkçe kitaplar ayrı bir yerde dururdu. Bir Fransız burjuvazisinin kütüphanesi gibi. Voltaire, Rousseau, Balzac, Stendhal, Flaubert, Baudelaire ne geliyorsa aklınıza. Zaten Galatasaray Fransız lisesi gibi bir şey. Hocalar da bunları öğretiyor. Ben de Fransız okulundan mezun oldum. Benim için yabancı bir şey değildi, hazır bir şeydi, tabii bir şeydi.

Sahi, ne zaman birdenbire vatanperver kesildim ben? Dame de Sion'a girdikten sonra, biraz tembellikten. Son sınıfa gelmeden önce ikinci sınıfta Fransız tarihi 19. asır okutuluyor. Akılsız bir vatanperverliğim tutuyor, Mustafa Kemal falan. Ben Osmanlı tarihi okumak istiyorum, Türk tarihi. Diyorlar ki "Aman böyle yaparsan Fransız bakaloryasına giremezsin. Prezant edelim biz seni". "Peki verin, sıfır verin." Gayet de kötü bir öğretmenimiz vardı Türkçede her bakımdan. Ben Türkçeye önem verdim ondan sonra. Fransız tarihini buraya geldim, burada tamamladım haldır haldır.

Babamın kütüphanesi dehşetti. Çok hoş, müsamahakâr bir adamdı. Yaşıma geldikten sonra paylardı ama "Serbestsin, son karar senin" derdi. Ben mesela tuttururdum: Kuzenlerimin, büyük halamın kızlarından biri aslen bir doktorla evlendi, eşi Kırkağaç'a tayin oldu. Beni de çok seviyorlar. Ben 16 falan yaşlarımdayım.

Ben kalkıp Kırkağaç'a yalnız gittim onlara. "Nasıl gidersen" diyor babam, o sıralarda ulaşım mükemmel değil. Ben vapura biniyorum, ondan iniyorum, trenle devam ediyorum, gelip alıyorlar. Babam kıyamet koparıyor, hiç aldırmiyorum. Sabahleyin çantamı alıp gidiyorum. Annem dedi ki, "Bankanın bir polisi var, Boşnak polis, baban onu yolluyor, seni vapurdan indirecek, boşuna gitme..." Fakat ben gideceğim, dedim ve gittim. Vapurun yatakhane bölümü var. Çünkü bir gece falan gidiliyor, şimdiki gibi değil. Şimdi unuttum, o yatakların üstüne uzandım, gelirlerse bulamasınlar diye. Buldu beni adam. "Küçük hanım," diye nasıl yalvarıyor, "ben nasıl sizi götürmeden gideyim", ağlıyor neredeyse adam. Ben tepiniyorum, git falan diye. Sonunda gitti. Babamın böyle tarafları vardı. Müsamahalıydı. O evlenme sırasında da çok zor oldu. Çünkü babam istemiyordu, korkuyordu, babası dokuz sene çekmiş, o öyle bir babanın oğlu olarak çekmiş. İstedığı bir şeyi yapamamış, Fransızların yanına sığınmış, para kazanmış filan o kadar. Beni ikna edemedi, o hoş değildi.

Ben iki yaşındayken müthiş bir boğmaca sirayet ediyor. O zaman –şimdi yapılmıyor– misafirliğe gidiyorsunuz bir akrabanın evine, gece yatısına kalıyorsunuz, yataklar yapılıyor falan. Akrabalar var, kızı boğmaca, ben ondan boğmacayı kapıyorum. Kötü bir boğmaca geçiriyorum, bende astım bırakıyor. Nefes darlığı... On üç yaşına kadar nefes darlığı çektim. Çocukluğum nefes darlığıyla geçti. Onu öyle çektim, sonra geçti. Doktorlar ergenlikte geçecek dediler ve geçti hakikaten. Sonradan alerjik bir nezle yaptı mevsim değişikliklerinde ama sonra o da geçti, yaşım epeyce ilerledikten sonra. Doktorlardan biri iddia etti ki "Ciğerleriniz o sayede çok kuvvetlendi". Astım mikrobik bir şey değil, alerjik bir şey, biliyorsun. Çocukluğumdan hatırladığım Alman guvernani¹⁷ vardı, Franz-Anna, onunla biraz Almanca konuşmaya başladım. Şimdi Almanca bilmiyorum. Sade Abidin'le Almanya'ya gitmiştik. Otel hep Alman, 500 kişi falan, yemeklerde hep Almanca konuşuluyor. Bir on beş gün kaldık. Dedim ki Abidin'e, bir on gün daha kalırsak ben Almanca konuşacağım, çünkü anlamaya başlamıştım. Çocukken basbayağı konuştum Almancayı çünkü. Çocukken bir de Rumca konuşuyordum. Rum mahallesinde oturduk. Şimdi Kurtuluş

17 gouvernante (mürebbiye): Bir ailenin, belirli bir ücret ödeyerek çocuklarının bakım ve eğitimiyle özel olarak ilgilenmesi için tuttuğu eğitici kadın.

denilen mahalle eskiden Tatavla, Rum mahallesiydi. Oraya astım yüzünden gidildi. Orada bulmuş babam, dört katlı bir apartmanın son katını tutmuş bana iyi gelsin diye.

Eskiden biz Kadıköyü'nde otururken –çocukluğumun en küçük kendimi bilmediğim zamanları Kadıköyü'nde oturuyorduk– sonra Tatavla'ya geçince aşçı Rum, Karadeniz'den gelme Rum aileler var. Babamın vaziyeti iyiydi. Zengin değildik ama yüksek memuriyetlerde çalıştığı için rahat yaşıyorduk. Aşçı, aşçının hemşiresi, bir de erkek kardeşi vardı yetimhanede, benim yaşımda, onu da aldık. Abisi vardı, yukarıda bir oda vardı, onu da oraya yerleştirdik. Kadınlar, çocuklar aşağıda bir odada. Tramvay müdürü babamın arkadaşıydı, onu da oraya aldırıldı. İşte Rumcayı orada söktüm. Dile karşı bir eğilimim vardı. Önce Almanca, sonra Rumca. Evin içinde neredeyse hâkim dil Rumcaydı diyeceğim. Çünkü oğlan Andrea hiç unutmam benimle Rumca konuşuyor, aşçı öyle, hizmetçi öyle. Komşumuz da İtalyan. Baba İtalyan, annesi İngiliz. O da Rumca konuşuyor çünkü onun evinde de Rumlar çalışıyor. Tatavla, Rum mahallesi olduğu için şoförler, hizmetçiler çoğu orada. Mahalle öyle, kapıcıların çocukları hepsi Rum. Şimdi konuşuyorum çat pat. Gidip on gün kalsam konuşmaya başlarım. Mesela şu resmi yapan (Abidin Dino'nun portresini gösteriyor) Rum. Telefon açıp konuşuyorum. Tabii kelime eksik geliyor Fransızca söylüyorum ama pekâlâ anlaşıyoruz. Anlıyorum. Mario dediğim İtalyan çocuk – 11 yaşında onunla nişanlandım (gülüyor). Onunla Rumca konuşuyorduk. Sonra nedense kızıp tokat attım. Şimdi o tokadın nedenini hiç hatırlamıyorum. O hava içinde yaşadım. Sonra aynı apartmanda bir de Yahudi aile vardı. Onunla Rumca filan konuşmazdık. Artık Fransızca girmeye başladı. Babam zaten Galatasaraylı. Kütüphanesi bir Fransız entelektüelinin kütüphanesi gibi. Fransızcayı hiç aksansız bir Fransız gibi konuşurdu. İstanbul'dan öteye ayak basmamış ama.

Zonguldak'ta Fransızlarla çalıştığı için herhalde.

Evet, haklısınız.

Peki anne tarafınızdan da bahsedebilir misiniz?

Annemin babası Gürcistan'dan gelme, Enis Bey diye birisi. Bizim aile toplumun orta seviyesi. Özellikle anne tarafım saraylıları muteber görmezlerdi. Çünkü saraylılar ordan burdan satın alınmış

birtakım cariyelerdi. Görüşmezlerdi. Tabii saray daha sonra şehrin içine dağıldı. Evlendiler başkalarıyla. Sultanlar evlendirildiler, ortada kalmasınlar diye.

Benim aile entelektüel bir aile. Suat Halam, Ebüzziya¹⁸ ile görüşüyor, arkadaş onunla. Babam hep evde kitap okuyor. Said Bey de öyle. Bu aile bilhassa tüccar ve para kazanan insanları küçük görüyor. Büyükkannemin bir kardeşi var, avukat; o da Orhan Pamuk'un büyükbabası. Yani benim annemin dayısı Orhan Pamuk'un büyükbabası Cevdet Ferit Bey. Şeküre yani annesi de benim kuzenim oluyor ikinci dereceden. Bizim aile borsaya karşı, paraya karşı müthiş reaksiyon gösteriyor. Büyük dayılardan biri, İzzet Bey zeytinyağı tüccarı. Şişede zeytinyağı satmıyor, bilmem nerede deposu var, işte orada satışlar yapıyor. Zengin, Büyükkada'da evi var. Babamlarla büyükbabamın evine giderdik bayramda filan, ötekiler hiç aranamazdı, o kadar şey var. Yıllar sonra Büyükkada'daki uğraştı, karısı falan da, gider olduk. Adam güzel bir kâşâne'de oturuyor, biz yağcı diye gitmiyoruz, olacak şey değil...

Bir teyzem İtalyan'la evli. Önce Basri Bey'le evliydi; Basri Bey diplomattı, Bern'de konsolostu. Anlaşamadılar, sonra İtalyan avukatla evlendi. Teyzemin İtalyan kızı ressam, Paris'te oturuyor. Servet Bey çok meşhur bir noter, halamın büyük kızı Servet Bey'in oğluyla evlendi. İrfan Halamın Moda'da evi vardı. Troçki'ye kiralamıştı evini.¹⁹

Kardeşiniz?

Kardeşim öldü. İsviçre'de tahsil etti. Devlet gönderdi. Babamın arkadaşları burs buldu ama mecburi hizmeti vardı. O sırada Süleyman Demirel Devlet Su İşleri'nin başındaydı. Kardeşim ona bağlı

18 Ziyad Ebüzziya'nın babası Talha Ebüzziya kastediliyor. Daha önce de bahsedilmişti.

19 Troçki, Büyükkada'da kaldığı Arap İzzet (Hulo) Paşa Yalısı yanında önce geçici olarak Savoy Otel'i'ne yerleştirilir. Daha sonra kendisine Moda semtinde bir ev tutulur. Pek çok kaynakta bu evin ünlü jinekolog Dr. Mahmut Ata Bayata'ya ait köşk olduğu yazılmaktadır. Levent Civelekoğlu "Art Deco Bir Köşk" adlı yazısında Dr. Mahmut Ata Bayata hakkında bilgiler vermekte ve 29 Eylül 1967'de *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan ilanı aktarmaktadır: "Mehmet Sait Bey'in ve Safive Hüsnügül Hanım'ın oğlu, Sevim'in babası, Ata Evliyazade'nin dedesi, Neüse Samiye'nin eşi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Müttehassısı J. Dr. Mahmut Ata Bayata hakkın rahmetine kavuşmuştur. Cenazesi 29.9.1967 Cuma günü öğle namazını müteakip Kadıköy Osmanağa Camii'nden alınarak Karacaahmet Mezarlığı'ndaki aile kabrine, ebedi istirahatgâhına tevdi edilecektir." Bu ilana göre Troçki'nin kiraladığı evin Dr. Mahmut Ata Bayata köşkü olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bkz. https://lcivelekoglu.blogspot.com/2013_02_01_archive.html

olarak çalıştı. Ama aramız iyi olmadı. Sade Abidin yüzünden değil. O Abidin meselesini vesile bildi. Kardeşim biraz başka, kötü şeyler söylemek canımı sıkıyor ama doğrusunu da söylemek zorundayım. Şöyle oldu. Gitti, hasta oldu. Önce Almanya'ya gönderdiler. Faşist birader. Babam Almanca ders aldırıyor ona gider gitmez. O zavallı Alman da faşistlerden kaçmış gelmiş buraya; saçını başını yoluyor, “Kardeşiniz felaket” diyor. Kardeşim öyle ama çok akıllı ve kültürlü bir çocuktuk. Gitti oraya, görmüş vaziyeti.

Kardeşim önce Almanya'da okudu. 17 yaşında gitti okumaya, 24 yaşında geldi. Gittikten sonra ilk gelişinde tutturdu “Ben oraya tekrar dönmem”. Ama orada hastalandı işte sinirden, kötü bir şey olmadı, kanser falan bir şey olmadı, bir bozukluk sürdü altı yedi sene, sonradan iyileşti. Velhasıl ilk geldiğinde, dönüşünde biz Abidin ile yeni tanışmıştık. Abidin bizim üst katta oturuyordu.

Nişantaşı'ndaki evinizin üst katında oturuyordu.

Biz birinci katta oturuyoruz. Birçok ressamı Anadolu'ya yolladılar, sanatı oraya götürecek onlardan da Türk harsını (kültürünü) alacak.

Gittikleri yerin tablolarını yapma görevi.

Aynı zamanda da kültür adamı olarak onlardan da bir şey alacak, onlara bir şeyler verecek. Tam Abidin'e göre bir şeydi. Abidin telefon etmiş Mîna'ya²⁰. Bana telefon edemiyor geleyim diye. Çünkü biliyor babamın böyle bir halde olduğunu. Mîna bana telefon etti. Abidin bana gelecek, sen de gel dedi. Hiç olmazsa orada görüşürsünüz sonra beraber dönersiniz. Yemek yemişiz, bitmiş, biçimsiz bir saat, 8:30 olmuş. Nasıl da gitmek istiyorum. Ne yapacağımı bilmiyorum. Kardeşim farkına varmış, çok akıllı çünkü. Odamın kapısını açtı ve “Korkuyor musun? Git be aptal!” dedi, kapıyı kapattı.

Sonra harp çıktı, İkinci Dünya Savaşı, altı sene gelemedi. Barıştan sonra bütün öğrenciler aynı vapurla geldiler. Bir gün önce babamı gömmüşlerdi. O feci bir şey. Şimdi vapur geliyor Çanakkale'ye mi ne... Gazeteler geliyor, çocuklar gazetelere kapanıyorlar, çünkü altı seneden beri ilk defa Türk gazetesi okuyorlar. Kardeşim orada

20 İngiliz filologu Prof. Mîna Urgan (1915-2000).

babamın ölüm haberini okuyor, feci bir şey. Bir de o bağırırsak zırlıtısı, zaten altı sene değişmiş, kafası açılmış, başka bir adam olmuş, daha erkekleşmiş.

Ben dedim ki benim yanıma gelmeden bilsin babamın öldüğünü. Çünkü zor bir durum. Neyse Abidin gitti, çıkardı, sıraya soktu gümrük mümrük. Sonra geldi yanıma, dedi ki “Biliyor babanın öldüğünü”, sonra eve geldik. Anlatayım bunları, göreceksiniz... Aile toplanmış. Zaten yalnız bırakmıyorlar; cenazenin ertesi günü teyzeler, halalar. Ondan sonra bu girer girmez odaya, anneme dediler ki “Aa, gözün aydın, oğlun geldi, sana bakacak adam”. Bu (kardeşini kastediyor) korktu, eyvah dedi. Babama güvenmiş, hep alışmış hayatında, o kadar ki mesela babama telgraf çekiyor –egoist tarafı yok değil– “d’argent urgent”, o kadar; “Acil para!” imza bile yok. Arkadaşları anlatıyor. Kahveye girermiş, telefon edecek babama, işte para için –herhalde garson gelip sorarmış ne içeceksiniz diye– “Bir şey içmeyeceğim, telefon için duruyorum” dermiş. Öyle hale gelmiş artık, öyle bir tuhaf yani.

İki üç gün sonra bankadan haber geldi. Babanızın bürosunu açacağız, kasası var, vârisleri gelsin diye. Annem gitmek istemedi. Biz gittik kardeşimle. İşte orada ilk defa yalnız kaldık tramvayda. Ben evlenmişim artık Abidin’le. Dedi ki bana “Şart mıydı evlenmek?” Gayet de ters bir şekilde. Dedim ki, “Adana’da yaşıyoruz kardeşim, İstanbul’da değil. Adana’da gel de yap, olur mu?” Ayrıca düşünmedim bile öteki türlüşünü doğrusunu isterseniz. Abidin de ben de.

Belki gelip geçici bir heves diye düşündü.

Korktu, korktu. Siz Türkiye’nin o halini bilmezsiniz. Siz o zaman doğmamıştınız. Komünist düşmanlığı! Aman Allahım. Solcu olmak bile zordu, bırakın komünist olmayı. Baskı altında yaşıyordu millet. Çok zordu. İşte kardeşimle o şekilde bir tatsızlık oldu. Annem onun başına kalacak diye de korktu. Bu sefer vesile etti ve soğuk durdu ki annem onun üzerine kalmasın. Halbuki ben hiç istemiyordum annemi bırakmayı. Ben doçent olmuşum o sıralarda Dil-Tarih’te. Annem evi sattı zaten. Büyük bir evimiz vardı Nişantaşı’nda, on bir odalı filan. Onları sattı, ne var ne yoksa. Ondan sonra Ankara’ya geldi. Beraber oturduk. Abidin’i de zorla askerden çıkarabildik. Yani kardeşim sistematik olarak kaçtı bizden, çok ayıp şeyler yaptı, yakıştıramadığım şeyler. Üzüldük önce, sonra o kadar kızdım ki

üzülmedim bile. İşte sade öldüğü zaman telefon ettiler hastaneden, dediler ki işte “Öldü, ne yapacağız?” Babamın oğlunu da böyle ortada bırakamam. Telefon ettim Gül’e²¹, şöyle yapmak lazım, böyle yapmak lazım vs. Kardeşimin hikâyesi işte böyle bitti.²²

21 Güzin Dino’nun kuzeni Mesude Hanım’ın kızı Gül Ar.

22 Güzin Dino’nun kardeşi Behlül Bey öldüğünde *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan ilan: “Kemalpaşazade Said Bey’in torunu, Esad Said Dikel’in kardeşi M. Asım Dikel’in oğlu, 1937 Galatasaray mezunu yüksek inşaat mühendisi M. Behlül Dikel vefat etmiştir. Cenazesi 3 Haziran 1992 Çarşamba günü (bugün) Maltepe Camii’nde kılınacak ikindi namazından sonra toprağa verilecektir.”

OKUL

Okul hayatınızı anlatır mısınız?

İlk çocukluk böyle. Sonra ilkokul faslı. Benim gittiğim ilkokul özel bir okuldu Osmanbey'de. Şimdi yok. Eski bir konaktaydı, çok güzeldi. Ortaokula kadar oraya gittim. Okulu kuran Münevver Andaç'ın¹ annesi Fransız bir hanım, Madam Gabrielle Celaled-din. Müdire. Orada ilkokulu okudum, işin içinde Fransızca var. İlkokuldaki arkadaşlarımı hatırlıyorum. Mühimdi, çünkü sürdü onlar. Bir meşhur Doktor Melek² vardı. Bütün ekabire bakardı. Onun kızı Emine Melek. Selanikliler. Has Türk benden başka kimse yok. Annem Gürcü, büyükbabam Osman Bey, onun babası Enis Bey Tiflis'ten gelmiş. Mithat Paşa'nın erkânından olmuş Enis Bey. Anne tarafım Gürcü. Yani Osmanlı. Çünkü Rumlar filan. Tam bir İstanbul kozmopoliti. Karşıda oturan bir Ermeni aile vardı. Ermeni felaketleri sırasında babam yardım etmiş. Çünkü babam Deutsche Bank'ın Bağdat hatlarında maslahatgüzar. Yani müdürün sağ kolu. Müdür İsviçreli. Babam Ermenilerin Şark'tan gelmelerine yardım etmiş. Yani etrafımız Rum, Ermeni, Yahudi. Arkadaşım İtalyan ama o da Rumca konuşuyor. Tam bir İstanbul, Osmanlı.

Emine Melek, Süheyla Bayrav³. Süheyla ile Abidin Mecitözü'ne sürülene kadar canciğerdik. Sonra korktu galiba. Beraber aynı hocaların talebeleri olduk. Çok kültürlü, çok akıllıydı. Benimle alay ederdi "Sen nasıl diploma alacaksın" diye. Gabrielle Hanım'ın okulunda çelikçomak öğrettirdim ben çocuklara. Dame de Sion'da çok saydığım bir insandı, benimle alay ederdi. Osmanbey'deki okuldan bana kalan Emine Melek ve Süheyla Bayrav. Arkadaşlarım Rum ve Ermeni. Bu arada Azra Erhat⁴ canciğer arkadaşım.

1 Nâzım Hikmet'in eşi, oğlu Mehmet Nâzım'ın annesi; Nâzım Hikmet, Yaşar Kemal ve Orhan Pamuk'un Fransızca çevirmeni Münevver Andaç (1917-1998).

2 Tıp tarihi ve etiğinin Türkiye'deki öncüsü Prof. Emine Melek Atabek (1914-2000).

3 Göstergibilimci, yazar Prof. Fatma Erkman Akerson'un annesi, dilbilimci Prof. Süheyla Bayrav (1914-2008).

4 Türkiye'deki hümanist anlayışın öncülerinden, filolog, yazar ve çevirmen Azra Erhat (1915-1982).

Babam bana derdi ki “Sen konsolosusun bunların, hepsi sende toplanıyor”.

Ondan sonra iki seneliğine galiba Alliance Française diye Yahudilerin bir okulu vardı, *école moderne*, nefis bir okul, öyle böyle değil, öğretim vs. Hayal meyal hatırlıyorum, sefertasıyla giderdim, 12 yaşında filandım. Ortaokulu orada okudum Galata’da birinci sınıf bir kolej, Yahudi okulu. Oradaki arkadaşlarım, İzzet Melih’in kızı.⁵ Biz onunla Dame De Sion’da beraberdik. Süheyla Bayrav benim çok yakın arkadaşımdı fakat ben Abidin’le evlenince korktu, ilişkiyi kesti. Yıllar sonra Paris’e geldi. Görüştük. Halit Ziya Uşaklıgil’in torunu Reşdan⁶ ile üniversitede beraber okuduk.

Sonra Dame de Sion. İşte son üç yıl orada. Renkler vardır orada. *Multicolor* sınıfa giriyor. *Violet* beyaz kırması bir kemer. Sonra *violet* felsefe sınıfı. Dame de Sion’dan çok faydalandım, şimdi farkına varıyorum. Lise l’de 17. yüzyıl edebiyatı okuyoruz. Racine’leri falan, bayılıyorum, Racine, La Fontaine en sevdiğim yazarlar. Fransız klasik ve Avrupa hümanistleri. Sade Fransa’nın değil bütün Avrupa hümanizmi Corneille, Racine, Molière. Dersin hocası sörün⁷ okuması falan da çok iyiydi.

Orada metafizik buhran geçirdim. Sörlerin tesiriyle değil. Bas-bayağı “*to be or not to be*”. Çok uzun bir buhrandı. Babam doktorlara falan götürdü ve beni kurtaran hiç aklınızın almayacağı Pascal oldu. Pascal’ın *Pensées*’ini (Düşünceler) okudum ama onu okuyana kadar neler okudum. Adam Smith mesela. Adam Smith ne getirebilir metafizik kafasına. Ben neyim, niye varım vb. sorular. Dame de Sion tesir etti ama dinsel değil. Kafamda birtakım sorular peydah oldu ve cevabını Pascal’da buldum. Güvenmiyorum kendime ama. Bir arkadaşım vardı, Faize. Parlak, çok zeki bir kızdı, benden biraz büyüktü. Bir gün onun yanına oturdum, bakalım Faize Pascal hakkında ne düşünüyor. Sordum Faize’ye Pascal’ı. Sever misin, dedim. “A, mühim adamdır” dedi; rahat ettim. Böyle ilginç şeyler geçirdim. Türkiye’de bu çok görülen bir olay değildir.

5 Yazar İzzet Melih Devrim’in (1887-1966) ilk eşi Abidin Paşa’nın torunlarından Seniye Dino’dur. Daha sonra Şiar Yalçın’la (1924-2010) evlenen kızları Remide Devrim (1912-1983) Güzin Dino’nun okul arkadaşıydı. (İzzet Melih’in ikinci eşi ressam Fahrelnisa Zeid’in (1901-1991) kızı tiyatro sanatçısı Şirin Devrim Trainer (1926-2011) ile karıştırılmamalı.)

6 Reşdan Uşaklıgil (ö. İsviçre, 2000).

7 sör (soeur): Fransız kız okullarında rahibe öğretmen.

Tabii vardır, bir tek ben metafizik buhran geçirmediğim tabii. Yani nadirdir. Diyeceksiniz ki, acaba sözlerin çevresi falan ondan mı, hayır, hiç alakası yoktur. Niye Pascal diyeceksiniz, Pascal dindar falan ama tamamen entelektüel. İlginç bir safhası hayatımın onun için anlattım.

Felsefe sınıfında hocamız bir papaz. Ama biraz fevkalade bir adam olsa gerek. Çünkü 24 yaşında hem matematik doktorası yapmış hem felsefe, sonra papaz da olmuş. Bellerine kahverengi ip bağlarlar. Biz de 11 kişiyiz felsefe sınıfında, kalabalık değiliz. Benim büyük dayımın, yani annemin dayısının kızı vardı Türkân Rado⁸; sonradan Şevket Rado ile evlendi. O müthiş muntazam bir insan, hiç yaramazlığı yok, müthiş çalışkan.

Sabah geldiğimiz zaman söz geliyor ve soruyor, bir gün evvelki notunuz, davranışlarınız kendiniz ne veriyorsunuz kendinize. Benim hiç notum olamadı hep sıfır. Sıfır demiyorum, “Je n’ai pas note” diyorum. Mesela merdivenden kayarak iniyorum oğlan çocuğu gibi. Aşağıda *Inspecteur générale*, yaşlı bir söz. Hemen “Gel” diyor, “tekrar çık ve şimdi merdivenlerden kraliçe iner gibi ineceksin” diyor. Orada bir puan gitti. Sofrada konuşulmayacak. Tahta masalar. Bank var. En önce ters oturuyorsunuz masaya, sonra söz elini çırpıyor, dönüp başlıyorsunuz yemeye. Sonra birisi yemek dağıtıyor. Hiç konuşulmayacak sonuna kadar. Ama olmuyor işte o yaşta. Biz neler yaptık, ne yaramazlıklar. Yani öyle bir disiplin içinde yaşıyoruz, bunaltıcı.

Şimdi seneler sonra düşünüyorum çok şey öğretiyor insana o disiplin. Evet, nereden buraya geldik. Felsefe sınıfında herkes diyor ki bu adama bir şey yapalım. Adam yalnız gelemiyor sınıfa, zavallı. Bir söz geliyor yanında, o bir kenarda oturuyor. Yani yaramazlık edersek adam müşkül durumda kalmasın diye herhalde. Bir söz gelip nöbetçilik ediyor. Yahut da not edecek şu şunu, bu bunu yaptı. Karar verdik, bir saksı koyacağız, bir tek kırmızı gül koyacağız. Bir rahibin 24 yaşında bir rahibin masasına bir kırmızı gül koyacağız. 11 kız gül koyuyor. Koyduk, uslu Türkân bile katıldı. Türkân’ın ailesi benden utanırdı. Onlarca kepaze işler yaptım, yaptık. Aslında çocuksu yaramazlıklar ama.

8 Türkiye’nin ilk kadın hukuk profesörü Türkân Rado (1915-2007). 1940’lardan itibaren Yapı Kredi Bankası bünyesinde dergiler çıkaran yayıncı, gazeteci, şair Şevket Hıfzı Rado’nun eşi ve Orhan Pamuk’un teyzesidir.

Felsefe sınıfında, bakalorya sonrası sınıfında, Fransız elçiliğinin ataşemiliterinin kızı var Afife. Şişman, çok sempatik bir kız. O da her şeye hazır. Bir şeyler yapalım. *Bulle piot* diye bir şey vardır. Basarsınız zıplar, affedersiniz leş gibi kokar. Ders değil, etütler var bazı saatlerde. Etütleri de mesela *Directrice de études* vardı, yaşlı muhterem –hepsi muhterem de– bu daha yaşlı, lise sınıfta işte nöbet bekliyor. Sör bir şey getirmeye geliyor. Kapıyı açınca giremiyor içeriye, çünkü leş gibi kokuyor. Biz farkına vardık, bayılıyor. İstedğimiz oluyor. Tekrar gidiyor, bu sefer başka bir sörle geliyor. Diğer ihtiyar sörü kaldırıyorlar, onu götürüyorlar, yerine başkası oturuyor. Zil çalmadan “Tamam, dağılın” diyorlar, gidiyoruz. Ertesi sabah sınıf sörü geliyor matem havası içinde. *Mère supérieure*, orada kardinal gibi. Şimdi *Mère supérieure* ziyaret edecek, diyor. Biz şimdi zılgıtı yiyeceğiz diyoruz, giriyor içeriye *Mère supérieure*, biz ayaktayız, oturun diyor oturuyoruz. Diyor ki “Ne söyleyeceğimi de bilmiyorum fakat kimlerden de geldiğini tahmin ediyorum ve ayları sayıyorum, artık kurtulacağız onlardan; artık sene sonuna geliyoruz, çok az kaldı”. Kurtulacağız lafı nasıl dokundu. “Sade bir şey istiyorum, onlar cesaret gösterebilirler, kalksınlar ayağa” dedi. Ne oldu biliyor musunuz? Bütün bir sınıf ayağa kalktı. Biz berbat olduk. Kadının da hoşuna gitti. Çıktı gitti sınıftan. Ben buna bir alınayım, bir alınayım. Hiç sesimi çıkarmadım. Bizim sör ağlamaklı. Ben kalktım ayağa, paltomu şapkamı falan giydim, hiçbir şey söylemeden terk ettim okulu.

Okulun büyük kapısı, bir de küçük kapısı vardır. O kapıdan çıkılmaz, memurlar falan kullanır. Aksiliğe bakın, tam babam tıramvaydan iniyormuş. Bir de bakıyor saat 9:30. Güzin başka bir kapısından okulun çıkıyor. Anneme telefon ediyor, Güzin geldi mi? Evet, diyor annem. Ben de hemen gidiyorum eve, anneme aktarıyorum, işte hakaret etti... Kendime göre birtakım şeyler anlatıyorum, annem üzülüyor. Babama anlatıyor, “Alınmış, izzetinefis meselesi yapmış, o da bırakmış gelmiş okulu” diye. Babam derhal okula telefon ediyor. Akşam eve geliyor, diyor ki “Sör *supérieure* ile konuştum seni leylî⁹ koymaya karar verdik, ceza olarak...” Felaket. Babam çok otoriter bir adamdı, dediği dedik. Ben ertesi sabah, kös kös gidiyorum okula. *Consulte mère* diyor ki *Mère supérieure* görüşmek

9 leylî: yatılı.

istiyor, felsefe odasında bekliyor. Ben gittim, bir şey demedi, elini uzattı. “Odanızı göstereceğim” dedi. “Dokuzda kapamak zorunda değilsiniz, onda kapatabilirsiniz. Yemekleri, matmazeller vardır, daha *Postulant* da olmamış, onlarla yiyeceksiniz” dedi. Çünkü yemeklerde falan da olaylar olmuş. Karadenizli bir kız vardı çok hoş, milletvekili kızı. Ona dedik ki “Yemeğin tam sonunda, biterken çığlıklar basıp masanın üstüne fırlayacaksın, fare var diye”. Onu da yaptık yani. Onun için sabıka çok.

Velhasıl dört beş ay orada hapsoldum. Annem babam da gitmişler sayfiyeye. Fakat *Postulant* dedi ki “Notre sör Tarabya’ya gidiyor, sizi de götürmek istiyor”. Ben de ne yapayım, bunun altından kalkmam lazım. Müthiş bir usululuk. Bir ay kalkıyorum, notum 10 diyorum. Sör mest oluyor. Ben çok mağrur. Derken ay sonu büyük toplantı. Türkân daima *d’or baret* alırdı. O bilim şeysi, gümüş de morale. O ikisini birden alırdı. Bense baretsiz yaşardım. Ataşenin kızı da öyle. Ondan çekiniyorlardı, tabii ne de olsa ataşenin kızı. Neyse, melek gibi bir ay geçirdim. *Baret d’or et d’argent* Güzin Dikel. Gidiyorsunuz, reverans yapıyorsunuz, diz çöküyorsunuz, o takıyor, kraliyet havası içinde. Ben eğildim taktı, eğildi bana merci dedi. Çok hoştu.

O yaramazlıklarımından da pişman değilim. Biraz tabii ders de çalıştım. 17. yüzyıl falan, üniversiteye geçtiğim zaman Spitzer’le¹⁰ beraber gelen hocaların biri İngilizce profesörüydü. Onunla da sertifika yapıyordum. Onunla beraber Türkçe olarak Fransız 17. yüzyıl dönemini anlatan bir edebiyat kitabı hazırlamaya başlamıştık, fakat olmadı. Abidin sürüldü, ben bırakıp gittim. Kadın da çok kızdı, yarım kaldı. Çok enteresan bir şey yapmaya başlamıştık. İşte Dame de Sion aşığı yukarı bu.

Atatürk’ün manevi kızlarından biri vardı, unuttum ismini, çok hoş... Daha bir sürü mebus, bakan çocuğu vardı. Bir oturup kalkma, disiplin gördük. Evde de elbette kendilerine göre bir Türk terbiyesi vardı herhalde ama bir adap da öğrettiler. Sonra ben ne yaptım biliyor musunuz, tembellikten milliyetçiliği öne sürerek “Fransız tarihi okumak istemiyorum” dedim. “Öyleyse bakaloryaya giremezsin” dediler. Girmem, dedim. O zaman Türk bakaloryası vardı ve ben

10 Avusturyalı edebiyat bilgini Leo Spitzer (1887-1960) 1933’te Nazi Almanyası’nı terk edip İstanbul Üniversitesi’ne gelen akademisyenlerdendi.

Türk bakaloryasına girdim. Oradaki Voltaire'ler, Rousseau'lar çok yüzeyseldi tabii ama bizim ev, peder Voltaire'ciydi, tam bir Cumhuriyetçiydi. Genlerde muhaliflik var tabii.

Dame de Sion'da talebelere çelikçomak oynattım bahçede, bana sordular, bu ne dediler, “*national*” dedim. Mesela bir olay hatırlıyorum. Bir sör vardı. Sordular bir gün. “Kıyamet koptuğu gün ne yaparsınız?” dedi sör bir arkadaşım. Sör dedi ki “Neyse günümün programı onu yaparım” dedi. O çok etkilemişti beni.

Dayak var mıydı?

Sörler biraz korku içindeydi. Benim girdiğim sene resmi çevrelerden birinin kızı Hıristiyan olmak istemiş, onun için korkmuşlar. Katiyen öyle bir hava yoktu. Din dersi falan ayırıydı, beni hiç alakadar etmezdi. Benim metafizik buhranım bile sörlerin tesiriyle değil, babamın evi filan, daha ziyade entelektüel bir şey. O yaş için entelektüel kelimesi doğru değil ama sörlerin tesiriyle değil demek istiyorum. Onun için korku içindeydi sörler. Talebelerin çoğu resmi çevrelerden olduğu için müthiş bir saygı falan, resmi bir hava esiyordu.

Remide vardı, İzzet Melih'in kızı, Nejad'ın kız kardeşi.¹¹ O çok hoş. Başka türlü yaramazlıkları vardı. Nevizade diye büyük bir aile vardı. Çok güzel bir Rum kadınla evlenmiş, onun hemşiresi vardı bizim sınıfta, onların başka türlü genç kız halleri vardı. Benim çocukluğum çok uzun sürdü. 14-15 yaşlarımda kampa giderdim. Daha çok oğlanlarla oynardım, voleybol maçı yapardık. İyi yüzücüydüm. Kamp, Amerikan kampıydı. Kampta hâkim dil İngilizceydi. Dame De Sion'da İngilizce öğrenmiştik. Bina vardı ama çadırdaki kalıyorduk.

Mîna Urgan da Notre Dame de Sion'a gidiyor bir altı ay.

Öyle mi hiç farkında değilim.

Kadıköy'deki ninesine yakın olmak için oraya gönderilmiş.

Öyle mi, orada Dam de Sion yoktur ama Rahibelere gitmiş.

11 İzzet Melih ile Fahrelnisa Zeid'in oğlu ressam Nejad Devrim (1923-1995). Remide Devrim, Nejat'la Şirin Devrim'in üvey ablalarıydı.

Evet, öyle, oradan nefret ettiğini söylüyor. Sonra Arnavutköy Kız Koleji'ne veriyor Falih Rıfkı onu. Orada bir anısını anlatıyor. Ben, diyor, aslında çocukluk anılarımı hep çok net hatırlıyorum, okul yıllarımı çok şey biliyorum fakat orayı hiç hatırlamak istemiyorum. Çünkü çok kötü bir sistem vardı.

Sörlerden bahsediyor.

Bir tanesini örnek veriyor. İşte, diyor, bizi dizerlerdi küçük kız çocuklarını külotlarımızı indirirlerdi ve kirliyse bizi cezalandırırlardı. Böyle bir sistem vardı. O yüzden o yıllarımı, o dönemi unutmak istiyorum, bilincimde hoş bir yeri yok, diyor. Yani Fransız sisteminden ve okulundan nefret ediyor neredeyse.

Ama o sörleri hiç bilmiyorum. Bizim sörler böyle bir şey yapmazdı bir, ikincisi ekabir yatağıydı bizim okul. Çok pahalı bir okuldu ondan sonra, biraz acemice, pasaklı filan öğrenciler geldiyse onları bir hafta içinde temizleyip giydirip, üniforma da vardı üstelik, söyledim size.

Evet, lacivert üniforma.

Lacivert, gayet de şık, pilili filan kumaşı. Büyük, kolay değil, sonra çok pahalı bir yerdi.

Evet, pahalı, şimdi istediğinizi veremiyorsunuz oraya, dünya kadar sınavdan geçeceksiniz, yani artık oraya girmek çok zor.

Bizim Dame de Sion'a girmek de çok zordu. Babam Osmanlı Bankası resmi işleri müdürüydü, her devlette bir kolu, resmi işleri olunca bütün hükümet, maliye bakanlığı, filan babamın alanı. Hem Fransız müdür, Fransız elçisi öyle bir reformasyonla girdim okula. Onun için pat diye oraya da pek giremiyordunuz. Ama o don mon hikâyeleri hiç yoktu orada. Tertemizdi herkes, gıcır, bu arada yaka pis olmayacak, böyle şeyler vardı. O haftada bir, hani şeye, dışarı filan bütün kolalı yakalar, çoraplar bilmem ne öyle giderdik. Hani hepimiz şey giyilmez o gün prostela¹² giyilmez böyle, üniforma temiz filan. Seremoni. E, Mîna'ya göre bir okul değildi orası. Mîna öyle çok şey...

12 brostela: önlük.

Özgür davranan.

Coşkun davranan, fevkalade az Mîna vardır Türkiye’de. O kadar kültürlü, o kadar şey. Mîna’da bizi cezbeden o kadar dağınık fakat aynı zamanda çok hoş bir kişiliğinin olmasıydı. Çok hoş bir insandı gerçekten, çok hoş.

Sonra sizden bahsettiği yerler var. Onu da soracağım.

Az, biraz.

Özellikle Dino’lardan bahsediyor. Abidin Dino’dan.

Abidin Dino’yu çok iyi anlatıyor. Evet, eller. Atatürk’ün elleri öyleymiş.

Bir Atatürk’ün elleri bir de Abidin Dino’nun elleri muhteşemdi diyor yani çok güzeldi. Ben de gelir gelmez tekrar resme baktım, ellerine. Sonra Arif Dino’yu anlatıyor.

Arif¹³ çok iyi arkadaşıdır. Arif, Abidin’in de iyi arkadaşıdır.

Kadınlığı çok geç idrak ettim. Aynı zamanda da annem çok istedi, meşhur bir İtalyan piyano hocası gelmişti Nişantaşı’na, bütün herkes ders alıyor ondan, ben de ders aldım. Biraz piyano çaldım. Mozart’lar, Chopin’ler falan çalacak dereceye gelmiştim. Lise bitiyor. Babam çok önem veriyor okumama. Kardeşim Behlül ile çok dövüşürdük. Benim suratıma kaynar süt atıyor. Ben de fırçayla döverdim. Behlül çok okurdu. 17 yaşında bitirdi liseyi. Babamın epey çevresi vardı, ona bir burs sağladı. Babam kardeşimin okumasına daha çok önem veriyordu kısaca. Annem istiyor ki okuyayım, aynı zamanda süslü giydirmeye başladı. Mesela baloya gittik Tokatlıyan’da. Ben hiç orali değilim.

Resimlerinize baktığım zaman Halide Edip’in romanlarında Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki genç kız modelleri aklımdan geçti. Sporcu, aktif à la garçonnes kesilmiş saçlı kadınlar ama aynı zamanda feminen de olabilen kadınlar.

Yok, değildim, az sürdü. Baloya falan götürdü annem, çok güzel kızlar vardı etrafta, ben onlardan değildim ama istiyorlardı ki herhalde kızları evlensin, evde kalacak kız vaziyetine gelmesin. Babam fazla düşünmezdi. Eve gelirdi, boyuna okurdu. Ben balo malo, pek

13 Abidin Dino’nun ağabeyi Arif Dino (1893-1957).

fazla tutmadım o hayatı. Galatasaray'ın Fransız dersleri müdürü vardı: Bergeaud¹⁴. Hatırlıyorum ki bizim masaya gelip oturmuştu baloda. Hissetti ki babam, annem kızları dans etsin istiyor. Bergeaud koskoca adam, ben o zaman 16 yaşındayım, beni dans ettiriyor. Onlar istiyordu ama ben o havada değilim. Onlar derken annem. Piyano çalıyorum ama piyanoda kariyer yapacak değilim. Annem çalmış, Fransızca bilir, bütün kardeşleri Kadıköy'deki Sörlerden öğrenmişler. Osman Bey istiyor ki bütün kızları biraz Avrupai şeyler öğrensinler. Daha ziyade annemin ısrarıyla gittim. Ben istedim ama ben nasıl üniversiteye gittim, hatırlamıyorum. Ben aktivist olmak istiyordum. Basbayağı sahneye çıkacağım. İstedğim oydu. Nihayet üniversiteye yazıldım. Üniversite de şahane bir üniversite.

İstanbul Üniversitesi'nin en güzel yılları.

47 Alman profesörü gelmiş. Yeni bir üniversite kuruluyor Darülfünun tarihe geçiyor. Ben bütün bunları kavramıştım. O sıralarda kafamda Pascal'dan bir şeyler kalmış, üniversitede önce Felsefe bölümüne yazılıyorum. Üstelik de Felsefe bölümünde meşhur Hans Reichenbach.¹⁵ Siz şimdi bilmezsiniz, felsefede en büyük, dünyaca tanınmış profesör. Nitekim bir yıl kaldı, sonra Amerikalılar hemen aldı. Amerika'nın bu hale gelmesi Hitler sayesinde. Çünkü bütün bu profesörler gitti. Türkiye çok kullanamadı bu imkânı. Reichenbach'ın derslerine giriyorum. Kant öğretiyor. Dersler Almanca veriliyor.

Almanca öğrendiniz mi?

Hayır, fakat Nusret Hızır¹⁶ tercüme ediyor dersleri. O zaman asistan olarak gelmiş oraya. Büyük bir sınıf değil 20 kişilik falan. Ciddi ciddi gidiyorum derslere. Bir arkadaş dedi ki "Güya sen edebiyat seversin, hoş bir adam edebiyat dersi veriyor, gitsene..." Gittim, çarpıldım. Bir daha orada kaldım.

14 Galatasaray Lisesi'nde 1929-49 yıllarında öğretmen olan Camille Bergeaud (1900-?) liseler için Fransızca ders kitapları yazdı. Fransız Konsoslosluğu'nda kültür ataşeliği yaptı.

15 20. yüzyılın önde gelen filozoflarından Hans Reichenbach (1891-1953) Nazi Almanyası'ndan kaçarak Türkiye'ye gelmiş ve beş yıl İstanbul Üniversitesi'nde görev yapmıştır.

16 Dil, mantık ve bilim felekesesi alanında çalışmış düşünür Prof. Nusret Hızır (1899-1981).

O dersleri kim çeviriyordu?

Sabahattin Eyuboğlu.¹⁷ Tasavvur edebiliyor musunuz, Nusret Hızır, Sabahattin Eyuboğlu. Şimdi biraz Spitzer'in derslerinden bahsedeyim, niye çıkamadım oradan.

Leo Spitzer, Stendhal'in *Parma Manastırı* romanını anlatıyor. Spitzer'in bütün büyük hüneri edebiyat eleştirisine stilistik metodu getirmesidir. Nedir stilistik metodu? Yazıda stil denen şeyi yakalama. O da ancak metotla olabilir, herhangi bir bilimde olduğu gibi edebiyatta da metot gerekir. Onun metodu irrasyonel bir tarafı olacak. Nasıl anlatır *Parma Manastırı*'nı? Kelimeden hareket ederek anlatır. Biliyorsunuz, konusu Napolyon döneminde geçer. Napolyon kelimesi hangi cümlede geçiyor, tahlil ediyor o cümleyi ya da paragrafı ona karakteristik bir nitelik veriyor o cümlelerin kuruluşuna. Sayfalar boyunca nerede geçerse –mesela on beş sayfa yok, sonra gene var– Napolyon'a dayanarak yani stilin bir elemanına dayanarak kimyager gibi analiz ediyor bu üslubu ve üsluptan romancının yeteneklerine geçiyor. Mesela bir şiir okuyoruz, ne diyor o şiirde, eğer anladıysanız, okuyup şiiri neden bahsediyor demeniz lazım. Ay, mehtap, vs. Sonra nasıl kurmuş şiiri? Konu ne? Nasıl gelişmiş şiir, kurgusu var mı? Üslup, yazılış tarzı *visuel* mi? İmajlar, imgelerle mi anlatılmış, yoksa daha rasyonel mi? Çünkü her stilin bir karakteristiği vardır. Onu da buluyorsun. Sonunda da yazarın niteliği hakkında sonuç çıkarabiliyorsunuz. Bu somut bir metot veriyor. Adeta gözle görülen bir şey. Bir alet, bir araç. O aracı bir metnin üstüne koyuyorsunuz, tak tak çıkıyor. Diyeceksiniz ki bu okuru ilgilendirir mi? Bu okura ait bir şey değil. Edebiyat profesörünün, eleştirmenin, uzmanın işi. Böyle giriyorsunuz edebiyatın içine, bir daha çıkamıyorsunuz.

Dame de Sion'da okurken bir eseri beğeniyorum falan ama neden beğeniyorum bilmiyorum. Ama bu metotla neden beğeniyorum anlıyorum. Edebiyat konusunda yazılış tarzı mühim. Edebi üslubu olmayan bir yazar, mesela gazeteci de roman yazıyor ama üslubu olmayan yazar, üslup yok. Geçen gün bir profesörle konuşuyorlar da sordular, sizce "*la qualité d'écrivain*" (yazarın üstünlüğü) nedir, dediler. *L'écriture* (üslup) dedi. Üslup varsa var. Spitzer'le dört sene okuyup da tez de yapınca bir kitabı okuduğunuzda üslup var mı

17 Yazar ve çevirmen Sabahattin Eyuboğlu (1908-1973).

yok mu anlıyorsunuz. Bir sayfa okuyunca, ben o kitabı okumam diyorsunuz, üslup yok falan. Ya da başka sebeplerle okursunuz. Polisiye kitap da okur insan. Ama orada üslup aramazsınız. Bu edebiyat alanında Spitzer'in yarattığı bir metottur. Spitzer yaratıcısıdır stilistik metodun. Sonra yayıldı. Roland Barthes'lar falan hepsi Spitzer'den aldılar. Amerika aptal değil, hemen aldı Spitzer'i, üç sene sonra gitti. Ama o şansını da biz yaşadık. Talebesi olduk, seminerlerine katıldık.

Kimler katıldı derslerine?

Sabiha¹⁸ (Oktay Rifat'ın karısı), Saffet ("Güzel Saffet" diye birisi vardı), Reşdan (Uşaklızade'nin torunu), Erol Rottenberg (Erol Güney)¹⁹, müthiş bir şanslı.

Edebiyatta Spitzer, felsefede Reichenbach. Auerbach²⁰ Spitzer'in yerine geldi. Ben Auerbach'ın asistanı oldum. Roman Filolojisiydi kürsü. Latince, kaba Latince dedikleri. Fransızca, sonra İspanyolca. Bir ikinci dil daha almaya mecburdunuz ya Almanca, ya İtalyanca ya İspanyolca. Ben İspanyolca aldım. İspanyolcaya vakit kalmamıştı. Spitzer'in de vakti kalmamıştı. Gece evinde yapıliyordu ders 9'dan 11'e kadar. Galatasaray'da Ara Güler'in atölyesinin olduğu sokakta.²¹

Çok memnundu İstanbul'da. Alman sevgilisi vardı. Sonra bizi buldu, 10-15 kişiyiz. Fransızca biliyoruz, çevremiz öyle bir çevre. Davetler yapıyoruz, kotra tutuyoruz, gezdiriyoruz. Mest oluyor. Hitler korkusundan sonra böyle müthiş rahat. Sonra Romanoloji kütüphanesini kurdu. İspanya'da cumhuriyet var. Cumhurbaşkanı Spitzer'e mektup yazıyor, tebrik ediyor ve hediye olarak bütün İspanyol klasiklerini yolluyor. Biz sınıfladık onları büyük bir zevkle, 10-12 kişi. Bütün İspanyol klasikleri vardı. Sade onlardan değil ama bir miktar kitap çalındı. Spitzer çok sevindi, demek ki kitap çalınıyor, okumak isteyen var, diye. Türkiye'ye gelip de Avrupa klasiklerinden kitap çalınsın, aman ne iyi. Adam çok memnun oldu.

18 1945'te Oktay Rifat ile evlenen Fransızca öğretmeni ve edebiyat çevirmeni Sabiha (Omay) Rifat (1915-2006).

19 Erol Güney (1914-2009). Bkz. *Erol Güney'in Ke(n)disi*, H. Oral - M. Ş. Özsoy, YKY, 2005.

20 *Mimesis* adlı kitabıyla tanınan Alman filolog ve eleştirmen Erich Auerbach (1892-1957).

21 Ara Kafe'nin bulunduğu Beyoğlu Tomtom Kaptan Mahallesi'ndeki Tosbağa Sokağı'nın adı bugün Ara Güler Sokağı'dır.

Ben bu derslere kendimi vermiş gidiyorum pupa yelken. Ama bir taraftan da aktrist olacağım diyorum, bütün bunların içinden geçmeden de aktrist olunmaz diyorum kafamdan. Derken Spitzer'in yaptığı şeylerden biri evinde ziyafet veriyor ve aynı zamanda da bir temsil. Corneille'den *Polyeucte* piyesinin bir sahnesi oynanacak. Sevgilisi İspanyolca dersler verdi. Müthiş bir hava. Sanki Avrupa üniversitesindesiniz. Türkler de var, mesela Sabahattin Eyuboğlu. Kotra gezintileri. Bizim evde de bir davet verdik. Neyse, Spitzer 40 kişilik bir davet verdi, bütün profesörleri davet etti. Carl Ebert²², Ankara konservatuvarının kurucularından. Tiyatro bölümünü kurmuş, o da davetli o akşam. Ben de iyi oynadım herhalde. Geldi, "Çok şansım var ki sizi burada seyrettim, çünkü biz adam arıyoruz, hele siz dram oynuyorsunuz, dram kolay değil" dedi. Ben kendimden geçmiş bir haldeyim. Annem babam da davetliydi o akşam. On- dan sonra geldim eve, ertesi gün sofrada Carl Ebert burayı bitirince konservatuara gitmemi istiyor, dedim. Ben karar vermiştim o gece. Babam dinliyor, evet diyor, ne istersen yaparsın ama aktrist olmaya gidersen buraya artık gelemezsin, diyor ve bitti orada. Yazık. Neyse Auerbach geldiği zaman Molière'i oynadım. Biraz hevesimi aldım.

Spitzer'le neler yaptınız?

İstanbul Üniversitesi'nde lisans yaptım. Son sene Auerbach'ın asistanı oldum. Çok memnundu. Tercümeler yapıyordum, sade üniversitede dersler değil şahsi yazışmalarını yapıyordum, biraz da şahsi asistanı olmuştum. Ders verdi hemen bana.

Auerbach'a geçmeden Spitzer'i biraz daha anlatalım isterseniz.

Asıl mühimi Spitzer'in seminerleriydi. Her şey okunurdu. Bütün metot orada konuşulurdu. Spitzer Fransızca anlatıyor, Sabahattin çeviriyor bu dersleri. Seminerlerde her birimiz önümüzde o günün metnini analiz ediyoruz. O metodu öyle edindik. Sonra da ben tat- bık ettim o metodu Türkiye'de ve burada. Üslubun kalitesi, imge, kurgu müthiş bir şey. İspanyolca dersleri akşamları. Nesterin²³ yalnız gelemiyor derslere akşam. Benim babam laik kafalı. Nesterin'i haremağası getiriyor, giriyor apartmana, bir iskemle veriyorlar,

22 Alman tiyatro ve opera adamı Carl Ebert (1887-1980) Türkiye'de modern tiyatronun kurucularındandır.

23 İÜ Fransız ve Roman Filolojisi hocalarından Prof. Nesterin Dirvana (1916-2006).

oturuyor zavallı. 11'de çıkınca, Tokatlıyan pastanesi var, dersten çıkınca biz orada bir şey yiyoruz beş dakika ayakta. O haremağası dışarıda bekliyor. Reşdan, Bahriye talebesi, üniformalı; yasak gece 11'de dışarıda olması. Kasketi çıkarıyor, kolunun altına sıkıştırıyor, biz de etrafını çeviriyoruz ki görünmesin.

Spitzer'in İstanbul'daki diğer entelektüellerle ilişkisi nasıldı? Neler yapıyordu, nasıl zaman geçiriyordu?

Üç defa falan kotra gezisi yaptık. Babam, Moda'da yat kulübü vardır ya, onun kurucusuydu, işte onun için istediğimiz kotrayı kiralayabiliyorduk. Theodorus diye de bir kaptanı vardı, Rum. Ben küçükken yelken kullanırdım. Halamın oğullarıyla bir de ben, üçümüz. Sabah 9'dan akşam 4'e kadar yelken yapardık. Kotra'da koca kaptan kullanırken ben kullanayım isterdim. Kaptan yanımda olur, ben kullanırdım. Spitzer, sevgilisi, bizim arkadaşlar hep beraber olurduk. Haftada bir mi ayda bir mi bilemiyorum bir toplantı yapılırdı fakültede, sade Spitzer değil isteyen Almanya'dan gelen profesörler toplanır, herkes istediğini davet eder ama bir iki kişi fazla kalabalık olmasın diye. Bir keresinde Spitzer beni davet etti. Onlar aralarında müthiş konuşmalar yaparlardı her bakımdan, hem sosyal hem dünya hem Türkiye'deki durumlar vs. İlginçti o toplantılar. Nusret, Sabahattin hep katılırdı o toplantılara. Her şubede dehşet insanlar vardı. Ekonomide, hukukta, fizikte, matematikte. Richard von Mises²⁴ vardı mesela çok büyük bir matematikçiydi. O da Amerika'ya gitti. Benim burada Recherche Scientifique'e girebilmem onların sayesinde.

Spitzer'in metodunu kullananalar oldu mu Türkiye'de? Burada mesela Roland Barthes vs. etkisi oldu da bizde hiç izi olmadı mı Spitzer'in?

Kısmen oldu. Sabahattin Eyuboğlu'nun kendi yetenekleri, kültürü vs bir ekoldür o ayrı. Ama muhakkak ki Spitzer'in etkisinde kaldı. Çünkü yeni geliyor Fransa'dan hemen Spitzer'le karşılaşılıyor. Böyle düşünüyorum ama bilmiyorum tabii. Nesterin'ler daha ziyade Auerbach'ın havası içindeydiler. Süheyla daha çok Spitzer etkisindedir. Tezlerini okumadım. Ben tezimi daha sonra Auerbach'la yapmakla beraber Spitzer'in metodunu kullandım tamamıyla. Tezim

24 Ukrayna asıllı bilim insanı ve matematikçi Richard Edler von Mises (1883-1953).

şuydu: Fransız tarih biliminin gelişmesiyle realist romanın doğuşu. Örnek olarak metin lazım. Ne söyleyeceksen metne bağlayacaksın. Spitzer'in metodu bu. Ben de üç metin aldım: Flaubert, Stendhal, Balzac. Ve söyledğim şeyi her birinden metinlerle izah ettim.

Auerbach, Spitzer gittikten sonra geldi. Biraz kompleksliydi. Biz hepimiz, "Spitzer'in öğrencisiyiz, bak, dikkatli ol" havasındaydık. Çünkü Spitzer'in önemini kavramıştık. Şimdi şöyle oldu. Haber aldık Spitzer Amerikalılarla kontrat yapmış gidiyor, bizim yüreğimize indi. Onun üzerine Mîna, ben, biri daha vardı unuttum, Süheyla mıydı acaba, rektöre gittik. Rektör Cemil Bilsel'di.²⁵ Ah, bu adam gidiyor, dedik. Böyle bir adam bir daha elimize geçmez filan. Cemil Bilsel, bilmiyor muyum, rezalet ama ben Türkiye Cumhuriyeti Üniversitesi'nin rektörü olarak Amerikalılarla kontrat imzalamış bir adama kontratı boz diyemem, dedi. Benden bir şey beklemeyin, diye ilave etti.

Türkiye'de kontratı yok muydu?

Spitzer niye gitti, anlatayım. Oturup ağlayın sonra. Şimdi bu bütün kütüphanesini getiriyor, doksan kasa ya da daha fazla eşyasını getiriyor, çünkü artık dönmeyecek. Çoluk çocuğu var, geliyorlar. Eğitim Bakanlığı bir sene falan geçince taşınma masraflarının ödenmesi konusunda araştırma yapıyor; bir de geliyorlar ki doksan kasa kitap, üstüne eşyalar, Ortaçağ stilinde salon takımı vs. Ama bu ne, diyorlar. Adam diyor ki, bu benim laborotuvaram, ben laborotuvaramla geldim. Eşyası da içinde büyüdüğü, yaşadığı eşya. Çok fena karşılandı, o da bundan rahatsız oldu.²⁶ O sırada Amerikalılar onu davet ediyorlar, peşin vatandaşlık vererek ve buyrun diyorlar John Hopkins Üniversitesi'ne.

Yani o kadar tatsız şeyler oldu ki, taşınma masrafı falan, baktık ki tatsız gidiyor bu iş. Belki de cazip geldi ama kadın vardı. Kalmak isterdi, çok isterdi kalmak. Neticede John Hopkins de New York, Washington bilmem ne değil, taşra! O taşrada bir profesör, sevgilisi, ailesi, çocuğu falan olmazdı. Onun için Roziş²⁷ gitmedi.

25 1934-1943 yıllarında İÜ rektörü olan hukukçu ve siyasetçi Prof. Cemil Bilsel (1879-1949).

26 "Gel gör ki, doksan kasa kitap ve tüm eşya taşıma faturalarının hesabı da kendisinden sorulunca, eşyalarını satıp, kitaplarını da toplayıp Amerika'ya göçtü." Bkz. *Gel Zaman Git Zaman*, s. 85.

27 Alman filolog Rosemarie Heyd-Burkart (1905-2002).

Eşi gelmedi mi İstanbul'a?

Geldi eşi de sevgilisi de oğlu da hepsi bir arada.

Küllük kahvesini anlatayım. Küllük kahvesini biz icat ettik. Biz deyince Mîna, Sabiha, Nesterin, Abidin, Auerbach, Sabahattin Eyu-boğlu, Mazhar Şevket²⁸, Mümtaz diye bir fizikçi vardı, sonra ötekiler de Şekip Bey profesör meşhur²⁹, birtakım tarih hocaları da vardı.

İsimlerini söyleyebilir misiniz?

Aklıma gelirse söylerim ama ben 93 yaşındayım. Bazen şüphe geliyor. Televizyon diyor ki bazen hava kirliliği var, çocuklarla ihtiyarların sokağa çıkmaması lazım. Şimdi ben ihtiyar mıyım değil miyim? Neyse biz oralara gidiyoruz, kahveler içiyoruz, sigaralar içiyoruz fosur fosur. Profesörlerle genç asistanlar, flört vaziyetleri var. Mesela Sabahattin kime âşık, filan kime âşık ama öyle tatsız hikâyeler olmuyor hiç, çok hoş.

Taşralı talebeler üzülüyor buna, kızıyorlar, kıskanıyorlar demek lazım. Bir gün rektör bizi –Hâlet³⁰, Mîna, ben– çağırıldı dedi ki Cemil Bey, siz kızlar orada oturup cigara, haha hoho bilmem neler, dedi. Olay çıkabilir, lütfen gitmeyin bir daha. Dünyada söz konusu değil. Gayet medeni konuştu.

Halide Edip'in bir yazısı vardır "Küllük Kahvesi" diye, kayda değer bir yazıdır. Londra'dan geliyor, tramvayla mı geçiyor, görüyor Küllük kahvesini, hepimiz oturuyoruz. Nihayet Türkiye'de de böyle bir ortam var diye oturup bir yazı yazıyor. O yazı önemlidir.³¹

Hâlet, Çambel'in³² kızı; Mîna, Falih Rıfkı'nın üvey kızı. Benim babamın öyle şöhreti yok ama mevkisi var. Cemil Bey, biliyor ki babalardan falan ümit yok, kendi otoritesini kullanacak. Aslında beğenmediğinden değil ama korkuyor bir şey olacak diye. Onun üzerine şöyle bir şey yapın dedi: Onlar çay yapıyorlar, mesela Mer-zifon talebe derneğinin çay ziyafeti. Gidin o çaylara, bari hepiniz

28 Sanat tarihçisi Prof. Mazhar Şevket İpşiroğlu (1908-1985).

29 Özellikle Henry Bergson üzerine çalışmalarıyla tanınan psikolog ve düşün adamı Prof. Mustafa Şekip Tunç (1886-1958).

30 Arkeolog Prof. Halet Çambel (1916-2014).

31 Nevzad Sudi (A. Nevzad Odyakmaz, 1923-2014) *Küllük Anıları* (1987) kitabında mekânın müdavimlerini uzun uzadıya anlatır. Ayrıca bkz. Abidin Dino, *Gören Göz İçin Fikret Muallâ*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2017, s. 87-89.

32 Asker, devlet adamı, tarihçi ve Atatürk'ün yakın çevresinde Hasan Cemil Çambel (1879-1967).

değilse de biriniz birine, öbürünüz öbürüne. Ayrıldık, orada beni tayin ettiler, hemen Konya talebelerine gittim. Orada birisi beni dansa kaldırdı. Nasıl sıktı, böyle sımsıkı dans ediyoruz. Patlayacağım, ismi de Mustafa Kemal. Ama kötülük yok, konuşuyoruz, kötülük değil yaptığı, acemi. Ben dedim ki derslere gelin. Çünkü Cemil Bey onu da istiyor. Bir şeyler yapın ki size karşı olmasınlar. Herhalde bir şeyler duydu ki adam korktu. Ondan sonra Mustafa Kemal geldi gitti biraz ama küt diye ölmez mi Mustafa Kemal... Neden olduğu da belli değil. Ne olmuş belli olmadı.

İşte üniversite aşağı yukarı bu.

Auerbach'ın hissediyorduk ki biraz kompleksi var. Diyeceksiniz ki koskoca profesör ne kompleksi olacak; ama hissediyorduk ki bir şey var, Spitzer'in öğrencileriyle karşı karşıya olma hissi. Çok gençti o zamanlar. O da çok memnundu. Evinde toplantılar yaptı falan; onun evinde Molière oynadım. Abidin'le öyle tanıştık zaten. Facia öyle başladı (Gülüyor).

Auerbach'ın asıl derdi metot değildi. Teker teker bizimle daha çok meşgul olurdu. Spitzer de çok samimiydi ama Auerbach daha tek tek meşguldü. Auerbach'ın oğlu vardı³³, sonra ahbap olduk. Amerika'da çok büyük bir bilim adamı, önemli bir nükleer uzmanı oldu. Her gelişinde Paris'e beni arar. Ben onu kısa pantolonluyken tanıdım. İki sene veya bir sene evvel bir şey yolladı. Babasının evrakları arasında bulmuş, benim hakkımda babasının raporu. Bir kopyası raporun. Çok hoş. Beni tarif ediyor, bir yanı var sadece "küçük boyluydu" diyor. Vay dedim, biraz orada bozuldum. Benim çünkü o tarafım zayıftır. Bütün parça mahvoldu (Gülüyor). Tabii Auerbach zamanında biraz kendimize hâkim olmaya başlamıştık. Kendimize güven gelmeye başlamıştı.

Azra Erhat erken gitti, Spitzer zamanında gitti. Çünkü Rohde³⁴ geldi Ankara'ya, Latin-Grek enstitüsünü kurmak için. Adama ihtiyacı vardı Türkçe bilen. Azra'yı verdi Spitzer ona. Ben Azra üzerine bir yazı yazdım *Cumhuriyet Dergi*'de, fena değil o yazı; *résumé* ediyor [özetliyor] biraz. Çünkü Azra Türkçe bilmezken, Nurullah Ataç Türkçesiyle tercümeler yapıyor pür bir Türkçeyle. Yunan kültürünü tertemiz bir Türkçeyle aktardı. Ankara Rönesansı içinde Azra çok

33 Clemens Auerbach (1923-2002).

34 Klasik filolog George Rohde (1899-1960).

mühim. Gerçi darmadağın ettiler o dönemi. Reşat Şemsettin³⁵ değil miydi Milli Eğitim Bakanı. Hasan Âli'yi alaşağı ettiler.

Auerbach'la tez yaptım. Müthiş kızdı bana, bırakıp gidiyorum diye Adana'ya. Asistanken ders verdim. Adnan Benk talebem oldu. Çok değerli bir insandı, öldü kalpten. Auerbach kızılıyordu. Bu sol, Komünizm filan. Hiç güvenmiyordu, fos çıkacak hepsi diyordu. Fakat onun evinde büyük balolar falan verildi, tiyatro oynandı. Çok güzel bir kitabı vardır: *Mimesis*.³⁶ Çok iyidir o kitap, Auerbach işte o kitaptır. Ben Adana'ya gittim, müthiş yardım etti. Tezi yazıyordum, yolluyordum, eleştiriyordu, olmuş olmamış diye. Müthiş yardımcıydı. *Mimesis*'i çalışıyordu o sıra.

İlk Balzac'ta "mösyö" lafı çıkıyor. Balzac'tan önce yok. Burjuva kavramının halkın diline nasıl geldiğini anlatıyor. Şimdi size anlatırken anlıyorum ki her ikisini de çok daha dikkatli dinlemeliymişiz. O sırada biraz farkında değildik. Tezime yardım etti, eleştirdi, kitap yolladı, çok jantiydi. Ankara'ya geldi, jüride bulundu. Jüride Georg Rohde, Auerbach, Bedrettin Tuncel³⁷ vardı. Sade Bedrettin doçentti. Üç kişiydik müsabakaya giren. Biri zaten oranın asistanıydı. Bir de dilci bir Türk, ismini unuttum. Üniversite dışından fevkalade kültürlü, abisi de diplomat. O kazanırdı konu dil olsaydı. Konu edebiyattı, onun için o hanımla ben kaldım karşı karşıya. Ümidim yoktu, Abidin'in karısıyım. Bütün kötülükler üstümde. Abidin de asker, zavallı.

İlk dersimi anlattım mı size?

Hayır, anlatmadınız. İstanbul Üniversitesi'nden anlatacaklarınız var mı başka?

Bir de üçüncü sertifika yapmak gerekiyordu. Ben Felsefe, Romanoloji bir de tarih okumak istedim. Türk tarihi, güzel bir Türk tarihi bilgisi olsun diye. Türk tarihi profesörü Şemsettin Günaltay'dı.³⁸ Derslerine gidiyordum. İmtihan günü girdim imtihana, geldi, uyuz köpeğe bakar gibi baktı bana. Kur'an okudunuz mu, dedi, hayır, dedim. Peki, öyleyse gidin, dedi.

35 Reşat Şemsettin Sirer (1903-1953).

36 Erich Auerbach, *Mimesis: Batı Edebiyatında Gerçekliğin Tasviri*, çev. H. Belen - H. Ertürk, İthaki Yayınları, 2019.

37 Edebiyat akademisyeni, çevirmen Bedrettin Tuncel (1910-1980). *Seçme Yazılar* (2001) ve *Bedrettin Tuncel'e Mektuplar* (1995) kitapları YKY tarafından yayımlanmıştı.

38 1949-50 yıllarında başbakanlık da yapmış olan İslam tarihçisi Prof. Şemsettin Günaltay (1883-1961).

Bir sene okuyorsun imtihana giriyorsun sertifikan oluyor. Bir şey yapmam lazım, doğru Spitzer'e gittim. Spitzer de elimi tuttu, doğru dekana gittik. Fuat Köprülü dekan. Sekreterine söyleyin, Spitzer görüşmek istiyor, dedi. Adam dedi ki içerde bilmem kim var. Spitzer hemen görüşeceğim dedi, pat içeri girdik. Elimi bıraktı. Güzin Dikel İngiliz filolojisi yapacak bundan sonra, tarih filolojisi yapmasını istemiyorum, dedi. Şaşırdı Köprülü, evveliyatı bilmiyor. Onun bir cazibesi vardı, çok sempatikti. Türkolojinin evveliyattan gelme çok mühim bir adamıdır.

Türkolojinin bu Alman hocalarla bağı olmadı mı?

Spitzer, Auerbach, ortak dersler, oradan gelen öğrenciler, savaş vardı. Bütün zengin çocukları İstanbul Üniversitesi'ne geldiler; Fizik, Tıp fakülteleri filan. Tıp Fakültesi'nde meşhur bir cerrah vardı. Frank diye meşhur bir dahiliye uzmanı vardı. Ama kıyamet de kopmuyor değildi etraflarında. Genç Türk doktorları, rekabet falan. Birçokları öyle gitti zaten hocaların. Sabahattin'de öyle bir şey yoktu, bizimle böyle şeyler olmadı. Üniversitede böyle şeyler vardı, kıskançlık vs. Türkolojiye Köprülü hâkimdi. Kendisi zaten çok mühim bir adamdı.

Spitzer'den geldik bu konuya. İstanbul Üniversitesi yıllarını konuşmaya devam edelim, arkadaşlarınız mesela...

Şimdi genelde Mîna bütün teorilere, metotlara yabancı hissedirdi, bununla da övünürdü.

Öyle mi?

Evet! Mesela felsefeden nefret ederdi. "Felsefe; aman Allah, mazallah!" filan derdi. Öyle spontane bir mahluk, zaten o tarafıydı bütün çekici tarafı Mîna'nın. Spontane, çok duygusal, çok ince, çok keskin bir kavram. Şeysi olduğu için kendisinde o metotlara filan pek tenezzül etmiyordu, ihtiyaç yok, diyordu.

Şimdi ben size anlatayım, metin meselesi, mesela imtihana nasıl giriyorduk, ben kendi imtihanımı anlatayım. Şimdi bir parça verdiler. Daktiloda şey edilmiş, yani kâğıdından da bir şey anlamayalım diye. Koca Fransız edebiyatı. Tabii üslup, devir filan bir şey aşağı yukarı; dört sene kadar da içine bak. Sonra biz çocukluğumuzdan beri Fransızca okumuşuz. 17. yüzyıl olduğuna kesinlikle emindim

tabii kim 17. asırda ama kim? Tiyatrocu değil, Molière değil, tiyat-rocuların hiçbirisi değil. Koskoca... yazmış... saymayayım hepsini. Fransızcada “prose élite” dedikleri. Shakespeare’de de vardı, ince kavrayıp, ince söylemek lafı. Çığrından çıkmış şekilde fakat çok rafine edilmiş, kelime oyunları ile cilvelerle filan şaşırtmaca bir dil aslında. Onu da bildim, dedim ki 17. yüzyıl *prose élite* yazarlardan biri, dedim. Hangisi dediler, bu sefer yani oraya kadar şey ettik. Şimdi tanıdıklarımın hiçbirisi değil, yani okumuş olduğum hiçbirine benzetemedim, daha doğrusu hepsini gözden geçirmiştim. Gözden geçirdiğim – gözden geçirdiğim deyince bütün kitapları okumuyorsunuz.

Parçaları sadece...

Parçalar marçalar; yani her birinin üslubunu biraz niteliğini tespit ediyorsunuz, şu şöyle, bu böyle diye filan. O bilmediğim, onun için de aşına olmadığım metindi karşımda. Onun üzerinde pek durmadım, adamın ismini attım. O kısmı tabii piyangoydu son faslı ama yüzyıl faslı piyango değil nihayet iyice okumuş olmam lazımdır. Fransız edebiyatını baştan sona ki 17. yüzyıl olduğunu bilelim diyeceksiniz o kadar kültürden sonra elbet, elbette zaten onlar da o hale getirmek istiyorlar öğrenciyi veya sonra ne olacaksa, profesör filan ne olacaksa. Mîna öyle şeylere pek ilgili değildi, övünürdü onunla. Hiç kompleksi yoktu, aksine bize acırdı filan.

O zaten Spitzer’in bir yıl öğrencisi oldu.

Evet, az oldu.

Mîna Urgan kitabında anlatıyor. Spitzer Amerika’ya gittikten sonra, çok kısa bir süre, bir haftalığına İstanbul’a gelmiş.³⁹

Ben tahmin ediyorum ki ben ayrıldıktan sonra, ben çünkü Auerbach’ın asistanıydım, yani beş altı sene sonra olacak bu geliş.

Tarih vermiyor, sadece “Amerika’dan bizi görmek için geldi” diyor.

Çünkü herhalde hemen değildir ve beş altı sene sonradır. Ben Auerbach’ın asistanı olarak Spitzer’den sonra, bir sene Auerbach’ın talebesi oldum. Önce son senenin sonuna doğru daha diplomamı

39 Mîna Urgan, *Bir Dinozorun Anıları*, YKY, 1998, s. 178-181.

almadan asistanı oldum. Sonra resmen asistanı oldum, maaşlı filan. Ondan sonra Abidin sürgüne gitti, ben de gittim yanına. Ondan sonra kesildi benim ilgim üniversiteyle.

Tabii anladım.

Ondan sonra gelmiş olmalı, onun için böyle bir ziyareti hatırlamıyorum. İstanbul'da olsaydım muhakkak ki çağırırlardı beni.

Tabii Mîna Urgan çok fazla bahsetmiyor aslında, Spitzer'den bahsediyor da Auerbach'tan bahsetmiyor gibi bir şey. Spitzer'i anlatıyor, o kotra gezilerinizi, evinde verdiği ziyafetleri, mesela "50. yaş gününü evinde kutladık" diyor. Auerbach'tan bir tek şeyi söylüyor. Bir sınavda Stéphane Mallarmé, Blaise Pascal sormuş Auerbach. Mîna Hanım sınav kâğıdında Fransızca imlası çok kötü olduğu için bir not yazıp Auerbach'ın cebine koymuş "İmlam çok kötü" diye. Sonra ertesi gün de Auerbach demiş ki "Böyle bir imlayla biz geçiremeyiz". Sonra Mîna Urgan "Ben Fransızca öğretmenim olmayacağım, yemin ederim" demiş. Ondan sonra "İngilizcede imlam çok iyidir ama Fransızca'yı kendim öğrendim, kitap okuyarak öğrendim, o yüzden imlam kötü" vs. Sadece bunu anlatıyor ve "Sözümü tuttum, Fransızca öğretmenim olmadım" diye anlatıyor, onun dışında Auerbach'tan bahsetmiyor.

Şimdi siz bence, tavsiye ederim, her bakımdan kitabın konuşmamıza ek olarak alabileceğiniz parçaları Azra'nın kitabından alın. Evet, bahseder Spitzer'den biraz daha, o da çok kalamadı yanında çünkü, ben bir yazı yazdım geçen sene, söyledim mi size?

Cumhuriyet'te dediniz, bana onu verecektiniz.

Belki bulurum gelecek sefere.

Evet.

Gelecek sefer olacak mı?

Olacak çarşamba günü olacak.

Perşembe günü için telefon ettiler. Saatim uymuyor hiçbir şey için.

Uymuyor mu?..

Evet. Azra'yı okuyun. Bir de benim yazıyı bulayım gelecek sefere. Geçen gün elimdeydi, sonra ne yaptım bilmiyorum. Geçen sene

Ağustos ayında falan çıktı. Dergide, kapağında Azra'nın resmi var. Ben yolladım o resmi. Çok güzel bir resimdir çünkü. Orda biraz anlatıyorum Spitzer'in hepimiz için ne rol oynadığını. Bilhassa Azra filan, hem kimlerin olduğunu da anlatıyorum. Sınıfımızdaki, etrafımızdaki talebeleri Mîna'lar filan. Evet Spitzer konusu böyle.

Mesela sonra Auerbach'ın asistanı olduğum zaman işte ilk sene-
nin sonunda "ben metin okuyorum" diye bir şey yaparlardı. Semi-
ner profesörler filan, seminerlerde, o seminere hazırlık, talebenin
metin karşısında nasıl tavır alacağını yani nasıl okuyacağını biz
hazırlardık. Orda hatırlıyorum öyle yapınca da profesör Auerbach
sene sonunda dedi ki, "Bizi imtihan yap bakalım, nasıl yapacaksın."

Size?

Öğren bakalım, yani imtihan da yapmak lazım. Daha hayatımda
imtihan, üniversite imtihanı yapmamışım. Ondan sonra, "Metnini
de kendin seç" dedi. Şimdi hani karşıma "prose élite" çıkmıştı, öyle
bir hınzırlık yapmayacağım. Ne de olsa Spitzer'in dönemi geçmiş
artık. Auerbach'ın metodu o değil.

Farklı...

Evet, daha Mîna'ya yakındı ama klasik anlamda öteki metot
stilistik.

*Spitzer'in metodunda sizin kişisel beğenileriniz söz konusu değil sadece
metodu uyguluyorsunuz ona göre yorum yapıyorsunuz ama klasik
yöntemde sizin kendi kişisel görüşleriniz, beğenileriniz de işin içinde
oluyor biraz değil mi?*

Tabii ama ne yazdığını adamın ve nasıl yazdığını söyleyebil-
mek için önce bilimsel bir analiz yapmak lazım. Tutturamazsan,
kurgusu bozuksa, üslubunda belirsiz bir üslup kullanıyorsa, kâh
imgeler, kâh bilmem neler tutturamıyorsa filan çıkar ortaya. Ede-
biyatçı yazısıyla gazeteci yazısı arasında ne fark var biliyoruz aşağı
yukarı. E, onu metotla yaptığınız zaman çıkıyor adamın değeri
ortaya. Metot kalıp gibi bir şey, kalıbı oturtuyorsunuz yazının
üzerine tak, tak o kalıbın yerlerini veriyor cevabı. O bakımdan
metot çok önemli.

Tabii çok önemli bence de.

Ama şimdi lise sınıfında, Fransız okulunda şöyle bir şey var, onu da söyleyeyim; metoda biraz hazırlık sayılır, son sınıf, son yani felsefede de olur, edebiyat son sınıfında bakalorya⁴⁰ sınıfında Disertasyon diye bir ders vardır. Yani kompozisyon; mesela Descartes der ki işte bilmem ne filan, Descartes'ın bir fikri bu, analiz edin. Şimdi onu analiz etmek şöyle demek istiyor, böyle demek istiyor filan diye bir şey çıkmaz ortaya. En önce konusu nedir, söylemek istediği şey, sunum. Metnin içine girmek diye bir şey var. Metni dışarıdan okumak var. O zaten Fransız okullarında bakın bakalorya sınıfında vazife veriyorlar yazılı olarak, evde hazırlıyorsunuz kendiniz, imtihan falan değil. Hazırlıyorsunuz, ondan sonra başlıyor; zaten analiz, nedir konusu bu okuduğum şeyin demek. Ne demek istiyor orda, fakat bunu söylerken işte şöyle böyle söylemiş, ister istemez doğru yanlış böyle bir şeyler söylüyorsunuz. Yani bir konuyu zaten kendiniz öğreniyorsunuz. Onun için Avrupa'daki romancılar daha yapısal romanlar yazıyorlar. Yapı dediğim yani kurgulu; başı, sonu, ortası filan olan bir şey. Bizim romancıların en iyileri bile alıp gidiyorlar başlarını, çok güzel, kötü değil ama... Mesela Orhan Pamuk, hatta Yaşar Kemal harikanın harikası ama ne Balzac ne de Stendhal.

Neden?

Çünkü yapılanmadan geçmemiş bizim kafalar. Ulusal boyutta bir yapılanmadan bahsediyorum, eleştiri olarak söylemiyorum.

Saptama yapıyorsunuz.

Başka bir şeye daha yakınız, efsanevi bir anlatım üslubuna. Nitekim onda yüzde yüz başarılı.

Yaşar Kemal.

Evet. Öbürü [Orhan Pamuk] hem daha romancı; ne de olsa daha laik bir çocuk, yani daha laikten maksat edebi çevrelerden yetişen bir çocuk. Yaşar köylerden gelme. Öteki Avrupasıyla şusuyla busuyla bir sürü şey görmüş. Onda kurgu gayreti var; nitekim *Benim*

40 bakalorya: Eğitim sistemimizde 1869-1935 yılları arasında liseyi bitirdikten sonra girilip yüksek öğrenime devamı hakkını sağlayan sınav; "olgunluk imtihanı" da denirdi.

Adım Kırmızı kalıp gibi çıktı ortaya. Orada tutturdu bazı şeyleri. Ama şimdi *Kar* diye bir şey çıkardı, bocalıyor. Ondan evvel neydi *Kara Kitap*, nefis şeyler var *Kara Kitap*'ta.

Ama parça parça. Bütününde değil. Aslında aynı şey Benim Adım Kırmızı'da da var Güzin Hanım. Bazı sayfalarda öyle güzel şeyler yakalamış o nakkaşların iç dünyası ama bütün kitaba baktığınızda, uzaklaşıp bütününe baktığınızda, sizin dediğiniz gibi.

Ama tümü bir şeyi toparlamış. Yani o kitabın esas fikri nedir, değil mi? Esas fikri Rönesans devri, yani Avrupa Rönesansıyla bizimkinin arasındaki fark. Onu da minyatürle, Venedik resmini karşılaştırmış. Hem zaman hem mekân mefhumu o kitapta var.

Mekân.

Bizde daha mekân kavramı tam girmemiş. Zaman da daha çizgisel bir zaman. Ötekinde zamanda da birtakım elemanlar var tabii.

Modern resim.

Daha somut konuşmak için bir konunun üzerinde durmak lazım. Onu tutturmuş her şeye rağmen demek istiyorum *Benim Adım Kırmızı*'da.

Evet, anlıyorum.

Kırmızı'da ikide bir şey ortaya geliyor ve bağlıyor; dağılıyor derken bağlıyor, dağılıyor, bağlıyor...

Evet.

O bakımdan belki daha hoş. Ben tercih ederim artık öyle romanı. Balzac romanı bitti. Balzac zamanını tamamladı, yaptı bitti. Hem Balzac gibi yazılacak diye bir şart da yok. Nedir Stendhal, Flaubert? 19. yüzyıl tarih biliminin getirdiği bir realite kavramı, o başka bir şey. Şimdi nereye gittiğimiz belli değil, karıştı işler.

VE ABİDİN

İlk tanışmamız nasıl oluyor, annem diyor ki “Git Leyla¹ ablan sana bir dergi verecek”. Gidiyorum, kapıyı Abidin açıyor ama ben hiç görmemişim.

Sanki çok uzun zamandır tanışıyormuşuz gibi beni samimi bir şekilde içeri alıyor, ne kadar janti bir adam diyorum, bir sohbet, ben niye geldiğimi unutuyorum. Sonra Leyla Hanım geliyor, “Nihayet tanıştınız” diyor. Aylar geçmiş belki, hep geç geliyor, öğlen üçte uyanırmış. Başlangıç böyle.

Biraz aileden bahsedelim. Leyla Hanım, Abidin Paşa’nın² torunu. Abidin Paşa’yı tanıyor musun, bilmiyorum. Üzerine çok iyi bir doktora yapılmış, Ankara’da Gazi Eğitim Enstitüsü’nde, daktilo sayfasıyla. Benim elime geçti. Abidin gördü. Abidin Paşa’nın babası Ahmet Dino yararlılık gösteren beylerden, sultan ona arsa vermiş. Arnavutluk’un bir bölümünü vermiş. Abidin Paşa yedi dil (Fransızca, Rumca, Arapça, Farsça vs) biliyor, *Mesnevi*’yi Türkçeye çeviriyor. Abidin Paşa, Akdeniz adaları (bahr-i sefid) valisi; tüm Yunan adaları. Preveze’de oturuyorlar, ordan idare ediyorlar. Ailesi orda. Arap bir kadın anahtarcısı var. Paraya elini sürmezmiş. Toprakların içinden bir dere geçiyor. Babası Ahmet Dino, korsan gemisi yapıyorlar, Tepedelenli³ ile beraber, ikisi ayrı ayrı. Akdeniz’i dolaşıyorlar. Rivayete göre Ahmet Dino başarılı olup dönüyor. Tepedelenli olamıyor, bunun üzerine tekrar çıkmak istiyor, Ahmet Dino “Benim istediğim oldu, tekrar gitmek istemiyorum” diyor. Tepedelenli gidiyor ve Mısır’ı işgal ediyor.

Bir aralık isim benzerliğiyle oralarda mallar olduğu söylendi, birileri geldi, avukatmış, “Vekâlet verin, ben araştıracağım” dedi.

1 Abidin Dino 1938’de Rusya’dan döndüğünde ablası Leyla Hanım’ın Nişantaşı’nda, şimdiki Abdi İpekçi Caddesi’ndeki Kamelya Apartmanı’nın en üst katında oturmaya başladı. Karşılarında Dr. Mim Kemal, Ahmet Emin Yalman, alt katında da Asım ve Ferdiye Dikel, kızları Güzin ve oğulları Behlül oturuyordu. Bkz. *A’dan Z’ye Abidin Dino*, haz. Zeynep Avcı, YKY, 2000, s. 116; 16 Ağustos 2022 tarihli link: <https://www.herumutortakarar.com/kamelya-apartmani/>

2 Devlet adamı ve *Mesnevi* şâirhi Abidin Paşa (1843-1906) Abidin Dino’nun dedesidir.

3 Tepedelenli Ali Paşa (ö. 1822).

Abidin ciddiye almadı, vekâlet verdi ama olmaz öyle şey dedi. Alışmış fakirliğe, yani ihtiyacı olmadığından değil. Fakirlik hissetmezdi, 5 ve 50 frangı aynı şekilde harcardı.

Abidin Paşa bu şekilde. Ankara ve Adana valisi oluyor. Adana'da Abidin Paşa Köşkü'nün olduğu yere "Abidinpaşa" semti deniyor. Askeriyeninmiş, beni aradılar, "O köşkü alacağız, müze yapacağız, bize resim verir misiniz" diye ben de tabii veririm dedim.

Adana'da 48.000 dönüm arazi var, su altında. Her zaman değil de baharda su doluyor. Köylüler hayvanları otlatıyor orda. Yedi köy var etrafında. Bir köyü biz görmeye gittik, felaket. O sırada ben Mahmut Makal'ı okudum ve çevirdim. Pislik, çamur, çocuklar kirli. Paşanın oğlu geldi diye ikram etmek istediler; yemekler, yumurtalar yaptılar, müthiş zordu.

Abidin *Veraset* diye bir oyun yazdı, toplatıldı, sonra kurtardık ama birinci perde hâlâ yok, poliste kaldı. Başka bir tane de *Kel* diye piyes yazdı, yine toplatıldı.

Neyse biz aileye dönelim.

Arif Dino, Abidin'in abisi, yaşadığı zamanla uyuşmayan bir dâhi, müthiş bir ressam, çizgileri müthiş, her şeyi bilen, Belçika'da, İsviçre'de okumuş. Çok okumuş, meraklı. Çizgilerini –kitabı var basılmış– gösteririm. Kitabımda da bahsettim. İfrat, yani abartılmış şeyler yapıyordu. Alexandre Dumas okurken, yemek reçetesi buluyor, orada müthiş şaraplar kullanılmış. Napolyon'dan kalma şarapları nasıl bulacak? Buldurtmaya çalışıyor. İsviçre'de birçok mirasyedi yaşıyor o sıralar. Şarap bulma kooperatifi kuruyorlar ve buluyorlar da. O şarabın içinde bildircınlar marine ediliyor. Yemek oluyor, yeniyor. Başka bir uçukluk: Rodos'ta puro yapmaya başlıyor. Puro yapraklarına çiş yapılması gerekiyormuş, fakir Yunanlıları tutuyor, para veriyor, onlar her sabah gidip oraya çiş yapıyorlar ama yandaki odadan şikâyetler başlıyor. Bitişikteki adam isyan ediyor, "Ben balkona çıkamıyorum" diyor. Bunun üzerine tüm otel katı kiralanıyor. Hem çılgınlık hem dâhilik hem de mirasyedilik var. Ben bir gördüğümde fakirdi, İzmir Fuarı'na bir şey yapıp para kazanıyordu. Eski Gelincik sigara paketi onun tasarımıdır. Resim ve para arasında da müthiş bir husumeti var. Gençken Abidin bir resmini satmış. Duymuş sattığını, insan resmini satmak için fahişe olmalı, demiş. Şoför tutup bir yere gidiyorlar, paraları yetmiyor, yettiği kadar veriyorlar. Şoför söylenince Arif çıkarıp pantolonunu

fırlatıyor, “Donumu mu istiyorsun” diyor. Böyle bir adam. Müthiş bir kafa, oturup konuş, dünyayı ihya eder, hayran olursun. Serseri de değil. Neredeyse çılgın, evet çılgın. Sürrealizmin hareketlerde kendini tezahür etmesi! Daha sonra yine anlatırım.

Ahmet⁴ ise asil, aristokrat, sessiz, kumarbaz. Adana Kulübü. Paralar gelince borçlarını ödüyor. Sıkıntıda olunca ablası Leyla Hanım’ın yanında kalıyor Nişantaşı’nda. Ablası nasıl yaşıyor? Ablası Suphi Nuri ile evli.⁵ Suphi Nuri çok efendi bir adam. Profesörlük var, geçim kaynağı olarak, bir de “Ağba” diyorlar, çiftlik var. Toplu para geliyor yılda bir. Borçlar ödeniyor. Borçlu yaşanmaya başlanıyor tekrar. Kasap, bakkal gayet saygılılar. Bizim hizmetçiye kasap, onlar kraliyet ailesinden demiş. Bir nevi öyle, haklı. O stilde bir hayat. Abidin bunun içinde.

Abidin annesini⁶ 16 yaşında kaybetmiş. O sıralar Robert Kole’de üç sene okuyor, daha ortaokulda para bitiyor, anne ölmüş, baba⁷ ölmüş o ablasıyla kalıyor, okuldan ayrılıyor. Abidin hiçbir şey bitirmiş değil, onun için askere nefer olarak alıyorlar. Ben anlatamıyordum, okul bitirmemiş onun için nefer olarak aldılar diye, “yok, estağfurullah” dediler. Kimse inanmıyordu.

Ben de inanamadım Mina Urgan’da okuyunca.⁸

Geçen gün burada zengin bir hanım, okutunca Abidin gibi olur, dedi, bütün olanakları vardı okutmuşlar... Dedim ki, hanımefendi Abidin’in hiçbir olanağı yoktu bir, okumadı iki, Robert Kole’de kaligrafi diploması vermişler bir de Paris’te Auteuil’deki bir okula gidiyor beş altı yaşlarında. Oradaki resim hocası onu tutmuş, et-kilenmiş galiba iyi resim yapıyor diye. Kendisi okumaktan başka bir şey yapmıyordu ama diploması yoktu. Kimseyi inandıramadım tabii. Çok az kimse hatta bizim ailede de bırak şimdi onu falan diyorlardı.

4 Abidin Dino’nun ağabeyi Ahmet Dino.

5 Abidin Dino’nun ablası Leyla Hanım, halasının oğlu hukukçu ve gazeteci Suphi Nuri İleri (1887-1945) ile evliydi. Çocukları Rasih Nuri İleri (1920-2014) idi.

6 Saffet Hanım.

7 Rasih Bey.

8 Mina Urgan, *Bir Dinozorun Anıları*, YKY, 1998, s. 222-228.

Şimdi siz Abidin Bey’le tanıştınız, anneniz dergi almaya gönderdi, o zaman sohbet etmeye başladınız, sonra nasıl aşka dönüştü, onu anlatır mısınız?

Şimdi nasıl oldu. Leyla Hanım geldi, baktı ki biz dalmışız, müthiş konuşuyoruz. O zaman “Sizi bırakayım” dedi ve bizi bırakıp gitti. Dergiyi de unutmuşum zaten. Müthiş sorular soruyor. Auerbach zamanları. Ben de Auerbach’ın evinde bir Molière oynayacağım. Üniversite son senelerdeyim ve arkadaşlar dram oynadın ama komedi oynayamazsın diyorlar. Auerbach da temsil istiyor evinde. Seçtik *L’École des femmes*’dan.⁹ Meşhur bir sahne vardır: “Le petit chat est mort”. Agnes hizmet eder Roudolph’a. “Chat” kadının ayıp şeyidir. Fransızlarda ayıp söz. Ben Agnes rolündeyim, Almanlardan biri de Roudolph. Provalar yapıyoruz ve ben başarılı olmak istiyorum, arkadaşlara inat. İşte bunları anlatıyorum Abidin’e, oynayacağım sahneyi anlatıyorum. Fransadan yeni gelmiş ya, Abidin diyor ki, “Ben Jouvet’nin¹⁰ o sahneyi dokuz farklı şekilde sahneye koyduğunu gördüm”. Jouvet’ye hayranım zaten, afallıyorum. “İsterseniz size yardım edebilirim” diyor. Hayranlık başlıyor bende. Profesöre sormalıyım, diyorum, tabii, diyor. Profesörün evinde prova var çünkü. Provalara da götürüyorum Abidin’i. Orada başlıyor hikâye. Çok ilkel şekilde. Çok ayıp bir şey değil de hoş, isterseniz anlatayım.

Aynı gün eve iniyorum, heyecanla anlatıyorum. Anneannem de bizde, yemekteyiz. Ben sevinçle, nihayet tanıştım Leyla Abla’nın kardeşiyle, diyorum. Ne kadar sempatik adam falan anlatıyorum. Babam, “Bak, öyle ahabaplıklar fazla hoşuma gitmez” dedi, kestti. Çünkü babamın korkusu adama komünist diyorlar. Yoksa bir erkekle buluşmuşum falan hiç yok böyle şeyler. Çok serbestti. Korkusu var, kendi babası sürülmüş, çekmiş ya, oradan kalma bir korkusu var.

Eminönü’nde buluştuk, oradan Bebek tramvayına bindik, babam görmesin diye. İnmemeye yardım ederken kolumun şurasından tuttu ve trak etti, bir şey oldu. Fiziksel bir reaksiyon tabii ama her şeyi deklanşe ediyor, çıkarıveriyor ortaya. Ondan sonra tutamıyorsunuz. Böyle ufak şeyler ama bir şey pathyor, filiz verene kadar gidiyor. Başlangıç böyle. Sonra Beyazıt’a dadandı. O dadanınca ötekiler de

9 Molière, *Kadınlar Mektebi*, çev. B. Tuncel - S. Eyuboğlu, İş Kültür, 2011.

10 Fransız aktör, yönetmen Louis Jouvet (1887-1951).

daha çok dadanmaya başladı. Hem Arif Dino hem Orhan Veli, Sait Faik de gelmeye başladılar.

Sait Faik’le çok ahabtık. Abidin, ben, Sait Faik çok güzel gezintilerimiz, sohbetlerimiz olurdu üçümüzün. Harikulâde gezintilerdir. Mesela bir tanesi Gülhane Parkı’nda. Gülhane Parkı’na giderseniz bir yüksek tarafı vardır, hâlâ var mı bilmem, orada bir bank vardır. Loca gibidir ve nefis manzarası vardır hem Boğaz’ı hem Marmara’yı görürsünüz; ağaçlık falan, çok güzel. Biz üçümüz gider oraya otururduk öğleden sonra; derslerden sonra, iki buçuk üçten sonra. Ne çene... Sait Faik boyuna kabak çekirdeği yer, pat tükürürdü. Ne şakalar, sohbetler, tam bir dostluk havası vardı, üç arkadaşlık.

Sonra bir akşam herkes bizim evde toplandı. Mîna Fransa’dan döndü. Müthiş bir olay, Almanlar Fransa’ya girmiş, Mîna farkında değil, bir ressamla güneye gitmiş. Aramızda para toplayıp telgraf çektik ki farkına varsın, hemen dönsün diye. O gelince ani, spontane bir ziyafet verelim dedik, bizim ev en müsaiti. Babam Ankara’ya gitmiş, rahat, herkes gelebilecek; yani Abidin gelebilecek. Nasıl bir ziyafet oldu? Herkes bir şeyler getirdi. Şarap, dolma, çok güzel bir masa donandı. Hizmetçi de yeni gelmiş o gün, şaşkın. Hâlet, Nail¹¹, Mîna, Abidin. O sabaha kadar sürdü. Herkes dağıldı. Biz, Sait Faik, Abidin ilk vapura yetiştik. Sait Faik, Burgazada’da oturuyor. Çok ayrıntı hatırlamıyorum. Sabah erken altı buçuk yedide adaya gittik. Şimdi evine gidecek değiliz. Sait, bize bir doğa olayı gösterecekti galiba, plajda, üçümüz oturduk sahile, çok keyifliydik. Üçümüz çok beraber olurduk. Gecenin yorgunluğu var ama çok mutluyduk.

Abidin’in evine gelirdi. Üçümüz sırayla otururduk, üçümüz yan yana. Benim ayağımda da baretli hep giydiğim ayakkabılar var. Çocukların patiği gibi. Sait Faik tutturdu, “Neden senin ismin Patik Güzin olmasın” dedi. Sonra birilerine söylemiş. Neden sonra buraya Melih Cevdet gelmişti, Patik Güzin’i unutma, demişti. Aklında kalmış. Çok hoş şeyler yaşadık ama anlatması zor şeyler de yaşadık, tarif edemeyeceğim. Tatlı, hoş, çok efendice, ifrat olmayan, duygulu. Sait Faik çok hoştu. Sait Faik dehşet bir adamdır. Ne nefis hikâyeler. O ve Orhan. Gerçi Melih ve Oktay da öyledir yazı bakımından. Ama Sait Faik farklıydı, başkaydı. Halbuki çok acayip bir

11 Mimar ve şair Nail V. Çakırhan (1910-2008).

adamdı. Bir yandan PD¹² tarafı vardı, diğer yandan Hâlet'e müthiş âşıktı. Çok ümit ediyorduk ki Hâlet yüz verir de bu iş olur diye. Ama Hâlet seçe seçe zavallı Nail'i seçti, yine de iyi seçmiş.

Herkes Abidin'i çok severdi, Sonra Mîna. Mîna çünkü bizim evde buluşulmadığı için ne yapıp edip Mîna'nın evine gidiyor, orada buluşuyorduk.

Cihangir'de oturuyor.

Cihangir'de Hayat Apartmanı'nda oturuyor, onun evi yakın. Mîna'ya sık sık giderdik, bizim eve gelemediğimizden. Yakındı da bize. Bir cûş u hurûş içinde yaşırdık. Çok güzel anlatıyor Mîna kitabında. Ben bile o kadar güzel anlatamam. Savaşın başlangıcında birçok şey yaşadık.

Galatasaray'da, bir akşam bir Rum meyhanenesine gittik, hatırlıyorum. Muzaffer Şerif¹³ vardı. Sonradan Amerika'ya kaçtı. Abidin, ben, Muzaffer daha birkaç kişi daha var ama hatırlayamıyorum. Meyhanenin de ismini unuttum, bir balkonu vardı. Biz balkona çıktık, orada oturduk. Balkondayız. Gece yarısına doğru bir haber geldi. İngilizler El-Alameyn'i kazandı diye, meşhur savaş.¹⁴ Kiyamet koptu. Hep beraber, tanıdık tanımadık kutladık. Neler yaptık. Biz portakalların içini boşalttık, kadeh yapmıştık. Meyhane ayaktaydı. Öyle şeyler yaşadık.

Serbest yaşadık, babam elbette ki farkındaydı, biliyordu ama bu haliyle devam ediyorduk. Babam her şeyi koparmak istemiyordu, buna razıydı. Ama kalkıp da sürgün adamın yanına evlenmeye gidince işte orada babamın nevri döndü. Mâni olmak için elinden gelen her şeyi yaptı. Babam yaşadıklarını anlattı, ne demek olduğunu. Zavallı babam, şimdi görse, Selamiçeşme'deki Özgürlük Parkı'nda bir heykeli olduğunu Abidin'in.¹⁵ Ne kadar durur o heykel, bilemiyoruz ama. Vâkıâ, yarın kaldırılabirler heykeli, hiç belli olmaz, Türkiye bu.

12 PD: *pédéraste* sözcüğünün halk dilinde söylenişi. Fransızca kısaltması: *pédé*.

13 Sosyal psikolog Muzaffer Şerif (1906-1988).

14 İkinci Dünya Savaşı'nın El-Alameyn çatışmalarından söz edildiğine göre Temmuz 1942 tarihi.

15 Metin Yurdanur'un yaptığı Abidin Dino heykeli Mart 1994'te Selamiçeşme'deki Özgürlük Parkı'na konulmuştu.

Abidin Bey'in Adana'ya sürgün edilmesi nasıl oldu?

Ses diye bir dergi çıkarmaya başladılar. Orada nefis resimler, karikatürler yapıyordu. Kendi ismiyle yazıları çıkıyordu, çok sert olursa başka isimle. Bir sürü ismi vardı. Geçenlerde bir gazetede çıktı. İlhan Berk'in oğlu¹⁶ beni babasına götürdü. Beni görmeyi çok istiyormuş. Tanıştık, vazife gibi bana her şeyi anlattı. Çok yaşlanmış tabii. Başka konulara geçmek istedik, yok, demiş ki "Bana Güzin'i getireceksin, ben onun önünde her şeyi anlatacağım". Abidin'in yaptığı her şeyi, bana nasıl yardım ettiğini... Çok etkilendim. Dokundu bana. Aslında çok tartıştık o günlerde İlhan'la. Zor bir insandı. Abidin onun şiirlerini çok resimledi.

O dergiler, oyunlar, sonra etrafına birçok insan toplanıyordu. Bilinçli değil ama geliyorlardı. Ama asıl bence yazarların, şairlerin dedikodularındır problem. Eski kuşak kıskançlık değil ama bunlar çıkacak karşımıza diye korkuyorlar. Abidin ve arkadaşları çok açık hücum ediyorlardı bunlara. Peyami Safa'yla kavgalar vs kaynıyordu ortalık. Karşı koyup da korkanlar asıl şairler, yazarların kendisidir. Halbuki Abidin olmasa da o karşı çıkış olacaktı. O zamanın dergilerini okumak lazım. Benim kanatımce politik jurnaller değil, o yazarların Abidin'e karşı çıkış yazıları onu sürgüne götürdü. Hiç mi politik tarafı yoktu. Tabii vardı, Abidin fikrini açık söylüyordu gizlediği bir şey de yoktu, açık açık söylüyordu. Pat diye sürdüler 1942 senesinde.

Ben Tarabya'da oda tuttum. Çünkü Leyla Hanım yazın Yeniköy'de bir yalı tutmuştu. Eski yalıları yat kulübü olmuş, şimdi nispeten daha mütevazı bir yalı tutmuştu. Mütevazı dediysem üç katlı. İstesem o yalıda oturabilirdim ama istemiyordum, yakın olabilmek için oda tuttum. Nişantaşı nerede Yeniköy nerede. Bir Rum fırıncı aileden bir oda tuttum. Çok sempatik bir Rum aile, büyük ferah bir oda. Orada oturuyorum. Abidin ile buluşuyoruz. Çıkıyoruz, çay içiyoruz daha rahat. Yalıya gidiyorum, Leyla Hanım biliyor, babam annem de biliyor. Gizli bir şey yapmadım, annem dedi ki, yalıda kalma, başka bir yerde otur, dedi. Ben de onun için oda tuttum. Ben Yeniköy'de pazarda bir patlıcan, bir domates alıyorum gören bir tanıdık (Nâzım Bey), "Siz buraya geldiniz, manavlar zengin oldu" diyor, alay ediyor benimle... (Gülüşmeler.) Bir taraftan da merak ediyor, ben niye geldim buraya.

16 Mimar Ahmet Berk.

Celal vardı, çok iyi ahabımız. Mîna'nın komşusu. Babası Türk, annesi Rum'du. Mezun olduktan sonra zenginler ona iş veriyor ancak zevksizler, dayanamadı, "Hasta olacağım" diyordu, Amerika'ya gitti. Celal ile çok ahabtık, Franco'ların kızlarından birine âşıktı. Yeniköy'de bir kahvedeyiz, bir şeyler içiyoruz. Ben gazoz istedim, o kız da öyle bir şey. Celal, Abidin'e dedi ki, "Ne kadar ucuz sevgililerimiz var, gazozla idare ediyorlar". Çok hoş adamdı Celal. Mîna'nın evine de gelirdi. Şakalar yapardı her zaman, gençliğimizde hep parlak insanlarla geçirdik, hengâmenin yanında.

Derken Abidin'e randevu veriyorum, akşam vapuruyla gideceğim. Tünel'de Pera Palas'a inen meşhur sokakta¹⁷ bir barın dekorasyonunu yapıyor. İsimleri unutuyorum. "Ben boya yapacağım, sen gel beni al" diyor. Neyse, Kamondo Hanı'nda¹⁸ Abidin'nin atölyesi var, bardaki işi bitince atölyeye gideriz dedi. Liman sergisi olmuştu ya, tüm ressamalar o atölyede istişare etmişlerdi.¹⁹ Biz de atölyeden faydalanmaya çalışıyoruz. Zor oluyor, tesadüfler oluyor falan. Neyse, o akşam gittim, girdim. Merdivenin üstünde bir ressam arkadaşı var, hiç kafasını kaldırmadan, bana bakmadan dedi ki "Güzin, Abidin'i polisler aldı götürdü. Abidin dedi ki Güzin'e söyle sakın peşime düşmesin, bir şey yapmasın, beni aramasın, sormasın." Trak, şoke oldum.

Onun üzerine Tarabya'ya gitmedim, annemlerin yanına gittim. Anneme anlattım, annem bakalım falan dedi, sonra yukarı çıkıp Leyla Ablaya anlattım, onlar da bilmiyordu. Herkes telaşa düştü, araştırdık. Epeyce şeylerden sonra anlaşıldı ki gelecek hafta sürgüne gidecek, nereye belli değil. Neden, bilinmiyor. Hiçbir şey bilinmiyor. Sade haber gönderiyor ki "Güzin peşime düşmesin", korkuyor ki benim de başıma bir şey gelir diye. Ne yapıyordu? Nâzım şiirini neşreliyorlar nam-ı müstaarla. Komiser diyor ki kim yazdı bunu, Abidin "Ben yazdım" diyor. Bir kuş vardır hani uçar da kanatları güneşte yanar da düşer, yükselir yükselir, düşer...

17 İstiklal Caddesi'ni Pera Palas'ın bulunduğu Meşrutiyet Caddesi'ne bağlayan Asmalı Mescit Caddesi'nden söz ediliyor olmalı.

18 Hanın tarihi ve ayrıntılı bilgi-belge için bkz. Emine Çiğdem ve Mehmet Selim Tugay, *Kamondo Han*, İlke Basın Yayın, 2009.

19 Abidin Dino, Avni Arbaş, Selim Turan, Nuri İyem gibi genç sanatçılardan oluşan Liman Grubu sanatçıları altı aylık bir imeceyle liman emekçilerini konu eden "Liman Şehri İstanbul" adlı sergilerini önce 10 Mayıs 1941'de Beyoğlu'ndaki Gazeteciler Lokali'nde, ardından Cağaloğlu'nda açtılar.

İkarus...

Komiser değil de belki müddeiumûmî. Peki, İkarus kim, diyor. Abidin anlatıyor kim olduğunu. Peki, madem siz yazdınız, şu şiiri okuyun, diyorlar. Abidin, “Benim ezberim yok” deyip şiiri dergiden okuyor. Ama bunlarla sürgün edilmez insan.

Birkaç gün sonra haber geliyor ki, ikamete memur Mecitözü’ne sürülüyor. Tahkik ediyoruz, sebep yok ama örfî idare var İstanbul’da, savaş içindeyiz, 1942 senesi. Fahrettin Paşa’ydı, komutan.²⁰ Eylül’dür bence. Neden? Tünel’den binmişim Tarabya’ya geliyorum, muhteşem bir ışık vardı, vapurdaki eylül ışığı çok güzeldi, manzarayı çok iyi hatırlıyorum. Ve içimden eylül ayının bir mucizesi bu demiştim. Mutluluk veren bir ışıktı.

Neyse sürüldü. Varıyor Mecitözü’ne. Kel piyesini okursanız orda anlatıyor, aşağı yukarı havayı veriyor. Bir kasabın evine yerleştiriyorlar onu. Halk sempatik, çünkü orası Hüseyin Cahit’lerden, Abdülhamid döneminden beri sürgün yeri. Kim Türk veya Osmanlı Devleti’nin hoşuna gitmiyorsa Mecitözü’ne sürülüyor. Meşhur bir yer, Çorum’a bağlı küçük bir ilçe.²¹

İşte, kasabın evine yerleşiyor. Birkaç gün sonra, Piroğlu Halil diye bir Bektaşî atlılarıyla geliyor, almaya geliyorlar onu. Diyorlar ki bir sürgün var, Bektaşîler devlete karşı olduğundan sürgün geldi mi onların adamı demek. Abidin diyor ki, “Ben gelemem, her gün imza atmam gerekiyor, ayrılamam burdan...” Piroğlu, “Sen aldırma, ben idare ederim” diyor ama Abidin o kadar delilik yapmıyor artık, kabul etmiyor, gitmiyor. Velhasıl Bektaşîler ertesi gün halı, yatak, yorganla döşüyorlar orayı; çünkü taş üzerinde yatıyor, yatak yok. Ve müthiş ağırlıyorlar, köylerine götürüyorlar, geri getiriyorlar, seviyorlar.

Size bir olay anlatayım anlayacaksınız havayı. Piroğlu Halil Adana’ya geldi, ben tanıştım onunla. Türk köylüsünün örneği Piroğlu. Biz Paris’te 68 olaylarının içindeyiz ki Abidin haber aldı Piroğlu ölmüş. Kıyamet kopuyor Paris’te, müthişti. Abidin Piroğlu’nun oğluna taziye mektubu yazdı, her zaman çok güzel yazar da bunu daha iyi yazdı ve gönderdi. Ancak şişenin içinde

20 1942 yılında Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, İstanbul Valisi Lütü Kırdar’dı. Sansaryan Han’da Abidin Dino’yu Mecitözü’ne gönderense “Parmaksız Hamdi” lakaplı emniyet müfettişiydi.

21 Abidin Dino’nun anlatımı için bkz. *Adan Z’ye Abidin Dino*, s. 174-177.

denize atmak gibiydi, ulaşacağı meçhul yani. Grevler var, Paris ayakta. Neyse 15 gün sonra cevap gelmez mi? Biz şaşırdık. Şimdi mektubu anlatayım. Oğlu diyor ki, “Mektubunu aldım, tüm köylüyü çağırdım, meydana topladım. Cemaat halinde, hep beraber babamın mezarına Çorum’a gittik. Mezarının başında hepimiz toplandık ve ben senin mektubunu babama okudum” diyor. Müthiş bir şey... Anadolu dediğiniz bu! Anadolu’nun bir de bu tarafı var işte, insana saygısı.²²

Mecitözünde Piroğlu Halil’le tanıştı, onlar yardım etti, başka nelerden söz edebilirsiniz?

Ekim, aralık, şubat ayına doğru orada bir zelzele oldu, Çorum’da. Bu arada abisi Arif de sürülüyor, Kayseri’nin bir ilçesine. Arif’in başına ne geliyor, anlatayım, şöyle: Arif Süleymaniye’de eski evlerin birinde oturuyor; kiralamış, alt katta bir şoför, karısı ve iki çocuğu. Şoförle ahabap oluyor. Bir gün dertleşirlerken şoför, “Ben ölürsem bu çoluk çocuk ne olacak” diyor. Arif de “Ölmezsin merak etme ama ölürsen de ben bakarım onlara” diyor. Ve şoför o gün ölüyor, Arif söz verdiği için yükleniyor aileyi de sürgüne götürüyor. Kayseri’nin ilçesi.

İlk sürgünü mü? Mîna Urgan anlatıyor da... İnci Pastahanesi’nden pastalar almış trene binerken bütün jandarmalara o pastaları dağıtmış, öyle gitmiş.²³

O detayları ben bilmiyorum. Arif’in sürgününü ben nice sonra öğrendim. Arif’in maddi durumu da iyi değil. Nasıl yaşayacak orda? Zaten zor yaşıyor İstanbul’da ama sigara kutusu falan iş yapıyor; senede bir de paralar geliyor. Neyse Abidin Ankara’ya gidiyor, Başbakan İsviçre’den arkadaşı. “Bizi Adana’ya gönderin, müsaade edin gidelim, evveliyatımız var orada, hiç olmazsa orada tutunabiliriz, dedemizin, babalarımızın malı mülkü var” diyor. Müsaade ediyorlar. Bana gelen telefon şu. Abidin, Rasih’e²⁴ telefon etmiş; “Ben Ankara’dayım, Güzin gelsin çünkü ben Adana’ya gidiyorum” diye.

22 Abidin Dino’nun Mecitözü sürgününü anlattığı yazısı *Kızılbaş Günlerim* (Sel Yayıncılık, 2001) adıyla kitaplaştı. Ayrıca bkz. *A’dan Z’ye Abidin Dino*, s. 155-156.

23 *Bir Dinozorun Anıları*, YKY, 1998, s. 227-228.

24 Abidin Dino, Rasih Nuri İleri’nin dayısıdır.

Bu arada siz atölyesinin kapısında öğrendiğinizden bu yana hiç görüşmediniz mi?

Bu kadar ay boyunca sade iki kere mektup geldi. Boz Mehmet²⁵ diye birisi var. Bu Boz Mehmet ile Abidin'i aynı kelepçeye bağlamışlar. Boz Mehmet'i Ankara'da indiriyorlar. Abidin yolda bir şeyler karalıyor. "Beni merak etme" falan. Bana ilk o mektup geliyor tev-kifattan sonra. Abidin, onun ötesini hiç istemiyor, korkuyor. Öyle saçma sapan bir şey ki sürgüne gidişi, bana niye olmasın! Korkuyor o yüzden bana da bir şey olacak diye.

Sonra Ankara'dan telefon ediyor Rasih'e, Güzin gelsin, diyor. Benim gitmem lazım ama babama ne diyeceğim? Annem destekliyor beni, istiyordu ki evlenelim, bu iş böyle devam etmesin. Ben oralarda değilim, Abidin'in yanında olayım da ne olursa olsun. Şimdi ben karar verdim bu Adana'ya gidecek, ben Auerbach'ın asistanıyım, kariyerime başlamışım bana bir şey demeyecek. Ben de Abidin ne düşünüyor bilmiyorum ama ben asistan olmuşum söylemez bana bunu, ben söyleceğim diye karar veriyorum. Annem de gitmemi teşvik ediyor ya gerçi o bir şey demiyor, evlen filan, yanına git diyor sadece. O akşam trene binmem lazım. Babama ne diyeceğiz? Annemle karar veriyoruz babama şöyle söyleyeceğiz. Profesör Auerbach Ankara'ya çağırılmış Hasan Âli tarafından, Hasan Âli ile görüşmeye gidecek, ona tercüman lazım, Güzin de onunla gidiyor... Gel gör ki ertesi gün gazetelerde Hasan Âli'nin İstanbul'a geldiği yazıyor, artık babam o haberi gazetede okudu mu okumadı mı bilmiyorum.

Sabah indim trenden, gazeteyi gördüm, eyvah, dedim. Azra'ya gittim, öğleden sonra Abidin gelecek. Azra ben gideyim ki siz rahat konuşun dedi. Bunlar Arif'le beraber geldiler. Oturdular, hık, mık... Karşılıklı ne diyeceğimizi bilemiyoruz. Durumumuz çok perişan, sessiz oturuyoruz üçümüz. Arif dedi ki "Kimseyi rahatsız etmek istemem ama benim önemli bir vazifem var, onun için geldim" dedi. Resmen, sizin kardeşimle dest-i izdivâcınızı talep ediyorum, dedi. Ben bir feryat ediyorum, yapamazsınız bunu, ben yapacaktım, ben söyleyecektim diye... Gülüştük. Arif gitti, bunları biraz yalnız bırakayım diye, otele kalıyorlarmış. Ertesi gün Abidin Adana'ya gidecek. Geç vakit Azra geldi, ben sevinçle anlattım, evleniyoruz,

25 TKP'li Mehmet Bozışık (1901-1998).

dedim. Azra nasıl kızdı! Ne? dedi şaşkınlıkla. Tüm kariyerim gidiyor diye nasıl tartışıyoruz. Korkmasam çekip gideceğim ama kış kıyamet, kar dizboyu Ankara'da.

Neyse, ertesi gün güle oynaya geldim İstanbul'a, anneme söyledim. Çok sevindi ama şimdi pedere nasıl söyleyeceğiz. Birkaç gün geçtikten sonra annem diyor ki, "Bunu sen kendin söyleyeceksin, başka çaresi yok" diyor. Ben söylüyorum babama, çok kızıyor, fakat hiç sesini çıkarmıyor. Daha beter, kalkıp gidiyor. Daha sonra anneme söylüyor, şuydu buydu diye. Annem bana naklediyor, tatsız şeyler, neyse. Fakat sonunda, bütün aile, eş dost nasıl tuttular beni anlatamam size! Mesela muhafazakâr enişterler. Ragıp Eniştem sulh ceza hâkimiydi, "Aferin kızım böyle yapmak lazım" dedi. Büyük amcam babama nasıl kızıyor. Yüksek sesle babam duysun diye öteki odadan, çeyiz ödememek için kızların evliliğine mâni olmak isteyenler varmış, diyor. Aile müthiş, beni tuttu yani. Abidin'in ailesi coşkun bir şekilde, çok sevindi zaten.

Leyla Ablâyla babam bezik oynuyorlar ve babamı ikna etmek istiyor. Asım Bey dünür oluyoruz diyor, babam kâğıtları bırakıp, kalkıp gidiyor ki çok nazik bir adamdır babam, asla yapmaz, annem utanıyor. Annem perişan, nasıl böyle kabalık yapabilirsin diyor. Babam için üzülüyorum, çünkü o çok üzülüyor. Yoksa herkes çok mutlu. Kötü bir niyeti yok babamın aslında. Aylar sonra ciddi bir konuşmamız oldu. Konuşmuş polis müdürüyle... –çünkü herkes de tanıyor babamı– "Abidin'in dosyası var, şansın var daha senin hiçbir şeyin yok. Ama evlendikten sonra bu ömür boyu sürecektir bilmiş ol" dedi. Ben hiçbir şey söyleyemedim.

Ve nitekim de yaşamınız da çok kolay olmadı, babanızın kaygıları haklı çıktı.

Orası öyle. Tekrar babama geleceğim. Sonra anlıyor ki ben vazgeçmeyeceğim, gideceğim artık Ağustos'ta. Auerbach kan ağlıyor, kariyerin nasıl iyi gidiyordu, yaktın kendini diyor... Neler dinliyorum. Dekan Hamit Bey'e gidiyorum, aileyi de tanıyor, sıkı olarak gidiyorum, hoşça kalın diyeceğim. Evleniyorum, gidiyorum, diyorum. Niye, dedi. Efendim evleniyorum. Niye, Türk değil mi? Türk, Adana'da. Buraya nakledilemiyor mu? Nakledilemez efendim. Nasıl edilemez? Sen şimdi kariyerini bırakıyorsun. Dedim ki, polis iradesiyle gitti oraya. Ama sizin ailede mi var bu, anlamıyo-

rum, yolunda şeyler söyledi.²⁶ Sesimi çıkarmadım. Çok sempatik bir adamdı.

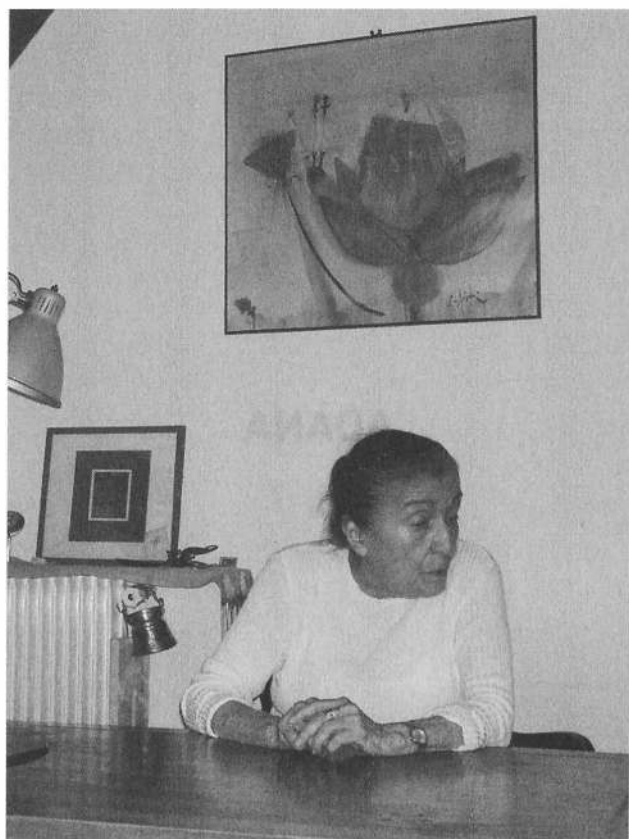
Sonra babam anneme diyor ki, anlaşıldı bu gidecek ama böyle çıplak mı gidecek, neyi eksikse yapalım da öyle gitsin, diyor. Hem istiyor kızı gitmesin ama neyi eksikse her şeyi de yapacak. Ben anneme sen o paraları bana ver, benim ihtiyacım var diyorum. Böyle konuşuyorum annemle. En son artık öbür hafta gidiyorum. Demiş ki anneme, onunla beraber çıkmak istiyorum, ona hediye almak istiyorum, düğün hediyesi... Çok hoş değil mi? Bana bir şey aldı, ben seçtim aldı. Babam çok hoş. Sonra o sabah Adana Ekspresi'ne bineceğim, sabah erken kalkıp gitmek lazım karşıya, Haydarpaşa'ya. Haydarpaşa'ya geldi, öptü falan. Sonra birkaç ay sonra yazmış, Güzin'den mektup aldım belki ben aldandım diyor. Onu Abidin'le okudum. Abidin çok üzülüyor, babam üzülüyor diye. Bana mektup yazıyor, en iyisi ben babana mektup yazayım ve seni resmen isteyeyim diye. Deli mi oldunuz hepiniz ailece, babamı rahat bırakın, istemiyor, dedim.

Bütün aile beni uğurladı, hediyeler falan. Sonra bitişik kompartımanda Kıbrıslı Şevket²⁷ diye babamın arkadaşıyla karşılaştık. O da şaşırıyor, giden ben, Asım Dikel'in kızı... Tanıdıklar var. Tren kalktı, koridora çıktım, çünkü tifüs salgını var. Kızım sen nereye gidiyorsun, dedi Kıbrıslı Şevket. Hediyeler falan. Çok yakın bir akrabamız evleniyor ona gidiyorum, dedim. Utandım orada söylemeye. Sonra beraber yemek yedik. Sonra başkasına söylemiş, ben anladım işin içinde başka bir iş var ama bana söylemedi diye.

26 Ord. Prof. Ahmet Hamit Ongunsu (1939-1948) "A kızım, sizin ailede sürgünlük bir tecelli... neredeyse bir gelenek..." diyerek büyükbaba Sait Bey'in Yemen sürgününü anar. Bkz. *Gel Zaman Git Zaman*, s. 94-95.

27 Atatürk döneminde İstanbul Vali Muavini olarak görev yapan Kıbrıslı Şevket Yurdakul olmalı.

ADANA

Adana'ya geldiniz, orada nikâh oldu.

Orada bir ay falan sürdü. Çok güzel bir evdi; küçük bir oda, bir de yatak odası, merdivenle aşağı iniliyor, orada bir taş oda, lavabo falan biraz ilkel ama hoş. Orada işte, nikâhtan önce taşlandı ev faşistler tarafından. Korktuk tabii. Taş Abidin'in altından geçti yardı duvarı. Abidin kapıyı açmak istedi, ben bırakmadım. Bomboş bir arsanın içindeyiz. Ta oralarda Alman konsoloshanesi var. Bekçiyle konsoloshanenin aşçısı geldi. Ben açmıyorum, korkuyorum, kim acaba... Bekçi bağırıyor, beyefendi diye. Abidin dedi ki Adana Kulübü'ne git, böyle böyle anlat. Gitmiş bu, atlı polisler geldi bir saat sonra. Bir hafta polisler dolandı evin etrafında bir şey olacak diye. Ne de olsa Abidin Paşa'nın torunu. Sonra taşındık Abidinpaşa Caddesi'ne, herkesin gözünün önünde rahat.

Şimdi Abidinpaşa Caddesi'ne taşındığımız zaman bir şans, ayıp bir şans... Ben ayrıldım Auerbach'ın asistanlığından, herkes feryat etti; babamınki başka bir endişe, öbürlerininki başka. Adana'ya geldim, ne yapacağız belli değil, parasal bakımdan. Oradaki Fransızca öğretmeni bey öldü. Şans diyorum ama ayıp bir şans. Ankara'dan çok kuvvetliyim çünkü. Sabahattin Ali, Talim Terbiye üyesi, bütün oradaki insanları, Hasan Âli'yi tanıyor. Azra orada. Hemen ele alıp bir hafta içinde beni tayin ettirdiler. Çocuklar sade bir hafta hocasız kaldı.

Hangi lise?

Adana Erkek lisesi. Müdür biraz sağcıdır, şudur budur. O müdür müthiş bir efendiydi. Başından itibaren bana çok yardımcı oldu. Bir kere sınıfları gezdirdi. Lise 1 ve 2 dersleri vereceğim. Bir kere gayet efendice kabul etti. Bizim için şanssınız filan diyerek. Sınıfa girdi aynı şeyleri söyledi. Biraz onore ederek beni, öyle ben orada hoca oldum. Müthiş bir şeydi. Öteki tarafta 12 kişiye ders veriyordum. Burada 70 kişilikti sınıflar. Lise sınıfı. Ağa çocukları var, İngiliz kumaşından elbiselerle geliyorlar fütursuz. Bir de ağabeyinin pan-

tolonunu giymiş, bileklerinin üstünde, topuğu basılmış ayakkabılarla köylü çocukları da geliyor fakir çevrelerden. Şimdi Fransızca dersi –belki öteki diller de öyledir bilemiyorum– jimnastik, resim dersi gibi bir önemi var. Ben onu hemen kavradım. Lise 1 A, Lise 1 B birkaç sınıf. Dedim ki bu dersten iyi not almazsanız, üniversiteye gidemezsiniz çünkü diploma alamazsınız. Diyelim diplomayı şöyle böyle aldınız, üniversiteye hiç almazlar dedim. Öyle başladım şaşırdı talebeler. Biraz otoritem vardı. Onu yapamayan hoca başarisızdır. O oldu hemen.

Sade şöyle olaylar oldu. Müdürün efendiliğini söyleyeyim size: Ticaret lisesinde bir komünist hocaya bıçak çekmişler. O olayı gazeteler yarım yamalak yazdı, işittik. Müdür odaya çağırdı bizi, direkt bana söylemiyor, dedi ki: İçinizde böyle bir korku endişe olursa hemen bana başvurunuzı rica ediyorum, aramızda kalacaktır o başvuru. Bana ayrıca söylememesi de hoş. Öyle incelikleri vardı. Sınıflara ilk girdiğimde şöyle sekiz kişi filan yahut daha fazla ayrıca sıraya konmuş orada oturan talebeler var. Sordum neden böyle oturuyorlar diye. Dediler ki göz nezlesi başladı, korkuyoruz tifoya çevirirse diye. Ben nasıl meraklı bir insansam, evde ayrı maşrapam, ayrı küpüm vardı. Defterler alacağım, tashih edeceğim nasıl korkuyorum. Sonra tifüs salgını var. Adana hastanesinde bin tifüslü var. Fayton arabaları var, perişan döküntü halinde. Yılmaz Güney’in filminde vardır. Bit içinde. Neye bineceksin, gölgede 44 derece. Şartlar kötü. Su sıcak akıyor. Böyle bir lise, böyle bir hayat.

Hocalar çok efendi. Genelde kimse bizimle görüşmüyor. Tek müze müdürü var. Bektaş. Mesela yılbaşı. Biz Abidin’le yalnızız, bizim kapımızı çalan yok. O geldi dedi ki yılbaşınız kutlu olsun. Daha sonra “Benim şeyhim geldi” dedi. Aslında kendisi de şeyh. “Şeyhe sizden bahsettim, sizinle tanışmak istiyor.” Abidin de meraklıdır öyle şeylere. Mevlana’yı hatmetmiştik. Geldi bizi aldı, gittik gündüz bir saatte. Gittik ki şeyh biraz sarhoş, sakallı filan sarıldı öptü Abidin’i, benimle tokalaştı. Müze müdürünün karısı geldi. Hafif kır saçlı. Yaşlı değil bunlar ama genç de değil. Baş açık kadın, uzun bir etek giymiş, çok hoş. Oturduk. Neden bahsetti, hiç aklınıza gelmez. 17. yüzyılda felsefeci, Hıristiyan muhitinden St. Agustin’den. Ben ayrıca St. Agustin meraklısıydım. Düşünün. Şaşırdık kaldık. Ondan başka bir de ressam vardı. Resim hocalığı

yapıyordu. İyi bir ressam. Görüşmüyoruz ama gazeteye filan geliyor. Abidin'i gazeteye aldılar bu arada.

Abidin'in babası Rasih Bey meşhur. Bilmem kaç dönüm toprağı var; toprak ıslak, otlak. Belirli mevsimde gezerler (göçer) iniyorlar, binlerce hayvan otluyor. Onun dışında bir şey yok. Bir çiftçibaşısı var, o zengin olmuş, durumu bizden iyi. Şimdi ben ailenin gelini oluyorum, geldi hediyelerle. Küçük kuzu, bir hindi, yağ bal bir sürü şey bizim iğreti eve geliyor. Abidin bu çiftliğe çatal bıçak götürelim dedi. Abidin'in popülist tarafı var. Ama hayır dedim. Çiftçibaşısı değişti, neden bilmiyorum. Cemal yeni gelen, hapishaneden yeni çıkmış bize çok merbut. Ben tatillerde İstanbul'a dönüyorum. Bu Cemal beni trene getiriyor. Bana diyor ki "Güzin Hanım, Abidin Bey'in yanında söylemeye cesaret edemiyorum bana bir tabanca getirir misiniz?" Karar verildi tek tük görüşülüyor ama ayaküstü.

Evimize gelen de yok, kimse bizi davet de etmiyor ama herkes çok nazik. Mesela ailenin avukatları var. Abidin'in hissesini yeğenine (Rasih Nuri İleri) vererek ondaki resimleri aldım. En büyük abisi tam mirasyedi bir tip; altı ay meteliksiz yaşıyor, gayet şık giyiniyor ama paralar gelince en iyi otelde yaşıyor; ablasında oturur yahut da Adana'da otelde oturur. Kulübe giden bir tek odur. Adana'da müt-hiş zenginler var. Çevrenin milyarderi kulüpte onlar orada kumar oynuyor. Karar verdiler Ahmet'le, ötekiler de istiyormuş, yılbaşı yapacaklar kulüpte. Hanımlarla herkes gidecek, biz de gideceğiz. Biz, Ahmet, Abidin ve üçümüz gideceğiz. Herkes istiyor. Gıyaben herkes ahbap. Mesela banyo, musluk satan o da zengin, çok sempatik. O bize Abidinpaşa Caddesi'ne taşınınca banyonun kurnası olabilecek çok şık bir şey taktı, hediye etti. Herkes çok kibar. Ama görüşmüyorlar.

Görüşmeye çekiniyorlar.

Biz de yüz vermedik, kimseyi çağırmadık eve. Sonra benim kişisel şeylerim oldu. Gittik o baloya. Herkes kendi masasında oturuyor. Herkes karılarıyla gelmiş, takıp takıştırmışlar; ben de sade elbise giydim, gittik üçümüz. Oturuyoruz. Kimse başkasının karılarıyla dans etmiyor, herkes kendi karısıyla dans ediyor sade, ben Ahmet'le de dans ettim. Bir ben kayınbiraderimle. Masamıza gelip çok efendice şeyler söyleyenler oluyor. Bizim alınmamız yok, kimseye alınmadık. Birçokları korktu. İyi dedik, tabii bu memlekette korkulur. Neyse dans ediyoruz Abidin'le. Babası zamanından kalma çok ihtiyar, ku-

lpte i vermişler babası falan, tam önünden geçiyoruz dans ederken. O da Arnavut. İftihar ediyorum dedi. O balodan bu aklımda kaldı.

Sonra bu efendilik neticesi *Türk Sözü* gazetesinin sahibi Ferit Celal Güven mebus, İnn'nn ahabları, kardeşi Nevzat gazetesinin müdürü. Matbaası da var. Çok candan. Benim nikâh ahidim. Dndler, taındılar herhalde. Bir jest yapmak lazım Abidin'e. Abidin Paşa'nın torunu, Rasih Bey'in oğlu. Ferit Celal Bey, Abidin'i gazeteye sekreter olarak aldı. Öyle olunca bir sürü şey değişti hem bizim için hem Abidin için. Bir kere devamlı para girmeye başladı.

Ev sahibimizi anlatayım, o da çok hoş. Abidinpaa Caddesi'nde eski bir konak. Konağın bir çıkıntı bölümü var. Marangoz merdiveniyle, sallanan bir merdivenle çıkılıyor bizim kata. Bizim katta öyle bir giriş var. Musluğu oraya taktık. Böyle genie bir oda. Fakat tahtalar aralık, altta bakkal dkknı. Alttan dkknı görüyorsun. Kilimlerle rttk. Bir de küçük bir oda var. Konağın sahibinin kumaş dkknı var Adana'da. Çok efendi bize karşı. 30 lira kira veriyoruz. Ben 70 lira alıyorum herhalde. Ama başka türlü bulmak mümkün değil. Biz orasına çekidüzen verdik. Cemal¹ dediğim ifti gelip gidiyor. Bir sac soba kurduk, soba da bir ay yakılıyor. Ocak ubatta. Fakat bir odun fazla atarsanız kıpkırmızı oluyor. dmz patlıyor. Odunu da ev sahibimiz kumaş tüccarının kayınpederinden alıyoruz. Cemal'i yolluyoruz. Bizim ev sahibi dedi ki, "Yahu siz deli misiniz benim kayınpedere para veriyrsunuz, sizin ormanınız var, ormandan getirtsenize..." Biz hiçbir şeyin farkında değildik. Abidin de çok biliyor gibi, Cemal'e bize odun getirsene dedi. Halbuki ev sahibi söyledi.

Bu arada ben kız lisesine nakledildim. Müdür problem çıkar diye korktu, sene sonunu beklediler. Zaten binası falan Abidin Paa kurmuş kız lisesi olarak, oraya nakledildim. Bir gün okuldan dönüyorum. Bizim ev sahibi kumaı, hafif de yağmur iseliyor, emsiye açmış, takunya ayağında evin önünde yürüyor, yere de kocaman bir ağaç konmuş, kaldırım boyunca. "Sizin odun geldi, sizin adam böyle getirdi" dedi. "Kayınpederin aletini getirdim de şimdi keseceğiz biz" dedi. Mahalleye dağıttık. Çünkü o kadar çok odun ıktı.

Türk Sözü gazetesi çok mühim. Roosevelt yahut Churchill yahut ikisi nutuk atıyorlar bir yerde, hemen çeviriyoruz Türkçeye radyodan direkt alıp; ertesi gün *Türk Sözü* gazetesinde çıkıyor. Rua bilmem

1 *Gel Zaman Git Zaman* kitabında bu kişi "Halil Ağa" adıyla geçiyor. Bkz. s. 109-110.

ne geliyor, Fransızca bilmem ne, Abidin trak çeviriyor. *Türk Sözü*, *Le Monde* gazetesi haline geldi, rakip gazete hoşlanmadı bu bir.

Yaşar Kemal türedi ve Orhan Kemal. Yaşar Kemal 17 yaşında, köylü bir çocuk, delik pantolon, arkası basılı ayakkabı, kötü kokulu, sıksa. Ama kendisi gelip dolaşüyor. Fakat okurmuş. Abidin'in Ses macerası var. Yazarlar daha çok düşman kesildi, onlar yüzünden sürgün edildi herhalde, dediler ki "Başımızdan gitsin". Hem resim yapıyor hem Rusya'dan hem Paris'ten yeni gelmiş. Yaşar da bunları okuyor, ortaokulun son sınıfında, coğrafyadan ikmale kalmış. O artık müdavim oldu gazeteye geliyor. Saat dokuzdan sonra gazetede ben, Abidin, musahhih var. O da içer uyur, ben yaparım tashihleri. İşte Yaşar Kemal de geliyor, yani böyle bir beraberliğimiz oldu. Doçentlik tezimi o masalarda yaptım. Yalnız evde kalmayı tercih etmiyordum. Sıcak, karanlık, çünkü harp var. Korkmuyorum çünkü evin önünde polis var. Hem korumak hem kim girdi çıktı kontrol için. Ben polisin evin önünde olmasından memnunum. Ama aşağısı bakkal, geceleri meyhane oluyor. Gelen de belediye reisi vs. Toplanıyorlar, rakılar çıkıyor, fareler çıkıyor. Ben gazetede akşamları olmayı tercih ediyorum. Orası akşamları bizim gibi. Gelen gidenler var. Yaşar Kemal geliyor, Orhan Kemal geliyor.

Orhan Kemal neden geliyor?

Orhan Kemal hapisten yeni çıkıyor, Nâzım'ın yanından geliyor. O daha ilk evdeyken taşlanmamışken evimiz, Nâzım da biliyor bizim Adana'da olduğumuzu. Geldi Orhan, ben bahçede maltızla patates kızartıyorum, koku da ona doğru gidiyor. Kusura bakmayın dedim. Bu koku o kadar iyi geliyor ki siz anlamazsınız dedi. Boyuna Nâzım'ı anlattı. Müthiş dosttular Nâzım'la.

Görüşmemiz daha ziyade gazetede oluyor. Yaşar tutturdu "Coğrafya imtihanını geçmeyeceğim" diye. Ben ısrar ediyorum bir imtihanın kalmış. "Geçeceğim söz" falan dedi ama geçmedi. *Gel Zaman Git Zaman*'da bahsediyorum.² Dedim ki, coğrafya imtihanını geçmedi, inat etti fakat kitaplarında bütün Çukurova coğrafyasını ortaya çıkardı. Zorla Balzac oku falan diyorum. O sırada da Tercüme Bürosu'nun yaptığı çok güzel şeyler var. Öyle bir devir ki Hasan

2 "Göçceli ortaokul coğrafyasını bilemedi, ama kendi coğrafyasını yaşayınca, hele yazınca Yaşar Kemal oldu..." Bkz. *Gel Zaman Git Zaman*, s. 103-104.

Âli bir senede 100 kitap çevirtmiş Türkçeye. O Rönesanstı. Yaşar'la böyle haşır neşir oluyoruz, kardeş gibi.

Arif geldi. En önce ailesiz geldi. Abidin asker oldu, ben Ankara'ya gittim. Arif yerleşti Adana'ya. Yaşar ile Arif çok ahbap oldu. Arif'in çok etkisi oldu ona. Abidin'i çok sever, o ayrı. Arif daha yaşlı, daha baba havasında. Yaşar böyle. Abidin ısrar etti, bazı ağıtlar vardı, çok güzel toplamış. Abidin'e dediler ki Halkevi'nde biraz meşgul olun da yayınlasın filan. Abidin fazla bir şey yapmadı ama Yaşar'ın topladığı ağıtları görünce buyrun basın bunları dedi ve bastırdı. Yaşar Kemal söylüyor zaten, "Kimse ilgilenmiyordu benim topladıklarım ile ilk defa olarak Abidin ilgilendi, bastırdı" diyor. Öyle bir ilişki oldu Abidin'le.

Sonra Abidin'i askere aldılar. Yaşar'ı da aldılar, hapse girdi çıktı. Sonra Ankara'ya geldi. Biz Adana'dayken hiçbir hikâyesini bilmiyordum, sade şiirlerini biliyordum, çok güzeldi şiirleri. Daha ziyade taşmış bir mahluktur. Şiir çerçeve olarak dar geldi. Yaşar'da romandan ziyade destansı bir taraf var. Destansı bir dili var. Çok güzel bir dil tabii. Ben Türkiye'de kalıp devam etseydim Yaşar, Fakir, Makal onların dili üzerine bir etüt yapmak lazımdı. O öz Türkçe denilen hikâyenin içine Anadolu'dan gelen asıl öz Türkçeyi getirdiler. Fakir'in kitapları mesela dil bakımından nefistir. Ufak bir çalışmamız oldu Paris'te. Radyo programı yapıyordum, Fakir konuk oldu köy romancısı olarak. Köy romancısı dedim diye hemen istop etti. "Bir kere köy romanı lafını ortadan kaldıralım, romancı diye konuşalım" dedi. Ben anlatmaya çalıştım falan.

Yaşar Kemal'i şimdi mi anlatmak istersiniz yoksa sonra mı?

Ankara faslında anlatayım. Sonra biraz İstanbul'da görüştük, sonra Paris.

Orhan Kemal?

Daha sonra Orhan Kemal'le karşılaştık.

Tabii Orhan Kemal hapisten çıktığında ünlü bir yazardı.

Bir tanesini teklif ettim çevireyim diye Gallimard'a. Örnek tercüme istiyorlar, 30 sayfa yaptım. Dediler ki bu işi hareketleri içinde düşünülmüş ve artık "depassé" (yani modası geçmiş) onun için bize uygun değil. Sonra da artık başka şeyler çevirdiler. Gallimard'a

değil fakat; tekrar söz konusu oldu, nasıl, hatırlamıyorum. Ressam Kemal Bastuji vardır, öldü burada.³ Onun karısı Jacqueline Bastuji Fransızcada stilistik uzmanı, Türkçesi o kadar değil ama kocası Fransızcaya çeviriyor kötü Fransızcasıyla bu düzeltiyor, döküyor adeta nefis Fransızcasıyla. Çeviri yaptılar Gallimard'a, çıktı Orhan Kemal'in eseri. Ben yapmadım ama çevrildi yani.

Orhan Kemal, Yaşar Kemal, sizin öğretmenliğiniz, gazete içinde küçük bir entelektüel çevre kurulmuş gibi.

Evet ama onu biraz abarttılar “Adana akademisi” falan. İşte böyle hep abartıyorlar, ben görünce şaşırıyorum, böyle miydi diye. Polis rahatsız oldu bu gelip gidişlerden. Polisler baskın yapmak için vukuat getiriyorlar; bilmem nerde şu oldu haberin var mı diye gelirlerdi gazeteye. Bir kere öbür gazete de rahatsız oldu. Abidin yazı da yazdı arada. Bir gün istiyorum ki o yazılar toplansın, bir araya getirilsin.

Toplanmadı mı onlar?

Hayır. Kimisi Abidin'in imzasıyla kimi de müstear. Mesela müdürün yazması gerekir ama o ehlikeyf. Kulüpte geçer büyük vakti. Telefon eder, “Bu akşam sen yazıver oğlum”. Bazen Abidin onun yerine yazardı. Hamza diye meşhur aktörümüz vardı, öldü, onun üzerine nefis bir yazısı vardır. Bizim orada bulunuşumuz üç senedir. Üç sene yazdı. Gazetenin müdürü Nevzat Bey'in karısı Colet isminde Fransız bir kadın. Bizimle görüşmedi ama gazeteye gelirdi, ahbaplık ederdik. Paris'in düştüğü gece haberi almış, biz de aldık, çok sevinçliyiz kiminle paylaşıp diyoruz, bir de baktık ki gece yarısı Colet elinde bir konyak şişesi –evi çok uzak değildi– gazete gelmiş, yalnız. Ondan sonra mürettip Aziz'i çağırdık. Colet, Aziz, Abidin, ben kutladık. Sonra sabah dörde doğru dönüyoruz, böyle geç dönerdik. Orada köşede bir kahve, Paris'in kurtuluşunu kutluyorlar. O da bizi müthiş etkilemişti. Çok hoştu.

Adana'da zuhur eden insan Yaşar Kemal ile Orhan Kemal ve Yılmaz Güney'di. Biz Yılmaz Güney'i o zaman tanımıyorduk. Şimdi dördünün adına park yaptılar. Meşhur Adanalı işadamımız Sabancı vardır. O tutturmuş, hâlâ da vazgeçmiş değil, hemşerim diye konuşurdu Abidin'le.

3 Ressam Kemal Bastuji (Malatya, 1923 - Paris, 1996).

Şimdi ben soracaktım Sabancı sahip çıkıyor mu size diye?

Çıktı sonradan. O sıralarda yok zaten. Babası var, Hacı Ömer. Babası tanıyor Abidin'i. O insanlar gayet saygılı, görüşmüyorduk ama Abidin Paşa'nın torunu kafasında. Sabancı Paris'e geldiği zaman kıyametleri kopardı. Babası Hacı Ömer tanıyor Abidin'i. Bir hikâyesi var Hacı Ömer'le. İstanbul'da Boğaziçi'nde Abidin koşarak vapuru yakalamaya çalışıyor. İstinye'de oralarda bir yerde, bir de bakıyor Hacı Ömer. "Ne yapıyorsun burada?" diyor Abidin. O da "Sultanın evini aldım yukarda" diyor. "Prenses Ulviye'nin." "Yaa, memnun musun?" diyor Abidin. "Bir suyu var" diyor Hacı Ömer. Hacı Ömer için su çok önemli. Abidin de yaşa diyor, mademki suyu önemli.

Siz öteki gazete rahatsız oldu dediniz.

Sade gazete değil, Abidin'in etrafına kalabalıklar toplanmaya başladı. Herhalde Nevzat'ın kulağına bir şeyler geldi. Birtakım çevrelerle her türlü ilişkisi olan bir adam. Abidin'e dedi ki, "Sen Ankara'ya git, izin veriyorum birkaç gün ve içişleri bakanını gör, burada ne yaptığını anlat". Korktu herhalde buradan alıp başka yere sürerler diye. Neden o korku geldi, Nevzat'ı da korumak istedi. Çünkü Abidin'in abisi yerleşti oraya. Velhasıl Ankara'ya gitti Abidin, anlatmaya çalıştı birkaç gün.

Ondan sonra baktılar, askere aldılar. Onu affetmiyoruz işte. Abidin raporlu askerlik yapamayacağı için, çürüğe çıkarılmış yani, öyle bir adam asker yapılır mı? Kayseri'de katillerin hırsızların olduğu bir bölüğe alıyorlar. Ve gidiyor. Adana'da ben kalıyorum. Ben de doçentlik tezimi epey ilerletmişim, tarih falan verilmiş yazın. Kız lisesinde dersler bitince imtihanlara gidip tezimi vereceğim. Abidin işte ondan üç ay önce gidiyor askere. Abidin çok kötü şartlarda askerlik yaptı. İmtihanlar arefesindeyiz. O sırada Zeynep diye biri – eskiden talebemmiş– oraya bir okula öğretmen oluyor. Benim liseye değil başka bir liseye. O gelip buluyor beni çok ahbap oluyoruz. Kardeşi var 14-15 yaşlarında, o da okula gidiyor. Abidin askere gince o gelip benimle kalıyor son dört beş ay. Bu arada ayrılıyorum doçentlik tezi için ama ben kendime o kadar güveniyorum ki bir daha dönmeyeceğim Adana'ya ve dönmüyorum gerçekten.

KAYSERİ

O ayrılıştan sonra bir daha dönmüyorum Adana'ya. Abidin'in Adana ile ilişkisi sürgün olarak orada bitiyor. Çünkü askerliğini yaptırıyorlar. Dokuz ay askerlik yapıyor. Zorla terhis ettiriyoruz. Müthiş bir dokuz ay. Mesela ressam olduğu için tenis kortlarını çizdiriyorlar subayların. Tenis kortunu çizmek, çömelmiş olarak düşünebiliyor musunuz yorgunluğunu. Ranzaları boyatıyorlar. Diyeceksiniz ki bir şey de yapması lazım. Daha ciddi şeyler yapıyor. Gece sıfırın altında bilmem kaç derece Kayseri'de nöbet beklettiriyorlar, dört saatte bir nöbetçi değiştirme görevini ona veriyorlar; öyle ki bütün gece uyumuyor Abidin. Soğuğa çıkıyor, değiştiriyor geliyor, dört saat sonra bir daha gidiyor. Bekliyorlar, ölmüyor. Asıl ilk gittiği zaman feci. Kabakulak bütün koğuş. O koğuştta yatıyor. 18 yaşında çocuklar farkında değiller. Tu diye tükürüyor ranzadan aşağı. Topluyor onları nutuk veriyor Abidin. "Böyle olursa çocuğunuz olmaz" diyor. Kabakulağa yakalanmıyor Abidin. Ben dedim ki "Muhakkak geçirmişsindir çocukken kabakulak, o yüzden yakalanmadın". "Hayır, bilmez miyim o kadarını" dedi Abidin.

Neyse ondan sonra benim doçentlik imtihanı günüm belli oluyor. Kayseri'den geçmek üzere Adana'dan Ankara'ya gideceğim. Kayseri'de iniyorum.

Abidin subaydan çavuş aracılığıyla müsaade istiyor. İşte karısı gelecek görüşmek için. Evet, diyorlar ama nedense, "Biz seçeceğiz oteli" diye de ilave ediyorlar. Ve kışlaya yakın bir handa bir oda tutuyorlar. Sabah geldi tren. İniyorum ben, Abidin üniformalı, orada bekliyor beni, perişan. Yanında da bir nefer duruyor. "Bu benim kuvvetçim" diyor. Neyse beraber gidiyoruz, geliyoruz hana.

Şiddetle yaşanmış anlar, kolay değil.

Keçi, köpek falan, çuvallar, sabah erken yerde yatan insanların üzerinden geçerek giriyoruz hana. Han sahibi diyor ki, "Siz burada durun, dün gece kiraya verdim odanızı, şimdi kaldıracam, siz gireceksiniz". İçerdekiler çıkıyorlar biz üçümüz odaya giriyoruz. İlişiyoruz yatağa. Ondan sonra nefer, "Sakın Fransızca konuşmayın,

öyle emir verdiler bana” diyor. “Ne münasebet, niye Fransızca konuşalım” diyoruz. “Hayır yani aranızda bir şey söylemek istersiniz filan” diyor. Ondan sonra bir müddet orada oturuyoruz. Abidin, “Gece bırakmıyorlar bizi” diyor.

Kayserili Ağırnaslı ailesi var. Onun oğlu Niyazi Ağırnaslı, avukat.¹ İşçi partisinden senatör oldu sonra. Ailesi Kayseri’de. Ağırnaslı haber vermiş, Abidin orada asker Güzin gelecek bakın, bir şey olur mu filan, diye. Dr. Kemal Ağırnaslı kardeşi, hastanede doktor. O çıkıp geliyor. Diyor ki, “İzniniz olursa sizi alıp götüreceğim”. Ben kalırım, diyorum. Abidin “Seni burada bırakmam” diyor. Velhasıl o gece Kemal gelmiyor ve ben orada kalıyorum. Nefer ve Abidin gidiyor saat altı gibi. Abidin bir aralık döndü arkasını. Nefer dedi ki, zavallı ihtiyar adamı askere almışlar. Halbuki Abidin o sırada 30 yaşında ama kendisi 19-20 yaşında olduğu için ihtiyar diyor Abidin’e.

Onlar gittiler akşamüstü, ben nasıl yattım anlatayım.

Her şeyi çıkardım. Çarşaf yerine trençkotum vardı, onu serdim yatağın üstüne. O kadar perişanım ki uyumuşum. Sabahleyin tık tık kapıyı birisi çalıyor. Kim o, dedim. “Abla,” dedi, “kusura bakma kuşları alacağım...” Bana söylemediler, balkonda meğerse niyet kuşu takımı varmış. Açtım kapıyı, balkona çıktık. Erciyes Dağı müthiş. Daha yeni güneş doğuyor. Mahvoldum o kadar müthiş bir manzara, resmen çarptı beni. O dağın güzelliği, o kuşlar, absürd. Tam bir hikâye aslında. Hiç gözümün önünden gitmiyor o manzara.

Neyse adam gitti, neferle Abidin geldi. Nefer gitti, bize kahvaltı getirdi. Sevdı bizi, koşuşturmaya başladı. Birlikte kahvaltı ettik. Soruyoruz, bir şeyler anlatıyor. Cumartesi o gün. Abidin demiş ki, “Ben bu gece gelmeyeceğim, sen idare edeceksin”. Çavuş demiş ki, “Olmaz, karımı da al git; askeri kulüp mü, orduevi mi oraya gidin...” “Subayı isteyin, kendisi rica etsin, müsaade ederseniz otelde kal-sın.” Baktım Abidin kötü, izinsiz kalacak, başını belaya sokacak, hapsedecekler falan. Sadece tembih etmiş ki, “Sokakta yürürken hanım önde siz ikiniz arkada, öyle yan yana yürümeyeceksiniz...” Orduesine gittik, kaldırımın üzerinde bekledik. Abidin nefere dedi ki, “Git söyle Güzin Hanım geldi, bir ricası var.” Bekliyorum, geldi, çok sert, suratıma bakmıyor. İlk sorduğu soru, “ne zaman gidiyosunuz?” oldu. Pazartesi gidiyorum, dedim. “Abidin, sekize kadar

1 Siyasetçi Niyazi Ağırnaslı (1911-1987).

kalır ama gece kalamaz” dedi. Sonra dönemez. “Evvela, eksik olmayın, teşekkür ederim” dedim; çünkü her gün için izin veriyor. Sonra ama, “Kaldığım yere güvenmiyor, o yüzden beni bırakmak istemiyor” diye ekledim. “Saat sekizde döner” dedi ve izin vermedi.

Dön dolaş geldik yine otele. Abidin dedi ki, “İmkânı yok askeri hapse girerim ama seni bırakamam”. Nefere, “Peki, sen git de ki subaya gelmiyor, hanımını bırakmıyor” dedi. Gitti nefer, çabucak döndü, biz anladık ki cesaret edemedi bunları söylemeye subaya. Fakat bir mucize oldu. Kemal geldi. “Tamam, sizi götürüyorum” dedi. Abidin kışlaya gitti, ben de Kemal’in annesinin evine gittim. Yatak yapmışlar filan, ertesi sabah erkenden Abidin geldi. Ali Dağlarının Bağları diye bir yer var, Niyazi’nin ablası bizi orada bekliyorlarmış. Araba hazırlanmış, içine halı malı koyuyorlar. Abidin yalnız geldi, ne oldu dedim nefere. Abidin, “Her yere baktım, aradım yok, bekledim de başına bir iş gelmesin diye” dedi. Mümtaz’dı ismi galiba. Gittik oraya, nefis bir gün geçirdik. Niyazi’nin ablası, eniştesi yemekler hazırlamışlar. Dünya varmış, dedik.

Önce kışlaya geldik, çünkü ben önce oraya gidiyorum, oradan Kemal gelip beni alıyor. Geldik ki sivil polis, askeri polis, otelci kıyamet kopuyor. Mümtaz tevkif edilmiş. Mümtaz’ın o kadar ağırına gitmiş ki ona verilen bu vazife, Abidin’in başına bela olmamak için samanların altına saklanmış bulunmasın diye. Korkmuşlar ki kaçırdım ben onu.

Ertesi sabah o kaldırımda konuştuğum subay demiş ki, “Sizi trene bindirirler, o kadar izin var”. İşte, geldiler, erkenden kalktık gittik istasyona. Bir dizi asker öyle duruyor. Ondan sonra bindim trene. Onların içinde Abidin’i sevenler var, ahabap olmuşlar. İçlerinden biri trene atladı, vagonları aradı, bana yer buldu. Yerleştirdi sonra pencereye geldim. Allahısmarladık diyeceğim Abidin’e. Arkamdan bir ses var. Tren yavaş yavaş kalktı. O askerlerin bazıları işaret ettiler bana. O arkamdan bakan bey bir şehrin defterdarıymış. Dedi ki, “Kocanız yüksek zabıt galiba”. Evet, dedim. Karşımda da bir subay oturuyor, genç, fakat bitmiş o, Kars’tan geliyor ameliyat olmuş, feci, belli alkolden olmuş. Ankara’ya kadar üçümüz çok ahabap olduk. Müsaade istediler sigara içebilir miyiz diye. Ben de içerim dedim. Çok dostane bir yolculuk oldu.

Sonra işte Ankara’da indim. Azra bekliyor beni. Adana faslı bitti. Dramatik Kayseri faslı kaldı. Beni asıl tedirgin eden şey bir subay

kızmış, nefere öyle bir tokat atmış ki kulağı sağır olmuş, hastanede yatıyor. Abidin'in de bir şişi var boynunda, ikide bir şişer ne olduğu belli değil. Çok sonra Fransa'ya geldikten sonra anlaşıldı. Enfekte oluyor, iltihaplanıyor falan. Eğer Abidin böyle bir tokat yerse üzerine ne olacağı belli değil. Tabii insan abartıyor da biraz.

Hiç unutmam, vagon var, yemekli. Biraz yemek yiyeyim dedim. Gittim oturdum, karşımda Mısır'dan gelen bir prensesin yanında gelen bir hanım. Konuşuyor benimle. O kadar yorulmuşum ki masada uyumuşum, öyle. Kahvaltıda oluyor bu. Garson gelip uyandırdı. Müsaade edin, masa kuracağım diye. Karşıda altı subay, nereden geliyorlar belli değil, onlar da uyumuş. Tekrar gittim kompartımana.

İşte Ankara, oradaki koşuşmalar, Azra, Azra'nın evi cankurtaran. Gene o evdeyiz, Karanfil Sokak'ta oturuyor. Bitişikte Sabahattin Ali oturuyordu. Çıkıyor evinden, bizim pencerenin önünden geçiyor. Onunla müthiş konuşuyoruz, fitne fücür, müthiş dedikodular, şakalar. Çok duygusal, çok sempatikti, hoş bir adamdı. Böyle bir arkadaşlığımız oldu. Sonra doçentlik imtihanım oldu. Cevdet Kerim'e² gitmek zorunda kalıyorum, Spitzer'in metodunu övdüm diye.

2 Güzin Dino'nun babasının da arkadaşı olan devlet adamı Cevdet Kerim İncedayı (1893-1951).

ANKARA

Başlıyorum orada. İşte, o arada babam ölmüştü, bütün mesele annemi yanıma getirmekti. Ağustos'un 6'sı, atom bombasının Hiroşima'ya atıldığının ertesi günü babam öldü. Hiç unutmam. Adnan Benk geldi ziyaretime, deliye dönmüş. Dedi ki, olmaz olmaz ama oldu, nasıl yaparlar, ne olacak bu dünya filan... Çılgına dönmüştü. Biz babama bir şey söylemedik. Ondan sonra işte ertesi gece öldü. Kardeşim ertesi gün geldi. Altı sene gelememişti, bir vapur talebe geldi. Babasının cenazesine yetişemedi, ertesi günü geldi. Annem Nişantaşı'nda Kamelya apartmanındaki evimizi her şeyiyle sattı. Gittik biz Abidin'le sonra. Ankara'da Azra, Sabahattin var, hoca olmuş. Çeviriler yapar, hem de 19. yüzyıl şiiri semineri yapardı. Hasan Âli onu Ankara'ya aldırды, Talim Terbiye'ye. Nurullah Ataç'la beraber Tercüme Bürosu'nu kurdular.

Ankara'da Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu, Nurullah Ataç, Oktay Rifat, Melih Cevdet, Orhan Veli, Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Nermin Abadan-Unat var.

Abadanlarla aynı apartmanda oturduk. Abadanlardan da bahsedeceğim. Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif, Cahit Sıtkı, Tonguç¹, Hasan Âli, Ziyad Ebüzziya.

Başlangıçta kendim bir ev tutuyorum, annemi alıyorum yanıma. Çünkü annem her şeyi sattı, teyzemde kalıyor ve benden haber bekliyor, ev tuttum, gel diyeceğim. Tayin olursanız maaşınız altı ay sonra işlemeye başladılar o zaman. Cemgiller² bir ev bulmuşlar sonra vazgeçmişler, Maltepe'de Dedeman Apartmanı. Daha o zaman yolu falan yok. Kocaman han gibi bir apartman. Girişin karşısında, Abadanlar³ evlenmişler, geldiler, onun karşısındaki dairede biz oturuyorduk. Gene Maltepe'de ama şehre daha yakın Oktaylar⁴

1 Köy enstitülerinin mimarı, eğitimci İsmail Hakkı Tonguç (1893-1960).

2 Adnan Cemgil (1909-2001), eşi Nazife Hanım ve oğlu Sinan Cemgil (1944-1971).

3 Nermin Abadan-Unat (1921) ve ilk eşi Yavuz Abadan (1905-1967).

4 Oktay Rifat (1914-1988), eşi Sabiha Hanım (1915-2006) ve oğlu Samih Rifat (1945-2007).

otururdu. Biz epey uzaktık şehre. Oktay Rifat'a gidilirdi. Birçokları gelirdi oraya. Mesela Cahit Sıtkı hiç unutmam, Orhan, Melih daha az. Melih ikide bir darılırdı. Orada müthiş tartışmalar olur şiir üzerine. Behiceler⁵, Berkesler⁶ daha sosyalist, angaje şiirler isterler, onların şiirlerini beğenmezlerdi. Çok hoş tartışmalar yaşanırdı. İlginçti. Bir nevi kaynak yeri idi Oktay Rifat'ın evi.

Nâhid Sırrı'yı tanıdınız mı?

Şahsen tanımadım. Çünkü bizim grupta değildi. Ahmet Hamdi geldikçe bizim gruptaydı.

Ankara yıllarından özellikle anlatmak istediğiniz şeyler var mı?

Hiç unutmam ders veriyorum, tahtada bir şey yazıyorum, bir gürültü, böyle uğultu gelmeye başladı fakülteye doğru. Pertevleri yaşamışız, öğrenci olayları, onların atılmaları.⁷ Gazetelerde de Abidin'le beraber kaçtığımı yazmışlar. Komünist toplantısı yapıldı diyor. Meğerse tren geçiyor. Ama arkamı döndüğümde askeri talebelerin çoğu ayağa kalkmış çok hoşuma gitti. Bunlar beni bırakmaz. Diyelim ki hücumu uğradık, güvenim geldi hepsine, askeri dahil olmak üzere. Talebelerimle uzak duruyorum. Behice Boran'ın durumuna düşmeyeyim diye oturuyorum, odamda kapı tık tık vuruldu. Baktım askeri bir talebe, buyurun dedim. "Efendim arkadaşlar adına bunu size bırakıyorum" dedi ve bir çiçek bıraktı uça uça gitti kaçtı. Öyle yaşadık yani fakülteyi de.

Peki yıllar sonra Dil Tarih Fakültesi'ne gittiniz mi hiç?

Ankara'ya hiç gitmedim 50 senedir. Üzülüyorum da. Mademki İstanbul'dan korkuyorum⁸ bari Ankara'ya atayım kendimi. Birkaç gün kalayım, orada bekleyenler var.

Seramik sergisi...

Abidin gitmişti Roma'ya. Roma'daydı Abidin. Sergidekileri ben almıştım, hatta bir sürü parça da satılmıştı. Bir çay takımını Fransız

5 Behice Boran (1910-1987) ve eşi Nevzat Hatko (1911-1981).

6 Niyazi Berkes (1908-1988).

7 1948'de DTCF Olayları olarak bilinen, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim üyeleri Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes ve Behice Boran'ın komünist oldukları gerekçesiyle tasfiye edilmeleri süreci kastediliyor.

8 Güzin Dino, 17 Ağustos 1999 depremini Büyükkada'da yaşamış ve çok korkmuş, bu nedenle İstanbul'a gitmeye çekiniyordu.

elçiliğine satmıştım. İş Bankası bir kocaman vazo almıştı, bir tabak filan böyle satılmıştı. Ondan sonra ben dersten çıktım. Dil Tarih Fakültesi'nde ders veriyorum. Odama geldim. Tık tık kapı vuruldu, bir adam, sivil polis girdi içeri, başkomisermiş. Dedi ki, "Efendim sizin eve gittik, anneniz bizi içeri sokmadı..." Anlatmadım mı bu hikâyeyi size?

Bana anlattınız ama bir sohbet sırasında. Kitap için anlatmadınız.

Adama dedim ki, "Bir şey mi var, nedir?" "Evet" dedi. "Suç unsuru şeyler varmış, onları alacağız, izniniz var mı?" Çıkardı, gösterdi. Peki, gidelim, dedim. Arkada bir adam bekliyor, böyle el pençe divan bir başka memur. Çıktık sınıftan. Şimdi iniyoruz merdivenleri, gayet de nazikler. Dedi ki, "Güzin Hanım siz önden gidin, biz arkadan gelelim..." Zıyanı yok, ben önden, onlar arkadan gittik, iki jipe bindik. Eve gittik. Ben kapıyı çaldım, annem açtı, onlar arkamda duruyor. Annemin ilk lafı, birtakım herifler geldi... Görünce herifleri sustu tabii. Takım elbiseliler geldi. Dedim ki anneme, biliyorum, arkamdalar, beraber geldik. Ne olacakmış peki, dedi. Bir şey bakmak istiyorlarmış, dedim, girdik içeri. Şimdi çok büyük bir odaydı yemek odası, her şeyimiz orda, orda yemek yiyoruz falan, pencereler böyle şeyli, içerlikli, nasıl derler...

Raf gibi girintileri var.

Evet, içe doğru girintili. Aşağı yukarı 80-90 parça seramik vardı. Onları öyle dizmiştik. Kimisini masaya, yere bile koymuştuk. Vazoları falan, yok yer çünkü, 80 parça. "İçeri buyurun" dedim. "Bunlar!" Adam şaşırdı. "Suç unsuru komünist propagandası arıyorlar" dedi. "Emin misiniz?" dedi. "Başka bir şey yok beyefendi" dedim. O kâğıda yazdı; seramik, seramik, şaşırdı kaldı. Ama "Biz bunları götüreceğiz" dedi. "A tabii götürürsünüz fakat her bir parça kâğıda sarılacak ve kutular bulacaksınız kartondan, onları içine yerleştireceğiz. Arabaları getireceksiniz, onlara koyacağız. Başka türlü toplayıp da gidilmez. Bazıları satılmış zaten" dedim. Hiç parasında değilim yani ben; onlara verdim, paralarını iade edeceğim dedim. Eğer bir şey olursa... Peki meki... Telefonlar edildi, üç araba geldi. Konu komşudan kâğıt kutular toplandı. Kepazelik... Bütün mahalle pencerelerden bakıyor, ne oluyor diye, ev basıldı filan. Uzun sürdü tabii, 80 parçayı dört kişi yapıyoruz ama olsun.

Siz de yardım ediyorsunuz yani.

Ben orda duruyorum, o kadar. Annem böyle sinir içerisinde, elinden gelse dövecek adamları. Hiç böyle şeylere alışık değil zaten. Onun üzerine, “Peki efendim, teşekkür ederiz. Kusura bakmayın. Siz de vazifenizi yapıyorsunuz” filan diyorum ben. Sonunda, peki, gidelim, dedim. “A, siz gelmeyeceksiniz, sizin için öyle bir emrim yok” dedi. “Olmaz,” dedim, “ben bunları kendim götürüp teslim edeceğim kim istediye. Siz istemediniz bunları” dedim. “Kim istediye ona götürüyoruz” dedim. “Ben vereceğim bunları ona ve teker teker de kaydededeceğiz” dedim. Adam şaşırıldı. Bırakmam, dedim, bunları. Bensiz gitmez bunlar ya beraber ya da... “Ama biz sizi götürmek için emir almadık.” Korktu, zannetti ki beni tevkif edecekler.

Adam çok korktu şeyden itibaren, Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi’nden geliyorlar, bir profesörü alıyorlar, dersten çıkıyor sonra. Peki, dedi. Hayır, peki, demedi, diyemedi, telefonu açtı. “Beyefendi,” dedi konuşuyor şimdi, “Güzin Hanım beraber gelmek istiyor. Bana diyor ki beyefendi şey diyor.” Dedim ki, “Beyefendiye tarafımdan söyleyin, ben geleceğim ve ellerimle teslim edeceğim. Benim mallarım, ben teslim edeceğim. Bitti”. Ondan sonra bindik arabalara, şimdi kucağında vazolar adamın. İkisi aldı kocaman vazoları, saramadık, kırılır dökülür falan, adam tuttu, ben de yanında oturuyorum. Adam bakıyor, bunlar dövizle temin edilecek şeyler. Adam şaşkın, bunlar niçin komünist propagandası...

Anlamadı.

Gittik, orada dörde kadar –on birde başlamıştık– kaydettik. Sigara tablası, çay bardağı, fincan bilmem nesi falan tamamlanıyor. Sonra ben eve geldim. Derhal telefonun başına geçtim, ne kadar tanıdık varsa ortaya attım şeyi. Biri şey, neydi, cumhurbaşkanı’nın ismi, Celal Bayar, onun yeğeni Londra’da okumuş. Abidin’in arkadaşıydı, çok çok samimiydiler. Ona telefon ettim. Dedim ki, “Haberiniz olsun, seramikler poliste, tevkif oldular”. Nasıl olur, falan dedi. Eh işte, “Polis, komünist propagandasıymış dedi” dedim. Sonra Alev’in babası ne beydi, mebustu o sırada, büyükbabasının ismi neydi, gelir aklımıza, ona⁹ telefon ettim. Çünkü o (Ziyad Bey) Abidin’i sürükledi o seramik enstitüsüne. Çünkü dedi ki, şimdiye

9 Alev Ebüzziya’nın babası Ziyad Ebüzziya ve büyükbabası Talha Ebüzziya kastediliyor.

kadar seramikler hep 16. yüzyılda kalmış, minyatür. Sen yeni bir şeyler getir bakalım modern Türk sanatkârı olarak. O da öyle resimler yaptı. Çizgiler yaptı. Ondan sonra dedim ki böyle vaziyet. Tamam, dedi, meşgul oluruz. Ondan sonra müthiş bir kampanya başladı, çok uğraştım inan ben de. Abidin'e mektup yazdım. Tabii bütün bu olaylar iki ay sürdü.

Bu anlattıklarım, Abidin'in verdiği cevaplar, fotoğrafları falan olay bütün detayıyla daha sergilendi.

O serginin kataloğunu yaptılar mı?

Hayır, hiçbir şey yok. Ondan sonra onlar orada kaldı, poliste.

Yok, o değil, hani Abidin'in cevaplarını sergilediler dediniz ya?

Onlar hepsi Türkiye'de sergilendi. Sergide, Yapı Kredi Bankası'nda üç beş sene önce yapılan büyük sergisinde, arşiv kısmında ayrıca Abidin'e ait bir sürü şey vardı.¹⁰ Mektuptu, şuydu buydu falan varmış camekân içerisinde, ben görmedim. Ve bu mektuplar vardı benim yazdığım, onun bana yazdığı mektuplar,¹¹ gazetelerde çıkan haberler. Mesela ben derse giriyorum, aynı gün gazete şöyle yazıyor: Abidin Dino komünist propagandası yaptığı için Güzin Dino ile beraber Avrupa'ya kaçmışlar.. Oysa ben ders veriyorum Dil Tarih Fakültesi'nde, bilir misin?

Biliyorum, arşivden söz ediyorsunuz...

Evet. Arşivde de görmüştüm. Bir Fransızca pratik dersi veriyorum. Askeri talebe de geliyor dinlemeye. Dolu, böyle yüz yüz elli kişiye ders veriyorum. Yüz elli kişinin çoğu da farkında olup bitenlerin. Yani olacak şey değil, rezil bir şey. Ben tabii hiç sesi mi çıkarmıyorum. Bunlara sıkılmıyordum da gülüyordum, çünkü gülünecek çok şey vardı, çok üzülyordum. Bu kadar olmaz diyordum... Çünkü göreceksiniz sonra komünist propagandasını kabul etmedim ben, onun üzerine dedim ki, buna bir komisyon karar verir. Tamam, bir komisyon topladılar, adliyenin binasında toplanıyor komisyon, anlatmadım mı bunu size?

10 1996 yılında Yapı Kredi Kâzım Taşkent Sanat Galerisi'nde Abidin Dino'nun Paris-Antibes-İstanbul resimleri sergilendi.

11 Abidin-Güzin Dino mektuplaşmaları 2004 ve 2007 yıllarında kitap olarak çıktı.

Hayır...

O zaman bundan sonra çok güzel, tek başınayım, bunları onun için anlatabilirim. Abidin konu ama bunu yaşayan benim. Abidin Roma'da sefa sürüyor o sırada.¹²

Ondan sonra gittim, adliye binası o zaman yukarılarda, ne yerlerdi oralar?

Samanpazarı...

Oralara yakın, evet. Orada toz toprak içinde bir koridor, banklar var, yere sermişler kırk parçayı, kimisi kâğıt içinde, kimisinin kâğıdı yırtılmış durumda sefil bir halde yerde. Millet de dolaşıyor, önünde polis oturuyor. Başına bir de ben oturdum. Polise soruyorlar, nedir falan diye, ehe öhe, filan diyor polis, ne diyorsa işte. Nihayet girdik odaya. Müdür muavini genç bir adam beni takdim etti. Bayan Dino. Ondan sonra jüri 12 kişiydi, hepsi polis okulu hocaları. Hepsi, birisi fizik hocası, birisi tarih hocası, birisi bilmem ne hocası, birisi propaganda hocası, onun üzerine ben dedim ki hangisi resim hocası. Yok. Nasıl bozuldular ama...

Söyleyecek bir şey yok artık.

Evet, bunun üzerine fizik hocası kalktı ve ben terk ediyorum toplantıyı dedi ve gitti. Tahmin edemedi adam, bu kadar rezil bir vaziyet yani, oraya imza koyacak komünist propagandası vardır diye. Ondan sonra olmadı o. Ben eve gider gitmez tekrar kim varsa etrafımda aradım. Ben bu Ebüzziya Tevfik'in oğlu, buldum şimdi ama kendi ismini bulamadım onun babası, yani işte bu Ebüzziya Tevfik'in oğlu, ona telefon ettim.¹³ Resim hocaları bir komite bir şey kursalar, yani bu resimden anlayan dekorasyon veya seramik sanatçıları; hepsi polis, fizik profesörü bilmem ne, dedim adama.

Tamam heyeti kurduk, dediler. Kim var bana bu sefer, götürün onlara, dedim. Götürmüyorlar artık beni, çünkü berbat ettim her şeyi. Ondan sonra *Ulus* gazetesinin karikatürcüsü, çok sempatik bir adamdı ve sonra ortaokul resim hocalarından birkaç kişi buldular. Resim hocası istedim ya ben, ortaokul resim hocalarını bulmuşlar.

12 Güzin Hanım ile söyleşileri yaparken sık sık "Güzin Hanım lütfen kendinizi anlatın Abidin'i değil. Bu kitap sizin kitabınız olacak" derdim. Onun için burada bu sözleri söylüyor.

13 Güzin Hanım burada 1950-57 yıllarında milletvekiliği yapan Ziyad Ebüzziya'yı (1911-1994) kastediyor.

Gene sanat akademisinden falan bir kimse değil.

Yok. Ondan sonra dediler ki efendim işte maalesef varmış. Komisyon böyle karar verdi. Sonra dedim ki bu kadarı da olmaz.

Rknnettın Bey¹⁴ vardı, Adalet Bakanı, babamın çok iyi arkadaşı. Kendisi de ressam, “peintre de dimanche” derler Fransızlar, Pazar ressamı, yani pazar günü resim yapar. Tam bir İstanbul efendisi Rknnettın Bey. İstanbul’da pazarları bizim evde yemek yer ya da bizi Feneryolu’ndaki evine davet eder, gün geçiririz beraber; yemek yeriz ailece, öyle bir samimiyet var. Ne yapayım, telefon ettim ona. Dedim ki Rknnettın Bey muhakkak beni kabul edin. Derhal gel, dedi. Zaten yakın bizim ev bakanlığa. Koşa koşa gittim. Kapıdan girer girmez Rknnettın Bey, “Kardeşim nedir senin bu zevcin,” dedi, “iek, kuş resmi yapmıyor da birtakım çizgiler yapıyor, milleti şaşırtıyor da ne diyeceklerini bilemiyorlar” dedi. Kendisi yle kuş resmi yapardı. Dedim ki, “Efendim onun sizin kadar hüneri yok, ne yapsın, çiziyor işte zavallı”, şakalaştık... Onun zerine telefon mu etmiş daha önce, bilmiyorum, velhasıl dedi ki, “Sen şimdi doğru başsavcıya gidiyorsun seni bekliyor, o sana anlatacak” dedi. Peki efendim, dedim.

Gittim başsavcıya. Müthiş bir ikram, kocaman bir oda, köşede bir masada oturuyor, arkasında nerdeyse perdenin arkasına saklanmış gibi bir de herif duruyor, arkada sessiz, böyle gölge gibi. Masanın üzerinde de Abidin’in bir çaydanlığı dekor. “Güzin Hanım bu seramiklerle komünist propagandası yapılıyor, bilhassa getirttim o parçalardan bir tanesini” dedi. aydanlık yuvarlak, bir de kapağı var, böyle elini koydu, çevirmek istiyor, tersine durmuyor kapak, kırılacak falan diye endişeleniyorum. Neredeyse uzanıp tutacağım, ne yapmak istediğini de anlamadım, böyle bir şey yapıyor, neyse, iki eliyle çevirdi ve imzayı gösterdi: Abidin Dino.

Evet.

Bu orakmış, bu da ekimiş. Abidin’in imzası orak ekimiş yani! Kardeşim nasıl yani? Türkiye Cumhuriyeti Ankara Başsavcısı bunu söyleyen.

Yani ben kendi hayatımı anlatıyorum sana şimdi. Abidin’i değil. Başsavcıyla karşı karşıyayız, dehşete kapıldım. Dedim ki, “Beye-fendi bu çaydanlık, içinde sıcak su olacak. Propagandayı görmek

14 Rknnettın Nasuhioğlu 9 Mart 1951 - 10 Kasım 1952 tarihleri arasında Adalet Bakanlığı yapmıştır.

lazım. Propagandayı yapacak adam sıcak suyla nasıl çevirecek, boşken iki elinizle ancak çevirebildiniz” dedim. “Altındaki bir kere imza” dedim. “İmzası nasıl propaganda oluyor? O kuyruk” Adam ne diyeceğini şaşırdı, sustu. İşte böyle... “Güzin Hanım ben size orada söylediklerini söylüyorum; ben hat bilmem, resim uzmanı filan değilim” dedi. Teşekkür ederim, dedim çıktım. Ondan sonra Rüknettin Bey’e gittim, “Sanat diye bir şey var hayatta ve bundan anlayan insanlar var” dedim. “Onu akademiye bir yere gönderin” dedim. “Korkunç bir şekilde rezalet artık” dedim. “Bu derecesi olmaz, koca başsavcı” dedim. İmzanın içinde bir şey buluyor, kendi bulmuyor başsavcı. Hadi bir şey tutturalım diye bakmışlar da işte orak çekiç olsun, hadi bakalım. İnanılmaz değil mi?

Evet.

Ondan sonra akademiye gitti nihayet. Eh, tabii akademide utandılar. Bedri Rahmi falan var, arkadaşları. Sevmeyenler de var Abidin’i ama artık o derece adi insanlar değil yani. Orada kaç ay sürdü, işte iki ay falan sürdü bu iş...

Ben çocukken asmatiktim, 13 yaşına kadar. 2 yaşında boğmacalı bir akrabaya götürmüşler beni bilmezken. Orada bir gece misafir kalmışız. Ben boğmaca kapmışım, çok iyi bakılmamış, neyse araz kalmış. 13 yaşına kadar astım çektim. Çok bakıldım falan, çok da hastalık geçirdim, göğüs hastalıkları bronşit. 13 yaşında geçti; alerjik bir hastalık olduğu için ergenlik yaşıyla beraber geçti. Doktorlar zaten söylüyorlardı, geçerse 13’te geçer diye. Fakat bu iki ay, kaç sene sonra böyle sinir krizleri geçirdim, tansiyonum fırladı. Tasavvur ediyorum, biliyorum çünkü Abidin’i geri getirtmek istiyorlar. Bütün mesele o. Uğraştılar ya gitmemesi için ta uçağa kadar, uçaktan indirttiler, daha ne yapsınlar, olmadı. Dediler ki bu kadar. Bir rivayet de çıktı ki, orada başka bir Türk profesörü idare ediyordu seramik bölümünü. O Türk profesör de Almanya’da okumuş etmiş seramiği, o kıskandı da etti filan. Zannetmiyorum o kadarını yani, çok büyük namussuzluk bu, bunu öyle bir profesör kıskandı da yaptı filan olamaz... Anlatabiliyor muyum?

O bir şey söyledi, onlar onu yakalayıp ağzından alıp...

Yahut da ağzına verip bilmiyoruz itham etmek istemiyorum adamı. Ben tekrar asmatik oldum o yaşta. Boyuna kriz geliyor fi-

lan, eyvah. Bense gitmek istiyorum, hiç değilse yazın. Ne yapacağız, çünkü bu gidişat gidişat değil, hayat değil. Annem müthiş istiyor gitmemi. Bir de annemin sorunu var, ayrıca onun için ilk gidişimde kalamadım. Çünkü anneme bakacak kimse yoktu, kardeşim de hayırsız çıktı o konuda. Onun üzerine doktora gittim, işte astım tekrar başladı falan. O da bana çocukluğumdan beri bakmış bir adam, Doktor Abravaya, babamla arkadaşlık etmiş. Babam Abdülhamid'den kaçabilmek için Tıbbiye'yi bile okumuş, yani bir iki sene orada okumak zorunda kalmış. Görüyorsunuz bütün aile devamlı kovalamaca altında. Zaten öyle demişti ya Hamit Bey, ben evlenmek için Adana'ya giderken.

İstanbul Üniversitesi'nde...

Evet, ben de asistan olmuşum. Düşün asistanlığı bırakıp gidiyorum Abidin'le evlenmeye. Gittim adama allahısmarladık diyeyim. Ailece de tanıyoruz. O büyükbabaları. Ondan sonra “Niye gidiyorsun kızım?” dedi. İşte evleniyorum. Dedi ki “Burada İstanbul'da adam mı kalmadı?” Dedim ki efendim işte. “Yani çok zengin bir Adanalı ile mi evleniyorsun?” dedi. Dedim ki, “Efendim oraya ikamete memur edildi”. Dedi ki “Sizin bu ailede ırısı bir şey mi var, büyükbaba Yemen'de öldü”. Büyükbabam sürülmüş bilmem ne. Neyse şaka maka böyle bir şey olmuştu.

Abravaya böyle çok büyük doktor. Yahudiydi adam. Atatürk'e bakan beş doktordan biri. Dedi ki, vazgeç vapurdan. Ben de uçaktan çok korkuyorum, hiç binmemişim. Vazgeç, uçakla git, hiç olmazsa orada kriz de gelse bir saat sürer, iki saat sonra inersiniz, orada zaten uçakta bakılır çaresine ilaç falan ama dedi hiç olmazsa iki saattir sıkıntı. Vapura bineceğim, ta Napoli'ye gideceğim.

Üç gün mü?

Üç gün, kriz ne demek müthiş bir şey, tahmin edersiniz, nefes alamıyorsunuz. Ondan sonra öyle yaptım, o ilk gidişim, yani Roma'ya gittim.

Uçakla.

Polis de seramikleri durdurdu etti. Seramikler geri verilmedi. O hikâyeyi polisler stop etti.

Ama satılanlar var, parasını aldıklarınız var.

Evet, onların hepsi gazetelerde sayfalar dolusu çıktı.

İadeler var.

Her kafadan bir ses çıktı. Komünistten tutun da bilmiyorum hatırlamıyorum bile. Velhasıl işte uçtum şeye geldim, o ilk çıkışım Türkiye'den uçakla – Roma'ya doğrudan doğruya. İşte Roma'da bir ay kaldım. Fakat sağlığım iyi değildi, astım geçmişti gibi fakat çok hassas olmuştum tabii, müthiş bir mücadele verdim, kolay değil.

Sinir ve yorgunluk.

Sinir şey, tasavvur ediyor musunuz, tansiyonum polis, ödüm patlıyor geri getirecekler ne yapıp edip Abidin'i. Ben onu istemiyorum, çünkü artık geri getirttikten sonra istediklerini de yaparlar. Ondan korkuyorum. Yani bütün mesele o.

ROMA

Roma'da böyle bir ay kaldım. Çok hoş bir otelde oturduk. Fontana Di Trevi, bilir misiniz? Gittiniz mi Roma'ya?

Roma'ya gitmedim, hayır.

Fontana Di Tirevi suyu kademe kademe dökülen bir havuz, heykeller var suların içinde. Dilekleriniz gerçekleşsin diye para atıyorsunuz suya...

Bozuk paralar.

Evet, metalik para herkes atıyor. İşte o meydanda Albergo Di Trevi'de kaldık. Sonra denize girmek şart, çünkü alışığım ben denize. Oradan 90 km uzakta deniz kenarı var. Oraya gittik. Orada da bir on beş gün kaldık. Ondan sonra paramız tamamıyla bitti ve benim sıhhatim iyi değildi. Yani öyle parasızlığa göğüs gerecek bir vaziyette değildim. Onun üzerine Abidin dedi ki, en iyisi dön ve bakalım işte alacağı da var. İşte Adana'dan birtakım borçlar var, parayı bir türlü koparamamıştık. Onları da filan aldıktan sonra gelecek sene gel. Zaten ben öyle bir izin alabilmişim fakülteden. Yaz tatili için. Bu sefer dönecek paramız yok. Müthiş parasızdık. Bilet paramızı Zekeriya Bey verdi. Zekeriya Bey de Roma'da.

Sertel.

Zekeriya Sertel. Niyazi Berkes, profesör. O da Roma'daydı o sıralarda. Orada birkaç böyle beraber günlerimiz oldu. Niyazi Berkes, Zekeriya Bey, Abidin ve ben Roma'daki kahvelerde filan oturuyorduk. Bir gün hiç unutmam, biliyorsunuz İtalyanlar böyle şen şakrak, yaz zaten, söylüyorlar, yiyorlar içiyorlar, herkes genç, hoş bir vaziyet. Niyazi ve Zekeriya beylerle şen şakrak dolaşıyoruz sokaklarda. "Millet gülüyor, oynuyor, nedir bu halimiz kuzum allahaşkına." Çok hoş bir laftı. Çünkü o insanlardan birisi çok büyük bir gazetenin müdürü, öteki okumuş etmiş yüksek seviyede kitaplar yazmış, iyi de bir düşünür.

Düşünür, aydın.

Yüksek seviyede bir düşünür. Türkiye'nin muhtaç olduğu insanlardan.

Evet.

İyi insanlar kafa bakımından ikisi de.

Birisi de sanatçı.

Öteki de sanatçı; ben işte zavallı aralarında, neyse, biletimiz de alındı, bindik, Türkiye'ye döndüm ben. Dönüşümün bir sebebi de annemin meselesi hallolmamıştı. Annemi öyle bırakıp da gidemezdim.

Rahat edemezsiniz.

Bırakıp da çekip gidecek değildim. Kendi halimiz de parlak değildi zaten. Döndüm, zaten kalmak için gelmemiştim. Fakat ne yapacağımızı konuşabilmek için filan çünkü bir şeyler, müthiş bir şey insanın hayatının ortasında güm diye böyle bir durum. Tasavvur ediyor musunuz, şimdi ona benzer değil de coğrafi bakımdan öyle bir durum yaşıyorsunuz.

Özgürlük problemi.

Evet, birtakım durumlara karşı vaziyet almak zorundasınız.

Sizi anlayabiliyorum.

Evet, işte onu demek istiyorum, anlıyorsunuz çok iyi, üstelik işte bir de şeyin sıkıntısı var yani.

Bir de baskı.

Ne olacak yani, nedir bu hal?

Ülkenin anladığım kadarıyla karanlık bir durumu var.

Çok, çok ondan sonra işte döndüm ve karar verdik ki annemle beraber gideceğiz. Çünkü bir türlü hallolmadı annemin vaziyeti. Annemin kardeşimle ilişkilerini şimdi oturup anlatmayayım diyorum.

Biraz aileyi anlatırken kardeşinizi anlatmıştınız. Okuma durumunu, işte sonra gelmeyişi filan.

Ama anneme karşı çok kötü davrandı.

İstemedi.

Ayrıca isterseniz anlatırım. Velhasıl annemi yanıma almak zorunda kaldım.

O gelmek istiyordu, yapacak başka bir şey yoktu.

O benim Abidin'den ayrılmamamı istiyordu. O evlenmem için uğraşanlardan biriydi. Babam istemiyordu, bunları anlattım.

Evet, anlattınız.

Annem aksine yardım eden, gizli tutan, ihtimam gösteren biriydi, yani benim sırdaşımdı. Yani annemin çok rolü oldu o işte, başka bir anne olsaydı birtakım şeylerde...

Engellerdi belki de.

Beceremezdi belki de bilmiyorum yani. Annemin yardım temeli oydu. Hadi Abidin'i beğenmese, sevmese, babam beğenmiyor değildi de istemiyordu çünkü.

Kaygı duyuyordu...

O babasının Yemen sürgünlüğünü yaşamış, biliyor ne demek olduğunu. Hep söylediği oydu: Ömrünün sonuna kadar hep böyle mi geçecek?

Aslında bazı şeyleri haklı da çıktı.

Hayır haklı da çıktı ama işte Abidin'in şansı da başka türlü çıktı.

Evet.

Sonunda heykeli dikildi adamın. Neyse işte onu ayrıca sırası gelince konuşuruz. Şimdi ben annemi de aldım, bindik vapura geliyoruz Fransa'ya. Cebimde ne kadar para var, hatırlamıyorum. Biraz var, neden var, onu da bilmiyorum.

Annenizin emekli maaşı vardı.

Vardı ama çok değil... Annem çok az kaldı. Ben dokuz ay kaldım. Bundan sonra otelde kaldık. İşte o zaman başladım keşfetmeye Paris'i. İkinci gidişimde.

Daha önce hiç gelmemiştiniz değil mi çocukluğunuzda?

Hayır hayır. Hiç. Roma'ya kadar geldim, ondan sonra Paris'e gidecektim ama hastalığım...

PARIS

Annenizle geldiniz.

Annemle geldik. Marsilya'da kaldık on beş gün. Abidin bizi karşıladı. Marsilya'ya dehşet bir fırtınada geldik. SOS geldi bizim vapura yardıma filan. Herkesin midesi bulanıyor. Bize dokunmuyor, ne anneme ne bana. Sofrada akşamları Hasan Kaptan'la birlikte yiyorduk.

Vapurun adını hatırlıyor musunuz?

Hayır. Sağında annem solunda ben, üç kişi yemek yiyoruz. Su içirmiyor bize. Biz alışmışız filan ama yemek yiyoruz, yatıyorum. Abidin bizi Marsilya'da karşıladı. Pansiyonumsu bir otele yerleştik.

Abidin, Picasso ile 1938 senesinden itibaren ahabap, oraya gideceğiz. Onun atölyesinde Picasso ile beraber çalışacak. Onun seramiklerini kopya edecek. Röprodüksiyon onlar, müthiş pahalıya satılıyorlar. Madam Ramié¹ çok iyi kopyacı, Abidin ile ikisi ne yapıyorsa yapıyorlar. Hatta bir lambasını Abidin'e hediye etmiş, Abidin kırmış.

Onun için Marsilya'da on beş gün kaldım annemle. Abidin Paris'e döndü. Paris'i toplayacak. Güneye yerleşiyoruz. Para kazanacak orada. Ev bulduk Golf-Juan, Vallauris tepededir. Golf-Juan sahilde bir köy, orada bahçe içinde bir köşk yakaladık annem, ben, Abidin. Abidin sabahları otobüse binip 15 dakikada Vallauris'e çıkıyor, akşam beş beş buçuk gibi dönüyor, çalışıyor memur gibi. Abidin memur-ressam oldu. Orada tabaklara falan desen yapıyor. Picasso kendi objeleri fırınılandıktan sonra Abidin'e kendi işlerini de yapabilmesi için izin veriyor. Satıldı Abidin'in yaptıkları.

Noeldi gittiğimiz zaman Marsilya'ya, hatırlıyorum. O geceyi yalnız geçirdim çünkü, annem istemedi sokaklara çıkmayı. Bense hiç korkmaz vaziyetlerdeydim o sıralarda. Marsilya'daki meşhur

1 Seramik sanatçısı Suzanne-Ramié Madouro (1905-1974), 1938'de Vallauris'te Maison, Douly ve Ramié kelimelerinin ilk harflerinden oluşan bir kısaltma olan Atelier Madoura'yı açmıştır. Bu atölye Picasso'nun seramik çalışmalarında önemlidir.

Canebière caddesinde ne kadar hoştu, bahriyeliler filan; tabii sarmaş dolaş, herkes öpüşüyor, içiyor filan. Tek başıma yapayalnız çıktım sokağa. Ama oturduğumuz yer de oraya yakındı. Kızlar oğlanlar filan, tahmin ediyorsunuz yılbaşı nasıl olur. Bir de o senelerde korku filan yok bende, zaten büsbütün maceraları yaşadığınız zaman korku falan kalmıyor. Korku polis.

Neyse, Abidin geldi, sonra gittik yine iki üç gün Antibes’de bir otelde kaldık. Sonra güneyde ev tuttuk, Golf-Juan’da. Abidin de gitti geldi. Orada müthiş hatıraları var Abidin’in. Onları belki anlatmam iyi olur, hiçbir yerde çıkmadı onlar.

Picasso ile hatıraları var. Meşhur Rus ressamı Chagall ile hatıraları var. Üçü çalışıyorlar. Her gelişinde sık sık olaylar oluyor, Picasso ile Chagall arasında bilhassa. Yahut da sadece olaylar oluyor. Mesela yangın mı oldu bir şey oldu da bağış topladılar. Herkes bir şeyler hediye etti. Abidin 100 frank vermiş. Polise hibe edildi filan. Chagall müthiş bir ressam tabii, beğeniyor Picasso’yu fakat hep de kavga ediyorlar. İkisi de huysuz, ağız kavgaları ediyorlar şakayla karışık.

Bir gün Rus olan oturmuş bir tabak yapıyor, ismarlamışlar tabağı. Ne yapayım ne yapayım güya hiçbir şey gelmiyor aklına. Yani âciz durumda gösteriyor kendini. Abidin diyor ki artık sinirimize dokunmaya başladı. Baş ağrısı haline getirdi. Yarım saat bir türlü ne yapacağına karar veremiyor. Tabak karşısında elinde fırça... Abidin dayanamamış, “Leda ile Kuğu”yu yapalım demiş. Biliyorsunuz meşhur peri işte. Kuğuyu bir türlü yapamıyor. Kızıyor tükürüyor filan derken o sırada tam Picasso geliyor. Lastik ayakkabıları. İşitilmiyor gelişi. Hep böyle muziplikler yapıyormuş adama. Birdenbire geliyor. “Qu’est-ce-que tu fait?”² diyor. O da hiçbir şey, diyor. Kapamak istiyor, kaçıyor filan. Ondan sonra görmek istiyor. Diyor ki “Kuğuyu bir türlü yapamıyorum, bana bir kuğu yap”. “Peki,” diyor, “ama çıkacaksın. Ben yalnız yapacağım”. Oturuyor şeyin başına. İkisi de çok büyük ressam. Çıkartıyor adamı atölyeden, bir eşek kafası çiziyor. Kuş fakat eşek kafası. O da diyor ki bilmem kaç dakika sürecek diyor. Oldu gel, diyor. Bu gelip de onu görünce bir kızıyor, alıyor, kırıyor. Müthiş küfürler sallıyorlar. Bu sefer ciddi, neredeyse ayrılacaktık diyor, o hale geldiler. Hikâyenin biri bu, öteki hikâye de... Chagall, düşün ki altı ay üçü birlikte çalışıyorlar. Onun için

2 “Ne yapıyorsun?”

kalmadı Abidin orada. “Ben burada kalırsam ezileceğim bu ikisinin arasında. Benim resim de yapmaya zaten vaktim yok” dedi.

Peki onların atölyesi aynı zamanda bir mektep gibi mi?

Hayır, orası atölye, seramik fırını var. İş yapılıyor. Oraya geliyorlar müthiş para kazanılıyor. Amerikalılar gelip alıyorlar. Abidin’e de o sırada 600 frank veriyorlar ki iyi para.

Bir gün Picasso diyor ki, üçümüz de aynı şeyi yapacağız. Bir eser yapıyorlar aynı zamanda fırına koyuyorlar hepsi, sonra çıkıyor. Unuttum vallahi vazo muydu, kâse mi tabak mı unuttum. Aynı objeyi yapacaklar. Ertesi gün geliyorlar Picasso diyor ki “Bak aynı tabak, biri Türk, biri İspanyol, öteki de Rus” diyor. “Bağırıyor tabaklar ben Rusum, Türküm, İspanyolum diye...”

Biliyor musunuz hangi parçalar olduğunu?

Hatırlamıyorum. Bir tane tabak kaldı yukarıda. Sattık biz döndükten altı ay sonra. Çok güzel parçalar satıldı. Tabak yukarıda. Fotoğrafını çekeriz. Pahalya satıldı. Biz onlarla geldik Paris’e.

Bir gün Abidin’e diyor ki –tahta var ya, kara tahta– çiz şuraya bir çizgi... Abidin çiziyor. “Bir sen bir ben çizebiliriz böyle bir çizgi” diyor. O da çok hoş bir anı Abidin için. Bir çizgi üzerine diyor. Chagall’ın müthiş hikâyeleri var. Ama Picasso’dan ayrı ayrı biraz. Cimri, egoist kendini düşünen bir adam Chagall... Picasso’nun meşhur bir İtalyan milyarderi var. Çok meşhur, Milano’dan geliyor atölyeye. Resimlere bakıyor. Her şeyi çok beğeniyor filan. Buna benzer bir resim hazırla ya da bunu bitir alacağım, diyor. Bir çek çıkartıyor (boş) bırakıyor. Ne istersen sen yaz. Picasso’ya yapılır mı bu? Aylar geçiyor tuvalini almaya geliyor. Picasso, “Yapmadım, al çekini” diyor.

Abidin başka türlüünü yapardı. Mesela benim üniversite maşım az bir para değil ama ev geçindirecek şey değil yani sıkı yaşıyoruz. Üstelik de büyük bir ameliyat geçiriyor böbreğini alıyorlar senatoryuma gidiyor. Senatoryumdan sonra evinde kalıyor, yedi ay resim satmak filan söz konusu değil. Bir arkadaşı var, İtalyan, çok sempatik çok zengin. Bu geliyor, eminim ki hep gelince resmini alıyor. Fakat bu sefer anladım ki, Abidin ne durumda, belki bir şeye ihtiyacı var diye geliyor. Belli ki yardım için alıyor, bir resim seçti parasını bile sormadı, giderken bir çek çıkardı kaç para borcum var

dedi. Abidin düşündü senin için 15 bin mi ne, şimdi unuttum, bu da peki dedi. Adam milyarder, 40 gemisi var. Besbelli para vermeye gelmiş. Neyse fiyatını söyle değil mi, onun için iki katı fiyatını söyle dedim. Bir kızdı bana, “Başka şey düşündüğün yok” dedi. Fiyatına sat bari. İşte öyleydi Abidin. Hediyeleri caba. Para hakkında tam bir kavram kargaşası vardı kafasında. Mesela 5000, 50, 500 arasında fark yoktu. Rahattı çok. İlk seneler ay başı yaklaştığı zaman korkular içindeydim. Hiç farkında değildi. Yok canım, nasılsa olur falan... Nasıl olur. Gökten iner, ona da inanırdık. Sonunda on frangımız kaldı mı Çin lokantasına giderdik.

Ben Gel Zaman Git Zaman’da okudum onu.

Bu ikinci gelişim Abidin’e annemle. Annem dönüyor, ben de dönüyorum. O gün dönüşümüzde kesin bir karar vermek lazım. Abidin müthiş ısrarlı, temelli gelmen lazım diyor. Annem de onu istiyor. Ben de istiyorum. Fakat hâlâ annemin vaziyeti tastamam belli değil. Ve emin de değilim. Görüyorum, kolay değil Paris, babamın evi değil. Haftada iki mektup gelirdi. Karar verdin değil mi, bekliyorum şeklinde. İstasyonda oturduk banka, karar verdik. Biraz da belli olmuştu ki Türkiye’de uzun sürecek, yani oraya dönüp rahat edemeyeceğiz, kariyerime rahat devam edemeyeceğim. Nitekim son kez gidiyoruz Türkiye’ye. Son senem, orada ülser oldum. Sadece sinir. Sıkı perhizler yapıyorum. Piliç haşlaması, püre filan. O zaman tam bir ilaç da yoktu. Şimdi ilaç var. Son gelişimde sade annem biliyor. Azra’ya bile söylemedik. Halbuki son akşamımı Azra’nın yanında, Nişantaşı’nda geçirdim. Azra’ya üç ay sonra döneceğimi söyledim. İçime dert olmuştu. En yakın arkadaşıma bile bir şey söylemedim diye. Öldüğünde fark ediyorsunuz. Asistanla birlikte gittik pasaport dairesine. İlk gidişimde hiç problem olmadı, çünkü kırmızı pasaportum vardı o zaman. Şimdi yeşil. Onun için Abidin’i çıkartmıyor polis. Onu anlattım mı, o halde anlatmayayım.

Onu anlattınız.

Tamam. İkinci sefer pasaport verilmedi, ben yine Rüknettin Bey’e gittim. Bir ay oldu, pasaport alamıyoruz dedim. O da telefon etti polis müdürüne. Polis müdürü de Kemal Aygün’dü³ galiba,

3 Kemal Aygün (1914-1979).

sonra Yassıada'ya gitti Menderes'le filan. Her neyse. Rüknettin Bey ona yolladı. Kabul etti. “Güzin Hanım burası Türkiye, veriyoruz ama Avrupa'nın kuzeyine doğru gitmeyin” dedi.

Niye?

Kuzeyi Rusya... “Zaten gitseniz de ben bilirim” dedi. “Öyle ya siz benden iyi bilirsiniz” dedim. Şakalaştık. Yüz göz oluyor insan bu heriflerle. Çıkışa kadar sinir içerisindeyim. Azra da yine bırakmadılar eyvah, demiş. Uçtuktan sonra huzura kavuştum. O huzur çok iyi ama çok da ayıp.

Paris'e yerleşmek üzere ne zaman geldiniz?

50 seneden sonra bile düşünüyorum, ne yazık. Neyse oldu bir kere. Son seyahat çok hoştur. Adanalı bir bey. Abidin, Abidin Paşa'nın torunu olduğu için bize karşı çok saygılı duruyor. Abidin sürgün olduğu halde selamı sabahı kesmiyorlar. Ne de olsa Abidin Paşa'nın torunu. Biz Abidinpaşa Caddesi'nde oturuyoruz. O beylerden biri varmış uçakta, Yunanistan'dan geçtikten sonra İtalya'nın üzerinden geçerken parça parça işlenmiş aşağısı ufak ufak toprak. İtalya'nın üzeri kanaviçe gibi. Tam durduk ineceğiz, o bey geldi yanıma, "Gördünüz mü, iyi toprakları onlar almışlar" dedi. Suç onlarınki. Sonra indim bir otel tuttum. Rue Guénégaud'da bir otel var, bilirsin. Otelin ismi St. Amour, yanında St. Amour lokantası var. Nasıl? Orada oturuyoruz orada yemek yiyoruz. Çok hoş değil mi?

Belki gezip bir fotoğrafını çekeriz. Otel duruyor mu, biliyor musunuz?

Bilmiyorum. Geçen sene eski bir kitapçı vardır. Abidin'in resimlerinin kitabı antikacı vitrininde duruyor hoşuma gitti. Sonra birisi gitmiş, satın almış.

Oraya geldiniz. Otelde oda tutmuş.

Orada çok az kaldık. 4 Temmuz'da geldim. Önümüzdeki Temmuz tam 50 sene olacak.⁴ Sonra quatorze Juillet'yi (14 Temmuz) geçirdik. Tristan Tzara ile Saint-Louis Adası'nda düzenlenen küçük bir baloda geçirdik. Komünist partisinin bir bölümü orada, bir

4 1953 yılında Paris'te St. Amour otelinde bir süre kaldılar, bu konuşma ise 50 yıl sonra, 2003 başlarında yapıldı.

arkadaş var, kendisi komünist partisinde, o götürdü. Ondan sonra Limoges'a gittik. Prof. Auerbach ile buluşacağız.

"O bizi çağırdı" dediniz...

Çağırdı çünkü Auerbach'ın baldızını ziyarete gelmişler. Karısının hemşiresinin kocası, Dadaistlerden meşhur Raoul Hausmann. Auerbach, karısı ve bir de metresiyle gelmiş. Yani karı koca ve metresi oturuyorlar. Fakat kabul etmişler durumu, bize ne.

Büyük bir otel var orada ama eski. 18.-19. yüzyıl palas gibi bir yerde oda tutmuş bize. Neredeyse yatağa merdivenle çıkılacak, öyle yüksek. Cibinlikli filan. Öyle bir akşam geçirdik Auerbach'larla. Çok severdi beni karı koca, hatta oğulları da çoktan beri gelmedi, korkuyorum bir şey oldu diye çünkü. Oğulları büyük atom uzmanlarından Amerika'da Long Island gibi bir yerde. Geldi bana babası öldükten sonra birkaç kere. En son babası benim hakkımda bir rapor tutmuş onun kopyasını yolladı. Çok hoşuma gitti. Faşizme karşı, Yahudi olduğu için komünistlere de inanmıyor. Sempatikti çok. Eleştiriyordu tezimi, yardım ediyordu. Buldum o mektupların hepsini sonra, Ankara'da jüride tabii başkanlık etti. Abidin'i de çok beğeniyordu.

Bir gece kaldık galiba hatırlamıyorum. Belki iki gece. Trenle Grenoble üstünden güneye indik. O sıralarda bilet alıp trene binerdiniz metro gibi. Şimdi üç hafta evvel filan. Hele otel bulmak için güneyde. Biz bavulla trene bindik. Limoges'dan da otobüse bindik. Dağlardan filan akşamüzeri Nice'e indik. O meşhur meydanında, Massena Meydanı'nda. Bir otel sorduk. Şu sokakta var dediler. Gittik. Penceresi koridora bakan oda, tavan yüksekte, neyse biz yattık. Niyetimiz on iki dakikada Villefrance'a gidiliyor otobüsle. Çok güzel bir yer. Benim cebimde 6000 lira var. O zaman TL palavra değil. 6000 frank diyelim en aşağı. O kadar, bir de bavul var. Gittik Villefranche'a indik. Elimizde bavul, kahveye girdik, oda arıyoruz dedik. Çünkü Côte d'Azur ve yaz üstelik, bütün Avrupa iniyor. Ona buna soruyoruz. Abidin'in de karizması var, sokaktaki adam hoşlanıveriyor Abidin'den, sebepsiz. Dediler Mösyönün (bilmem ne) dairesini kiraya vermek istiyorlar. Aa neydi filan. Avenue de Pauliani. 4. katta denize karşı çok güzel.

Cote d'Azur dehşet bir şey. Bodrum'un başka türlü. 4. katta bir janti çift. Aman Allahım çok memnun oldular, tamam gelin dediler. İki oda, balkon çok güzel. Hayatımda oturmadım diyeceğim neredeyse. Fiyatı da çok uygun. İniyorsun çarşı. Sokağın ismi de Pauli.

Biliyorsunuz Pauli asker. Rue de Pauli'ye yerleştik. Harika.

Önemli, hoş bir şey oldu, onu anlatayım. Ankara vapuru turistik bir geziye çıkmış. Bir sürü turist ve Türk mankenlerle beraber oraya demir atıyor. Sabah bakıyorum ki Türk bayrağı sallanıyor körfezin ortasında. Çıktık hemen, giyindik deli gibi. Çılgınlar gibi gittik rıhtıma. Turistik bir liman. Gidip gelmeye başlamış motorlar. Motor gidiyor, ziyaret edebiliyorsunuz gemiyi. Abidin de iki sene olmuş 52'de gitti o. 54 şimdi. Abidin diyorum vapur Türkiye toprağı. Olurdu olmazdı filan derken. Bir kalabalık daha çıktı ve bir sürü inen Abidin'i tanıdı. Çok güzel modellerimiz çıktı, onlar da baktılar. Derhal Abidin hanımlardan ikisini yemeğe davet etti. Fırsatı kaçırmıyor. Ben sizi gelir alırım filan. O gün bayrammış, biz de bindik, motorla vapura gittik. Benim için hava hoş da Abidin çok istiyor. Abidin "En kötü denize atlarız yüzerek geliriz, sahi olmazsa yüzerek çıkarız" dedi. Ondan sonra ne gezer, yüzmek şöyle dursun baş köşeye aldılar. Rakı ikramı, kutularla lokumlar filan derken hoş bir Türk vakti geçirdik. Bilhassa Abidin için çok hoş oldu. Sonra hanımlar da geldi. Akşam bir şeyler hazırladık. Sonra götürdük vapura. Abidin dikkat ediyordu. Tepeden bakınca kimin Türk olduğı yürüyüşünden belli diyor. İyi geldi vapur hepimize. Bir de ahabamız vardı. Önemli avukatlardan sevgilisiyle. Onlarla çok dolaştık gezdik. Yani o yazımız çok hoş geçti.

Ne kadar kaldınız o evde?

Bir ay kaldık sonra da döndük Paris'e. Schola-Cantorum hayatımız başladı şimdi.⁵

Nasılsa anlattım orayı. Orada bizden evvel bir sürü Türk oturmuş. Bir kere oradan biliyorum.

Kimler oturmuş?

Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat aşağı yukarı onlar. Ötekiler aklıma gelmiyor. Geldiğimiz zaman Avni Arbaş, Pertev Naili Boratav oturuyor. Mübin Orhon oturuyor. Albert Bitran var gelip gider, Yahudi arkadaşımız, çok eskiden o da gidip gelenlerden. Orası Türk merkezi asıl.

5 1954-55 yılları.

Şimdi ben Paris’le ilgili sorularımı söyleyeyim siz içinden seçme yapın.

Burada Fransız aydınlarını, Fransız entelektüellerini tanıdınız. Türk aydınlarını da tanıyorsunuz. Ben Fransız ve Türk aydınları hakkında sizden bir şeyler öğrenmek istiyorum. Tek tek ama. Özellikle merak ettiğim Fransız aydınları, çevreleri buradaki Türk aydınlarına nasıl bakıyor? Yani onların yaptıklarını, çalışmalarını kabullenmişler mi yoksa kenardan köşeden girişim mi var? Fransa’da yaşayanlar olsun, gelip geçenler olsun. Mesela Yaşar Kemal ödüller aldı, çok beğenildi ama bu bize yansıyan, Türkiye’de görüp öğrendiklerimiz. Siz yıllardır burada yaşayan bir kişi olarak bu konudaki gözlemlerinizi anlatır mısınız?

Anladım.

Sonra siz Paris’te edebi akımların pek çok temsilcisiyle tanıştınız. Mesela Dadaistler, Varoluşçular... Onlardan hatırladığınız kimler ve değinmek isteyebileceğiniz neler var? Edebiyatçılar, sonra ünlü ressamlar, bir de bu akımlara katılmış Türkler vb. Sizin Paris’te en çok sevdiğiniz mahalleler, evler, kahveler, lokantalar, sinemalar, burada yaşadığınız özel şeyler. Dediniz ya, “Canım sıkıldığı zaman bir kahveye giderdim, bir sokağa çıkardım, Paris bir arkadaşım gibi beni kucaklardı, rahatlar eve dönerdim.” Bu beni çok etkiledi mesela.

Hâlâ öyle.

Bir devir, 38 yıldır bu evdesiniz.

72 yılından beri buradayım.⁶ 54’te Paris’e geldim, gerçi 54’ten evvel de gelmiştim ama döndüm. Temelli gelişim 1954. 1991’e kadar dönmedim. Yani 36 sene.

Toplam 50 yıla yakın Paris yaşamı var ve o dönemin Fransası da çok değişti. Onu da gördünüz. INALCO hakkında söyledikleriniz çok önemli. Mesela Radyo France International var. Fransız komünist partisiyle hiç ilişkileriniz oldu mu, yani geldikten sonra onlarla diyalogunuz oldu mu? Paris’te yaşadığınız sürece hayal ettikleriniz gerçekleşti mi? Hayal kırıklıkları yaşadınız mı; yoksa hayal ettiğinizin üstünde mi şeyler yaşadınız, gördünüz?

Mesela ben ne zaman geldim Paris’e temelli, o taraftan başlayayım. Yani o taraf üzerinde durayım, o zaman ben ve Paris’i anlayacaksınız.

6 1971’den itibaren Paris Rue de l’Eure’de, 10 numarada oturdular.

Abidin Türkiye'den ayrıldı. Sade şunu söyleyeceğim, sürüldü filan değil gönüllü olarak, fakat istemeyerek geldi. Abidin terk etti. Bana son olarak telefon etti. Ben Ankara'da çalışıyorum. Bitirmek için işlerini İstanbul'a gitti, sonra telefon etti. Tamam dedi, öbür gün gidiyorum, gel. Ben de trene bindim, gittim. Buluştuk Beyoğlu'nda. Şimdi var mı bilmiyorum, Ağa Camii'nin karşı tarafına geliyor; gidince sola sapar, orada lokantalar var.⁷ Orada buluştuk. Çok erkendi, kimse yoktu. Bomboştu. Oturduk. O kadar üzülyordu ki gideceğiz Türkiye'den diye, konuşamadık. Birbirimize baktık. Ağzımızı açsak ağlayacağız ikimiz birden. Yani o halde ayrıldık biz Türkiye'den.

Ben o gün ayrılmadım ama başlangıcıydı o, kararı vermiştik. Bir de sağlık problemi vardı. Bunlar ne yapıp edip nedenini bulup seni de hapse atarlar, dedi, durup dururken öyle bir şey olursa sen dayanamazsın. Ama Nâzım başka, onun bünyesi başka, seninki başka.

O gece Leyla Abla'da kaldık. Yalı hayatı, kalabalık eş, dost, yemek yenildi. Ertesi sabah Leyla Abla, Naile Hanım, Arap Bacı, Abidin Paşa'nın kilercibaşısı (110 yaşında öldü), üçümüz Yeşilköy'e gittik. Muamelesi yapıldı. Öpüştük, ayrıldık.

Sonra gittik parmaklıkların arkasından bakıyoruz. Uçak duruyor. Bekliyoruz, yolcular da geçti. Abidin geçmedi. İçimizde bir üzüntü belirdi, ne oldu diye. Ondandır birdenbire, baktık, aşağısı açıldı uçağın. Abidin'in bavulu indirildi uçaktan ve geri getirildi. Biraz sonra da Abidin geldi, bizi buldu. Dedi ki "Gitmiyorum, pasaportta bir şey varmış". Derhal Leyla Abla'yla taksiye bindik, doğru Sansaryan'a gittik. Yani 1. Şube. Oraya yakın kahveye gittik, oradan telefon ettik. İçişleri Bakanlığı kâtibine.

Bu arada iki sene sürdü pasaport alabilmesi. O da şöyle alabildi. Karaosmanoğlu'ydü⁸ İçişleri Bakanı. Ona dedi ki "Ya tevkif edin ya da pasaportumu verin, gideyim..." O da çok sempatik bir adamdı. Polis de zaten arkasından gelmiş İçişleri Bakanlığı'na kadar. Polis takip ediyor Abidin'i. Abidin İçişleri Bakanı'nın dairesine gidiyor. Polis arkada telaş içinde. Neyse komik şeyler içinde pasaport alındı.

7 Lokantaların ve otellerin bulunduğu Bursa Sokak olmalı, sokağın bugünkü adı Sadri Alışık Sokak.

8 2 Aralık 1951 - 7 Nisan 1952 tarihleri arasında İçişleri Bakanlığı yapan Fevzi Lütüfi Karaosmanoğlu (1900-1978).

Oradan telefon ettik. 20 dakika sonra polis müdürüne gidin dedi kâtip. Gittik. Bu sefer kapıda bekliyorlar Abidin'i. Çıktık yukarı. Abidin dedi ki, sen girme. İşte kusura bakmayın Türkiye'de böyle şeyler olur filan fıstık dediler. O gün Kemal Aygün pasaport dairesi müdürünü çağırdı, "Beyefendiye yarın gitmesi için yardımcı olun" dedi. Ve ertesi gün ancak gidebildi Abidin. Gidiş böyle, iki sene bekledikten sonra.

Geçen sefer Yeniköy'de oturduk dediniz, denize karşı.

İşte ertesi günü o gece geldik, artık gideceğinden emindi. Oturduk yorgun bir halde, Şubat ayıydı. Deniz sedef rengiydi hiç unutmuyorum o manzarayı. Bir bank vardı, oturduk hâlâ o bank var orada. Bir fotoğrafımız daha var, gittikten sonra çektiler.

Bu fotoğrafı kitaba koyalım.

Koyarız. Ondan sonra dedim ki Abidin'e, belki hiç tekrar gelmeyeceğiz. Bu hiç belli olmaz, dedi. Geliriz herhalde, geliriz, dedi ama çok ihtiyar olacağız ikimiz de dedi ve sen hep kıskanç olacaksın, diye ekledi. Hâlâ başımın etini yiyeceksin dır dır diye... Bu fotoğrafı onun için astım.

Evet, çok güzel.

Bu fotoğrafı da koyarız.

Çok beğendim, zaten sizin yüz ifadeniz çok güzel, müthiş bir ifade ama Abidin Bey'in de hiç taviz vermeyen bir duruşu var.

Gene bir halt ettin ama der gibi bakıyorum.

Schola-Cantorum hayatımız başladı, dediniz, şimdi tekrar oraya dönelim. Oradaki Türkleri saydınız. Sabahattin Eyuboğlu vardı dediniz.

Biz gittiğimizde artık Eyuboğlu yoktu. Avni Arbaş vardı, Mübin Orhon vardı, Selim Turan vardı, Mübin'in arkadaşı Oğuz vardı ancak çok oturmazdı, giderdi. Mübin vardı, sık sık gider gelirdi. Mübin pansiyoncu madamla iyi ahabtı. Madam ressamı korurdu. Aylık yemek dahil 500 frank öderdik. Akşam yemeği yok ama sabah kahvaltısı vardı, muntazam yemekler verirdi. Haftada bir et vardı. At eti verirdi, yiyemezdik. Siz hiç yediniz mi?

Hiç yemedim, burada bazı kasaplarda görüyorum.

Felaket, sakın denemeye kalkmayın!

Yok, ben vejeteryan sayılırim.

Sonra servis vardı, yatağı ben yapmazdım. Kadın gelir toplardı. Bizim yatağın bir tek kusuru vardı, yastıklar çok sıskaydı, güya kuştüyü ama kâğıt gibi inceydi.

Düşünüyorum da sonra bir ahbaplar bir yere gittiklerinde, bize apartmanlarını verdiler. Onların yatağında yatarken Abidin ile aklı-mıza geldi yastık. Çektik o kadar, orada iki sene kaldık, o kadar para harcadık, 10 frank verip birer yastık almadık, nasıl yaptık bunu, dedik. Normal bir yastığa yatınca fark ettik tabii farkı.

Varmış böyle bir rahatlık diye.

Biz niye almadık dedik, insan ne komik şeyler yapıyor hayatta...

Peki nasıl çalışıyordu orada Abidin Bey?

Oo, ne diyorsunuz! Çok büyüktü orası, bizim odamız İskoçya Kralı II. Jacques'ın Oratoire'ı, yani dua ettiği ibadethanesiymiş. Büyükçe salon, bir basamak iniyorsun yatma alanı. Banyo yoktu ama her şey vardı, dolaplar vardı. İki büyük pencere, nefis bir 18. yüzyıl bahçesine açılıyor. Harikaydı.⁹

Gidip bakacağım oraya.

Ondan sonra kusurunu söyleyeyim. Bizim oda kontraplakla müzik okulundan ayrılıyordu. Bazı sabahlar La Marseillaise¹⁰ ile uyanıyorduk, bazı akşamlar Bach çalıyordu. Yüksek sesle tabii, konuşmak mümkün değildi. Kaçıp gelen İngiliz kralının Oratoire'ıydı ne de olsa! Öteki odalar pansiyon odalarıydı ama yine de güzeldi. Avni'nin odası daha aydınlıktı mesela.

Hâlâ kullanılıyor mu orası pansiyon olarak?

Hayır, Vietnamlıların öğrenci yurdu oldu. Çok güzeldi, bahçe-siyle, saltanat yeri. Aşağıda yemekhane vardı, kruvasan, çay veya sütlü kahve, ne isterseniz içiyordunuz, yiyordunuz. Servis yapı-

9 Ayrıca bkz. Abidin Dino, *Gören Göz İçin Fikret Muallâ*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2017, s. 99-101.

10 Fransa ulusal marşı.

lıyordu. Akşam yemeği yoktu. Bütün hikâye akşam yemeklerinde zuhur ediyordu. Mesela bizim havyar hikâyesi, anlattım değil mi?

Anlatmadınız.

Biz parasızız, ne bulursak, peynir ekmek gibi şeyler yiyoruz. Doyuruyoruz karnımızı, yani aç değiliz. İnsan öğlen yiyince akşam az bir şeyle yetinebiliyor. İdare ediyoruz, derken Nâzım Hikmet geldi. Böyle bir kavanoz havyar getirdi. Londra'dan da bir ahbap geldi, Doktor Kemal, o da bir koca şişe viski getirdi. Biz akşamları artık viski içip havyar yiyoruz. Bir gün, iki gün, derken altıncı gün benim bağırsaklarım bozuldu. Doktora gittim, doktor muayene ediyor. Dün akşam ne yediniz, diyor, Havyar, diyorum. Evvelsi akşam, diyor. Ben yine havyar diyorum. Yaa... diyor. Daha önce diyor, ben dayanamayıp gülmeye başladım. Havyar mı, dedi. Maalesef, dedim. O da gülmeye başladı. Daha sonra biz doktorla ahbap olduk. Karı koca bizim hikâyemizi herkese anlatmışlar. Parasız olup da havyar yiyip sonra hastalandığımızı. Aramızda bu olay hep şaka konusu oldu. Sonra binde bir elimize havyar geçince onları davet ederdik. Çok hoş hikâyemiz bu bizim. Artık yemeyelim, dedim.

Bir arkadaşımızın lokantası var, Boucherie, şimdi değişti orası maalesef, bambaşka bir şey oldu. Biz davetli olarak gidiyoruz, yoksa gidecek halimiz yok. Bizi şey olarak kullanıyor, ne derler, tecrübe ediyor, bilmem neyle bilmem ne nasıl gider, iyi gider mi diye. Biz prova ediyoruz. Telefon ederdi, yeni bir prova var gelin, derdi. Biz havyarın kalanını oraya götürdük. Büyük bir kavanozdu, Abidin üstüne kuru kafa çizdi, POISON-INTERDIT! yazdı, garsonlar kaşıklamasın diye.

Geçen gün havyar hikâyesinde kaldık, Nâzım Hikmet'in getirdiği...

Gündüzleri köşebaşında bir kahve vardı, orada ben Cabernet diye bir şarap öğrendim. Artık şarap ve peynir kültürüm var. Babam çok meraklıydı, tüm aile biraz alkolikti, büyükbabadan itibaren. Çocukluğumdan beri. Babam Avrupa'ya ayak basmamıştır fakat, size anlattım. Babamın evinde beyaz şarabın en iyisini içtim. Çocukken zatürree oluyorum, zayıf düşüyorum, her öğle yemekte bir bardak kırmızı şarap içiyorum. Yedi sekiz yaşlarında. Alkolik olmadım ama. Bizim kuşak olmadı. Bizim kuşağa kadar tüm amcalar, halalar değil tabii. Halamlar rakı masasına oturup rakı içerlerdi. Öyle hanımlardı, kapalı kutu değil.

Ondan sonra işte kahvede şarap içerek ısınmak devam edemeyeceğinden tabii, biraz da masraflı oluyordu. Abidin fellik fellik otel odası aradı. Ararken bir arkadaşıyla karşılaşıyor, arkadaş da Quai Saint-Michel'de, apartman dairesi var, üç aylığına Afrika'ya gidecekler. Üç ay burada oturun işte demiş.¹¹ Biz de gittik. Koca bir apartmanları var. Abidin'in başarısı ve birçok şey orada başladı. Kopardmaya, yerleşmeye, rahatlamak demeyim de tutunmaya başlamak, bir şey yapmaya başlamak. Daha ciddi işler başladı. Çünkü orada üç ay oturduk, fakat sonra otelde küçük bir oda bulduk. Meydanın bu tarafı. Karşısında küçük bir oda, yatak odam kadardı, her şey orada olacaktı. Abidin sıkılmadı, şömine yaptırttı o küçük odaya.

Niye?

Isınmak için, böyle bir otelin ısınmayacağını düşündü. Orada o kahvede yaşadık daha çok, şimdi yok o kahve, evimiz gibi olmuştu. Vagon gibi odaya misafir falan çağırıramıyorduk.

Fakat çok hoş bir şey oldu. Arkadaşların apartmanında oturduk ya o zaman Saint-Michel'de, Madam Andrée aynı zamanda kapıcısıydı apartmanın. Eve bakmaya devam etsin diye o kadını aldık belirli zamanlarda. Bizi çok sevdi, benimsedi, oradaki otele taşınınca çok üzüldü herhalde, kusuru vardı bizim otelin, onu duydu sanıyorum, IV. Henri'nin metresi için yaptırdığı bir otelmiş. Küçük bir bina ve bir tek apteshanesi¹² vardı; kaç kişi varsa herkes orayı kullanıyordu, felaketti. Sonra o kapıcı bize layık görmedi, dedi ki, "Beni hiç yemeğe davet etmediniz, ben size gelmek istiyorum". Peki, gel, dedik. Çok kibardı, ahabap olmuştuk. Yemekte tutturdu tuvalete gitmek istiyorum. Dedim ki kusura bakma, durum bu. Anladım ki bir şey cereyan etti. Çünkü üç gün sonra apartmanın sahipleri de yemeğe gelmek istediler. Ondan 15 gün sonra öğrendik ki oturduğumuz binanın üst katında Max Ernst oturuyor. Birdenbire meşhur oldu, bomba gibi. Kendine bir atölye satın aldı. Max Ernst'in evi boşalıyor. O kadın bizim durumumuzu bildiğinden, böyle bir ev var diye bana mektup yazdı Antibes'e. Ben de hemen tutun, diye telgraf çektim. 150 franga tuttuk. Max Ernst her şeyi bırakıp gitmişti; salata tabağı, masa vs. Zengin olup gitti.

11 1956-71 yıllarında Quai Saint-Michel'deki 13 numaralı evin 5. katında yaşadılar.

12 Tuvalet.

Onun tuvaleti, banyosu var mıydı?

Onun da yoktu ama dışarıdaydı, beşinci katta, kapıcının oğlu da kullanıyordu. Çok rahat değildi. Ama kadın gelip temizliyordu. Ateşli hastalık, grip olduğunuz zaman zordu, soğuktan dışarıda olduğundan.

Duş?

Duş sonradan oldu. Ben hep sokaklardaki duşlara, banyolara giderdim.

Var mı, ben bilmiyorum.

Var, Rue Racine'de var. Muntazam giderdim. Pertev Boratav da giderdi. Abidin de gitti. Çok temizdir. Hatta havlu, sabun verirlerdi, tabii ben almazdım, kendim götürürdüm. Pırıl pırıl yerler, kendiniz yıkanılıyorsunuz, oturup da yıkanmam ben zaten. Sonra sahibi değişti evin, yeni sahip kirayı artırdı, 500 frank oldu. Fakat ne yaptı, duş yaptırdı. Dışarda duş yapmaktan kurtulduk.

Anneniz?

İki oda vardı. Annem geldiğinde o kattaki boş oda vardı. Bunlar eski *chambre de bonne*,¹³ anneme oda yaptık, kilimlerle döşedik. Sein Nehri'ni görüyordu, biz arkada görmüyorduk. Louvre'a kadar manzarası vardı. Çok iyiydi annem. Biz yakındık, uzun koridorlar yoktu. Hela da onun yanındaydı, avantajlıydı. Bilmiyorum neden, sonradan yakındaki Notre Dame Otel'de oda tuttuk anneme. Gidip geliyordu, akşam yatmaya otele gidiyordu. Evde yaşıyorduk. Annemin hayatı bizimle çok iyi geçti, istediğim gibi. Üzülüyordum, yalnız kalmadı Ankara'da.

Kitabınızda anlattığınız bu insanlar, ressamalar, yazarlar, herkesi o evde ağırladınız.

Evet, Abidin hastalanıncaya kadar. Ne zaman hastalandı, 1966'da. Akşam dokuzda yatacak, dedi doktor. İstiharat edecek, telefon şart oldu. Büyük yatağımız vardı, açılan koltuk. Abidin'i yalnız bıraktım, ben içeride yattım, çünkü ben geç uyuyorum. Onun hemen uyuması lazımdı. İkimiz de birbirimizi rahatsız etmiş olacağız. Yani tamamıyla hayatımız değişti.

13 Hizmetçi odası.

Zaten 66'dan önce Türkiye'de böbrek ameliyatı olmuştu, tek böbrek değil mi?

Almadılar, 66'da aldılar, tamamıyla iyileşti, böbreğin hastalığı vermedi. Korktuk da kötü şeylerden. Anlatmıştım size, ben küçükken geçirdiğim hastalıklarla direncim yükselmiş, doktor söyledi. Bizi rahatsız ettiler durumu bizde hiç yoktur. Abidin'de de yoktur. İşte böyle maceralar. Çok gitmeler gelmeler oluyordu bizim eve. Hatırlıyorum benim talebemmiş, sempatik bir kız geldi, "Beni hatırlıyor musunuz?" dedi. Hatırlamıyorum fakat beraber otel arıyoruz. Abidin elinde bavalı otel aradı, olacak şey değil. Böyle misafirlerimiz de oluyordu. Tanımadığım bir insan geliyor böyle. Çok hoştu o çat kapı gelmeler.

Şimdi, isterseniz o eve taşındıktan sonra anlatmak istediğiniz kişilere geçelim. Türk ressamaları olabilir, Türk şairleri, edebiyatçılar, Fransız sanatçılar da olabilir, nasıl isterseniz.

Orada 5. katta otururken İngiliz bir ressam vardı, Paris'e yerleşmiş, zengin, ismi Cecil Michaelis, babası Güney Afrika'daydı. Pırlanta madenleri sahibiydi, onun için fakirdi (!). Rodezya'yı kuran Cecil'in akrabası.

Milyarlarla fakirlik içinde yaşadık. Adana'da Abidinpaşa'da oturuyoruz. Muhafazakâr insanlar vardı, Abidin Paşa'nın torunu, zengin Rasih Bey'in oğlu, diye sempati duyuyorlar. Diğer taraftan kira veriyoruz, eyvah ay başı nasıl vereceğiz diyoruz. Tezatlar dünyası, baş döndürücü. Cenazesine kadar hep tezatlarla yaşadık, size anlattım mı?

Yok anlatmadınız, ona sıra gelmedi, sonra yerini değiştiririz.

Konu birbirini kovalıyor, tamam, anlatıyorum. Cenazesine kimler gelmedi ki? Çiller ve cumhurbaşkanından telgraf geldi. Bakanlar geldi, müthiş kıyafetlerle, Bebek'te cenaze, Erdal İnönü geldi, gerçi onu tanıyorduk, sempatik hoş bir insan, oturması konuşması... Kıyamet gibi insan vardı, bakanlar, İstanbul belediye başkanı geldi, hepsi elimi sıkıyor, bir köşede oturuyorum ben. Omuzlarında taşıdılar, çok kalabalıktı, trafik kapanmıştı. Mezarlığa gittik, beni götürmek istememişlerdi. Ben kıyameti kopardım, gitmezsem içimde kalır diye, gittik. Toprak atılmaya başlanınca, Şakir ve Jak arkadaşlar¹⁴ vardı, yeter artık deyip, Etiler'de, yakında kalıyordum zaten, beni alıp eve götürdüler. Ben gittikten sonra, Komünist Boz Mehmet

¹⁴ Şakir Eczacıbaşı (1929-2010) ve Jak Şalom (d. 1946).

vardı dua okunduktan sonra mezarın başında demiş ki, “Biz aynı trendeydik, sürüldük, aynı kelepçeyleydik, birbirimize söz verdik, hangimiz yaşarsa diğerinin mezarının başında Enternasyonel’i söyleyecek...” Becerebildikleri kadar birkaç kişi söylemişler. Bir sürü insan yakınlarından geldiler, bir keder aralarında, ben de dedim ki, Abidin’e bundan daha güzel bir şey yapılamazdı. Bu sebepten o kadar kederlenilmez.

Niye kederleniyorlar?

Bakanlar falan gelince coştular tabii, hoşlarına gitti. Kültür bakanı da gelmişti, müsteşarlar falan, çok ekâbir takım vardı. Sendikaların hepsi oradaydı, başkanlarıyla. Tezatı göstermek için anlatıyorum bu hikâyeyi. Bir tarafta kıyamet gibi neredeyse milli bir cenaze oluyor, diğer taraftan Enternasyonel; bir yanda paşa torunu ve kirayla başa çıkamıyor. Abidin’in hayatı böyleydi. Biz tüm hayatımızı böyle yaşadık. Enteresan değil mi?

Evet olağanüstü.

Cecil hoş bir insandı, karısı Elizabeth’in kısaltılmışı Lil idi. Lil kim? Nuriye Hanım’ın kızı. Reşat Nuri Darago’nun hemşiresi, Pierre Loti’nin, Rodin’in¹⁵, Massignon’un¹⁶ ahababı. Nuriye Hanım’la iyi ahabap olduk.¹⁷

Onu nasıl buldunuz?

Anlattım mı, Abidin Ostroroglar’a¹⁸ gidiyor, orada Galatasaraylı edebiyat hocası bir baronla tanışıyor. Baron İstanbul’dan gelmiş, Yaşar Kemal hikâyesini anlatmışım.

15 Fransız heykeltıraş Auguste Rodin (1840-1917).

16 Hallâc-ı Mansûr üzerine çalışmalarıyla tanınan Fransız şarkiyatçısı Louis Massignon (1883-1962).

17 Taha Toros’un “Pierre Loti’nin Kadın Kahramanlarından Kontes Nuriye” başlıklı yazısı şu linkte (19 Ağustos 2022): <https://library.co/document/z3o40omz-pierre-loti-nin-roman-kahramanlarindan-kontes-nuriye.html>

Adile Ayda’nın Nuriye Hanım’la yaptığı söyleşi ise şu linkte (19 Ağustos 2022): <https://core.ac.uk/download/pdf/38307134.pdf>

18 Osmanlı Devleti’nde bakanlıklarda müşavirlik yapan Leh asıllı Fransız Hukukçu Comte Léon Ostrorog (1867-1932). İstanbul’da Fransızların ve Türklerin bulunduğu bir çevre olarak canlılığını Cumhuriyet döneminde de koruyan Kandilli’deki meşhur yalısı için bkz.: Nurhan Atasoy, *Kont Ostrorog’dan Rahmi M. Koç’a Boğaziçi’nde Bir Yalının Hikâyesi*, Rahmi Koç Müzesi Yayınları, 2004; Kontes Ostrorog, *Pierre Loti Konstantiniyye’de*, çev. B. Uzma, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2022.

Evet.

Baron, haftada iki falan bizi istiyor akşam, aperetif için gidiyoruz, saat 18 ila 19 arası. Bir şeyler içiyoruz, kalabalık, barones soruyor, “Siz Türksünüz değil mi” diye soruyor, evet deyince “Benim eski kayna-
nam Nuriye Hanım” diyor. Biz de aa tanıyoruz, Nuriye Hanım meşhur. Kaçmış İstanbul’dan zamanında. Buraya gelir gelmez *Figaro*’da yazılar yazmış falan. Çok müthiş bir kadındı, biz yaşlılığına denk geldik. Zekâ, kültür, atılğan, ihtiyar Türk kadını, ufak tefek, gösterişli değil.

Bir akşam arkadaşları, entelektüel insanlar ve onu çağırdık. Her-
kes Nuriye Hanım etrafına toplandı; konuştu, güldürdü, bu kadar olur. Nuriye Hanım buraya gelmiş, Polonyalı bir kontla evlenmiş, dört çocuğu var, kendi çocukları. Biri güzel kadındı, Chanel’deydi. Yaşlanmış, geçen gün *Elle*’de fotoğrafı çıktı, gördüm. Biri Lil, erkek olanı doktordu, o da öldü, ben asıl kızlarıyla tanışmıştım, diğeri mü-
zisyendi, öldü. Bu aile ilginçti hem Türk hem değil. Babaları Polonyalı, anneleri Türk, Fransa’da yaşıyorlar, Fransızca konuşuyorlar. Cecil ile evlenmeden önce evlenmiş ama boşanmış. Victor Hugo’nun torunu heykeltıraşı tanıyordu, Cecil’lerin bir de koca malikânesi vardı, Aix’tte. François Hugo ile tanıştık. Abidin ona bir şeyler yaptı. Avrupalı olun-
ca, tanışıklık olunca janti oluyorlar. Hastane Montpellier’de, François Hugo’nun karısı Les Milles’den kalkıp geliyor, uzak biliyorsunuz. Senatoryuma gitmeden davet ettiler moral olsun, biraz ev hayatı yaşasın diye. Orada kaldık. Müthiş janti di mi? Aix-en-Provence’tan kalkıyor geliyor, bizi arabasıyla götürüyor evine, dört gün misafir ettiler. Torunu vardı, François’nın oğlu Pierre tıpkı Victor Hugo’ya benziyordu. Victor Hugo’nun saçlı gençlik resmi vardır, bir aralık to-
runu burada oturuyordu. Bak, dedik, Victor Hugo oturuyor. Güzeldi, fena değildi o ortam. Kitapta vardır biraz, yazdım zaten.¹⁹

Nuriye Hanım’ı böyle tanıdınız demek.

Nuriye Hanım meşhur Louis Massignon ile ahabaptı. Hiç unut-
muyorum, bir gün kokteyl veriliyor, gittik. Paris’e Ahmet Hamdi Tanpınar gelmiş, beraber geziyoruz, birçok şey yapıyoruz. Nuriye Hanım’a söyledik, Türk profesör getireceğiz, Massignon ile tanışmak istiyor, dedik. Gittik ama Massignon yok. Saat sekiz oldu, misafirler gitmeye başladı. Bir baktık geldi Massignon, toprak ve çamur için-
de, ayaklar, paçalar... Çok ahabaplar, çok samimiler. Nuriye Hanım

19 Gel Zaman Git Zaman, s. 208-220.

“Qu’est ce que c’est mon cher?”²⁰ dedi girince, o da karakoldan geldiğini söyledi. Sadece kendi değil başka profesörlerle birlikte.

Cezayir Savaşı sırasında oluyor bu olay. Bir grup arkadaşıyla polisi protesto ediyorlar, yerlere yatıyorlar. Yağmur da yağmış, polisler araca bindirmek için yerlerde sürüklüyorlar, tutukluyorlar. Sonra Massignon olduğu anlaşılıyor da öyle bırakılıyor. Ahmet Hamdi ile tanışmaları böyle bir günde oldu. Çok hoş değil mi?

Çok hoş gerçekten.

Massignon o akşam hoş şeyler anlattı. Mistik konularda konuştu. Dedim ki Ahmet Hamdi’ye, size daha iyi bir sunum yapamazdık.

Nasıl buldu?

Çok memnundu.

Çok söz ediyor mektuplarında sizden.

Öyle mi, ben okumadım. Ben bir önyazı yazdım, onun için, iki sene önce.

Tanpınar mı, evet okudum, kısa bir şey.

Nefistir onun 19. yüzyıl kitabı²¹, eskiye meraklı ve biliyor da.

Yemeğe götüreceğiz, biz davet edeceğiz. Meşhur kahve neydi, Odeon’da meşhur kahve vardır, Voltaire’in Rousseau’nun müdavimi olduğu... Café Procope. Kapının önünde bekliyoruz. Hamdi Bey geldi, pardösüsünü giymiş, yağmur yağıyor diye. Kapıdan girerken devşirdi pardösüsünü. “Ooo Hamdi, kendine gel huzura çıkıyorsun” dedi. İçeri girdik. Böyle ufak tefek şeyleri vardı benim hoşuma giden. Derinden yutmuş kültürü, öyle üstünkörü bir şey değil.

Paris’te her şeyi dolu dolu yaşıyor, günlüklerinde de anlatıyor. Odalardan, kaldığı yerlerden şikâyetçi ama.

Sonra hastalandı, hastaneye beraber gittik, onu yalnız bırakmadık. Sonra Türkiye’de olaylar başladı, meşhur olaylar. Rektörü tevkif etmeye mi ne kalktılar.

Neyse coşmuş vaziyetteyiz, Türkiye’de nihayet bir şeyler olacak diye. Rektöre protesto yazılacak, ismimiz görünmeyecek. Hamdi’ye

²⁰ “Bu ne hâl efendim?”

²¹ XIX. Asır Türk Edebiyat Tarihi, 1949.

de demişler ki imza at, o atmamış. Canım sıkıldı benim. “Sizin gibi bir insan niçin böyle yapar?” dedim. Ufak bir tartışma oldu aramızda. Hamdi Bey hem dehşet kültürlü hem de çekingen. Korkak lafını yakıştıramıyorum anlatabiliyorum muyum, tedbirli yani ne olur ne olmaz diye tedbirli. Niye anlatıyorum bunu, böyle aramızda bir şey var. Gidiyor artık, ayrılıyor. Erken gitmişiz, orada oturduk bir şeyler içiyoruz. Dedi ki, “Bakın ne yazdım”. Şiir yazmış, Beyazıt’ta öldürülen bir çocuk vardı.²² Siz bilmezsiniz, burada fotoğrafı çıktı, *France soir*’da. Öldürülmüş belki istenmeyerek. Ona şiir yazmış. Gidiyor artık, havalanında oturuyoruz, böyle karşımda oturuyor. Ben şaşkınlıkla okuyorum. Kendine yediremedi o tartışmamızı, bana göstermek istedi ki bak ben aslında böyle düşünüyorum. Benim hoşuma gidecek bir tarz. Şimdi anladı o galiba beni. Dedim ki, “Karar verdim, ben burada protokolü falan kaldıracam, bitireceğim şiiri ve vermeyeceğim”. Şiiri ben bitirir bitirmez kâğıda uzandı. Vermeyeceğim diyorum, biz ikimiz çekiştiriyoruz şiiri. Abidin katılıyor gülmekten. Biz böyle ayrıldık. Hamdi’yle hikâyemiz bu.²³

Çok dost, hoş bir adamdı, psikolojik tartışmalarımız olurdu. Luxembourg bahçesinde oturuyoruz –bunları yazdım kitapta–²⁴ bahçede oturuyoruz, laleler var. Zavallı laleler, dedi. Niye, dedim. Lale Devri neymiş, dedi, işte burada, bahçede, dedi. Benim hoşuma gitti. Lale Devri diyoruz ama bir şey bilmiyoruz; kafamızda büyütüyoruz, halbuki bu işte. Lale Devri yaşamış Türkiye. O an Lüksemburg bahçesi küçüldü gözümde, Osmanlı Lale Devri oldu. Çok zenginleştiriyordu o ânı. Bir an için tarihi yaşıyorsun.

Sonra resimden iyi anlıyordu, değil mi?

Evet. Merakı vardı, bir insanın müzik dinleyeni vardır, sevmeyeni vardır. Bu öyle değildi, kafasında resim vardı, Rahmiler²⁵ ve Mübinlerle²⁶ yakın arkadaştı...

22 Üniversite öğrencilerinin Beyazıt Alanı’nda Menderes hükümetini protesto için düzenlediği gösteriler sırasında 28 Nisan 1960 günü hayatını kaybeden 20 yaşındaki üniversite öğrencisi Turan Emeksiz.

23 Tanpınar’ın Fransa seyahati ve Turan Emeksiz’in ardından yazdığı “Gelecek” adlı şiiri için bkz. *Günlüklerin Işığında Tanpınar’la Başbaşa*, haz. İ. Enginün-Z. Kerman, Dergâh Yayınları, 2007, s. 164-192.

24 *Gel Zaman Git Zaman*, s. 194-197.

25 Bedri Rahmi ve eşi Eren Eyuboğlu.

26 Mübin Orhon (1924-1981).

Mektuplarında yazıyor, Fikret Muallâ'yı görmüş, sizin vasıtanızla.

Mübinlerle de tanıştırdı. Çok iyi ressamdır, yazık içkiye gitti. Hepsi Safa²⁷, Muallâ, Mübin hepsi öyleydi. Abidin sağlığı yüzünden biraz mecbur oldu ölçülü yaşamaya. Ama önceden de biz tanıştıktan sonra uzun süre hasta olmadı. Ta ki Londra'ya gidip o filmi çekene kadar. Hepimizde ufak tefek rahatsızlıklar oldu, olur. Biraz çıtkırıldımdı vâkıâ ama içkiye falan.

Şimdi biraz kendimden bahsedeyim. Geldim, doçentlik yapamıyorum. Kafaya koymuşum, çalışacağım. Madem ben işçilerin yanındayım. İşçilere ilgi duyuyorum. Lokomotif fabrikasında, kolay işlerde çalışabilirim dedim. Abidin çok kızılıyordu. Tartışıyoruz. Derken Avni Arbaş'ın karısı bir atölyede çalışıyor.

Onlar birlikteler miydi?

Evlennememişlerdi henüz biz geldiğimizde, sonra evlendiler. Ancak Avni'nin ilk karısı ölmüştü. Çocuğu da anneanne alıp götürmüştü. Hoş bir bayan, Henriette'le tanışıyor, bir yıl beraber kaldıktan sonra evlendiler. Küçük bir atölyede çalışıyor, hanımın atölyesi. Özel kolyeler yapıyorlar. Yetiştiremiyorlar, ihtiyaçları var birine. Abidin ile konuştum, alınmış bir haldeyim, madem fabrikalara gidemiyorum, dedim, buraya gideceğim. Sonra Henriette'le konuştum, o patronuyla konuştu, ben ne yaptım ettim orada çalışmaya başladım. 15 gün sonra ilk kazandığım paramı aldım, kaç liraydı hatırlamıyorum, herhalde önemli bir şey değildi. Abidin kükredi, beni neredeyse boşayacaktı. Tutturdu çeviri yapacaksın diye.

O zamanlar Orhan Kemal çok okuyoruz. İlk kitabı Fransızcaya çevrilmişti. İşte, hadi bakalım Orhan Kemal'den 30 sayfa çevir, yayınevine bırakalım. Kendini dene, hem de faydalı olursun, dedi. Bıraktık, iki ay geçti cevap yok, nihayet cevap geldi; zamanaşımına uğramış bir metin dediler! Olmadı yani. Derken daha önce başlamış bir iş vardı, ancak sonuçlanmamıştı... Anlattım galiba daha önce bunu.

Abidin 20'li yaşlarda İstanbul'da, Galatasaray'da profesör, kont, aristokrat bir beyle tanışıyor. Çok sempatik bir adam. Burada da görüşüyorlar. Adam UNESCO'nun Edebiyat kolu başkanı. Davetler falan. Çeviri bürosunda da Roger Caillois²⁸ çalışıyor. Fransa'da

27 Behçet Safa (1934-2018).

28 Roger Caillois 1948'den 1973'e kadar UNESCO'da çalıştı. Karısı Elena Caillois (Bykova) da 1947'den 1976'ya kadar UNESCO'da çalışmıştır.

önemli bir entelektüel. Sağcı demeyelim de solcu değil. Kalitesi olarak Sartre seviyesinde bir adam. Konferanslarına herkes gider.

Bizim kont, beni de tanımişti, biliyor Fransızcamı, Türk edebiyatı geçmişimi. UNESCO karar veriyor her ülkenin kendini karakterize eden bir kitabını çevirmeye. O çerçeve içinde Caillois'dan bize mektup geliyor. Caillois edebiyat tercümelerinden sorumlu. Liste geliyor, Listede herkes var: Yakup Kadri, Halide Edip, aklınıza gelen herkes var. En sonda da Yaşar Kemal var. Yaşar Kemal'in de *İnce Memed* çıkmış o sıralar. Tesadüfen ben de *İnce Memed*'i Ankara'da okumuştum ve çok beğenmiştim. Abidin'e çok ısrar etmiştim, mutlaka okumalısın diye. Ayrıca hikâyesini de Fransızcaya çevirmiştim "Bebek" diye. Hatta "Bebek" ilk sene, geldiğimde de yanımdaydı, önemli bir dergi vardı o zamanlarda. Sahibi ölünce söndü, şu anda da çıkmıyor ya da dikkatimi çekmiyor. Sahibinin adını maalesef hatırlamıyorum, çok ünlüydü. Marsilyalıydı. Tristan Tzara okudu ve çok beğendi. Bana dedi ki, "Benim adımla ara ve randevu al git, basar bunu" dedi. Ben randevuyu aldım ve gittim. Bu olay da ilginç, orayı da anlatayım. İçeri girdim kendimi anlattım, Türküm ve bir Türk yazarın hikâyesini getirdim, dedim. Dedi ki, eğer Tristan Tzara tavsiyesiyle gelmeseydiniz sizi kabul etmezdim, çünkü ben Ermeni dostuyum. O sırada Fransa'ya karşı Cezayir Harbi başlamıştı. Nasılsa aklıma geldi! Peki, Cezayir hakkında ne düşünüyorsunuz, dedim. Şap diye sordum. Baktı suratıma, "Galiba anlaşacağız" dedi. Ben de inşallah, dedim. Verdim hikâyeyi bastı.

Telif, çeviri ücreti aldınız mı?

Hiç hatırlamıyorum. Emin değilim, belki aldım, belki almadım. Ancak mühim olan o değil. Yaşar'ı tanıtmak önemli. UNESCO'ya çeviriyi yaptıktan sonra raporla verdim, orda bu hikâyeyi dergi de bastı, dedim. Şimdiki *Le Monde* bastı demek gibi mühim. Derginin ismini nasıl unuttum. Ermeni hikâyesinin karşısına Cezayir'i çıkarmak da çok anlamlıydı.

UNESCO için İnce Memed'i seçtiniz, başladınız çevirmeye değil mi?

Hayır, daha başlamadık. Aklıma geldi, anlattım. Sırasına koyarız. Dönelim *İnce Memed*'e. Bugünkü Anadolu'yla modern Türkiye'yi konuşturan roman bunlardan hangisidir, diye bize soruyorlar. Biz de dedik ki, budur. Diğer yazarlar hakkında yorumlarımızı da söy-

ledik. İyi olduklarını belirttik. Sonra, üslubu olan bir yazar, dedik. 30 sayfa tercüme getirin, dediler. Götürdüm, çok iyi, dediler. Türk Milli Komitesi'ne soracağız yalnız, dediler. Türk Milli Komitesi Ankara'da ve orada Bedrettin Tuncel de var. Size beraber çalıştığımızı anlatmıştım. Talebeler hücum ettiğinde aynı odadaydık, anlatmıştım, hatırlıyor musunuz?

Evet.

Onun üzerine, ben hemen telaşla Yaşar'a mektup yazdım. Durumu anlattım. Kesinlikle benim tercüme edeceğimi söylemeyeceksin ve bu olaydan –bizim tavsiye ettiğimizden– haberin olmayacak, dedim. Nasılsa tuttu ağzını.

Tutmaz mı?

Bir tanısanız. Çok şirindir ama tutamaz hiçbir şeyi... Derken Türkiye'deki Bedrettin Tuncel'in başkanlık ettiği komisyon, Türkiye'yi temsilen o kitabı seçmeniz doğru değil, diyor ve rıza vermiyorlar. Burası tekrar ısrar ediyor, tercümanlar örneklerini de verdi, Türkiye'nin havasını veriyor, biz beğendik, deniyor. Tekrar olmaz denince tercüme bürosunun başındaki bey sinirleniyor, "Ya bu kitabı basacağız ya da bu seride Türkiye temsil edilmeyecek" diyor.

Onlar hangi Türk yazarını önermiş?

Sormamışlar, bir de ona kızıyorlar tabii. Kendileri nasıl karar verdiler, diye şüphe ediyorlar. Nihayet kabul ediliyor. Ben de oturup başlıyorum çeviriye. Kitap çıktıktan sonra, inanmayacaksınız (zaten söylediğim birçok şey inanılmayacak şeyler), o zamanlar çıkan *Vatan* gazetesinde ikinci sayfada üç sütun komisyon azası bir doktor yazı yazmış, işte bizim komisyon neler başarıyor diye. Bir Türk romanı UNESCO'da temsil ediliyor, UNESCO seçti, bizim komisyona bravo diye. Benim ismim de geçmiyor tabii.

O gazete sizde var mı?

Bulunur, 66 veya 67 senesi *Vatan* gazetesi. Komisyon sayesinde Türk romanı temsil ediliyor, UNESCO'nun beynelmilel serisinde.

İtirazları bir yerlerde yayımlanmadı mı?

Hayır, biz uğraşmadık. Bir tembel tarafımız var.

Böylece Yaşar Kemal'in Türk romanını temsil ettiğini kabul etmiş oldular.

Eh işte.

Gel Zaman Git Zaman'da bunlardan bahsetmiyorsunuz değil mi?

Yok, intikam alır havaya sokmak istemedim o romanı.²⁹ Bu yaptığımız başka, hayatımı anlatıyorum.

Ama bu çok önemli, Yaşar Kemal, "Bebek" hikâyesiyle ödüller aldı, tanıtılmış oldunuz.

"Bebek" sonra. Yok, ben bir şey yapmadım, sadece çevirdim. Kitabın kendisi iyi.

Türk edebiyatında çeviri olsa demek ki başarı kazanabilecek pek çok eser, yazar var. Şüphesiz kitap kendi kariyerini yapıyor ama çeviri ve tanıtım da önemli.

Tabii, ortaya çıkarmak lazım.

O yüzden sizin çabanız önemli.

Anlatayım o çaba nasıl oldu... Şanslı bir adam Yaşar, bunu kabul edelim. Mitterand³⁰ seçildi seçilecek, tüm Fransa'yı dolaşıyor, seçim propagandası yapıyor. Son günlerde burada, Paris'te sunucu soruyor, ne okuyorsunuz bugünlerde? "Bir Türk romanı keşfettim onu okuyorum" diyor ve methediyor. Türkiye'de tabii, bomba gibi patladı. Birçok genç yazar benden nefret etti. Tekrar bir vaziyet olsa dayanamayıp yazacağım, neyse o ayrı hikâye. Her yerde bomba gibi patladı. Ayrıca Mitterand'ı da ben tanımıyorum, ben bahsetmedim yani, beni de dinlemezdi herhalde. Üstelik cumhurbaşkanı olduktan sonra Yaşar'a madalya taktı, hem de Elysée Sarayı'nda. Fellini³¹, Yaşar Kemal, Elie Wiesel³², Joris Ivens³³ dördü birden *commandeur*³⁴ oldular.

29 Güzin Dino *Gel Zaman Git Zaman* kitabında anılarını bir roman üslubuyla yazmıştı, o yüzden burada "roman" diyor.

30 Eski Fransa cumhurbaşkanı François Mitterand (1916-1996).

31 İtalyan film yönetmeni Federico Fellini (1920-1993).

32 Nobel Barış Ödülü sahibi Amerikalı yazar Elie Wiesel (1928-2016).

33 Hollandalı belgesel film yapımcısı Joris Ivens (1898-1989).

34 Fransız sivil nişanı *Légion d'honneur*.

Paris'te tanıdığınız Türkologlardan bahseder misiniz?

Jean Deny³⁵ etüdümü göndermiştim galiba, Ankara'da tanışmış olabiliriz. Emekliydi o zaman. Artık Paris'te oturmuyordu. Saygılarımla, diye gönderdim. Tanışmıştık daha önce. Teşekkür yazısı yazdı bana, siz hâlâ Osmanlıca kelimeler kullanıyorsunuz, dedi eleştiri olarak. Daha önce Osmanlıca-Türkçe üzerine konuştuğumuzu hatırlıyorum. Grameri meşhurdur, biliyorsunuz.³⁶ Tesadüfen buldum ve satın aldım. Artık yok piyasada çünkü. Jean Deny böyle... Bazin³⁷ de onun talebesi olarak yetişmiş. Çok iyi gramer dersi verip de Türkçeyi konuşamayanlar da vardır. O dört sene Ankara'da kaldı, biz de orda tanıştık.

Halifeyle sürülen İzzettin Bey'i³⁸ konuştuk mu sizinle?

Evet.

İzzettin Bey emekli olmak üzereydi, Bazin bana dedi ki, "Sakın kimseye söyleme, seni teklif edeceğim ama altı ay var daha". Bu arada Türkiye'den gelip, oturup bekleyenler oldu. Emekli olunca hemen yerine geçmek için. Hatta Bazin'in derslerine devam edenler bile oldu. Vâkıâ ben de derslerine devam ediyorum ama aynı sebepten değil. Teklif ve kabul edileceğim garanti. Ancak size anlattım. Tayinim de çıktı ama bana ulaşamıyor, 68 grevi var. Hiçbir şey işlemiyordu, harika bir grevdi. Toplantılara katıldığımı, 68'leri size anlattım.

35 Özellikle Türkçe dilbilgisi konusundaki çalışmalarıyla tanınmış Ukrayna asıllı Fransız Türkolog Jean Deny (1879-1963).

36 *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "Jean Deny" maddesinde Ömer Faruk Akün söz konusu kitabı şöyle tanıtır: "*Grammaire de la langue turque (Dialecte Osmanli)* (Paris 1921, XXX+1218 sayfa). Türkiye Türkçesi'nin bugüne kadar meydana getirilen en zengin ve en etraflı grameridir. Büyük emek mahsulü olan eser, geniş ölçüde yazılı metinlerden alınma malzemeye dayanmaktadır. Eski metinlere sık sık başvurulması esere kısmen tarihî gramer hüviyeti de vermiştir. Dağınık görünüşü ile metot ve terminoloji bakımından tenkide açık tarafları bulunmasına rağmen benzeri henüz ortaya konulmamış olan bu çalışma, Türk dilinin vazgeçilmez bir müracaat kitabı olarak kabul edilmektedir. Eserin başka bir yönü, Türkçe'nin diğer gramer kitaplarında ihmal edilmiş bulunan sentaks meselesine gereken ehemmiyeti vermiş olmasıdır. Ali Ulvi Elöve tarafından bazı düzeltmelerle birlikte notlar ilâvesiyle Türkçe'ye tercümesi yapılmıştır (*Türk Dili Grameri [Osmanlı Lehçesi]*, İstanbul 1941-1953.)"

37 Louis Bazin (1920-2011), Jean Deny'nin öğrencisi, dilbilimci, Türkolog. 1945 yılında Fransız hükümetinden aldığı bursla Ankara'da Türk dili üzerine çalışmalar yaptı. Fuat Köprülü, Orhan Veli, Nurullah Ataç gibi isimlerle aynı çevrede üç buçuk yıl geçirdi.

38 Halife Abdülmecid Efendi'nin maiyetinde Fransa'ya sürgüne gider ve Paris'te Şark Dilleri Enstitüsü'nde (Langues Orientale, daha sonra INALCO) Türkçe dersleri verir. İzzettin Efendi emekli olunca ondan boşalan kadroya Güzin Dino alınır.

*Hayır, o kısmı anlatmadınız. Gel Zaman Git Zaman'da okumuştum.*³⁹

Doktora yapıyorum, uzun sürdü, çünkü hastalıklar, sıkıntılar... Bir iki sene değil, uzun sürdü. Sizler için kaçırılmış günler o günler, kıyamet kopuyor. Sorbonne'da Doğu dillerinde konferans yaptım, gittim. O mutluluğu ben gördüm. Çok ciddi kararlar alındı orada. Fransız tabiiyetinde olmayanlar “Bu manifestasyonlara, sokak eylemlerine katılmayın, imza atmayın, başınıza bir iş gelir kurtaramayız” dediler. Toplantı Saint Germain'de bir yerdeydi, Coğrafya Enstitüsü, sokağa çıktım, nümayiş var, başladık bağırmaya. İçeride sözde karar verdik, bir şeye karışmayacağız diye... Ne münasebet! 68'ler ayrı bir anlatım.

Doğu dilleri hakkında başka ne söyleyebilirim? Orada artık öğretim üyesi oldum. Profesör asistanı oldum, ne diyorlar “lecteur de turc” oldum, devam ediyorum. Yunanlılar var, eski, kıdemli rektör de Grek. Bir gün asistanlar toplantısı yapıldı, karar aldık, protesto edeceğiz, ben ve Yunanlılarla birlikte. Aslında ben doçent olarak geldim, ancak burada henüz kabul edilmemişti. Girişim de zahmetli oldu, anlattım. Pertev⁴⁰ başka, o profesör olarak geldi.

Profesör Bazin bana dedi ki, “Nasıl olsa tayinin geliyor, artık toplantılara katıl, programı beraber yapalım”. Ki bu yaptıklarımın çok memnunum. Ben edebiyat dersi yok, dedim, ders koyalım, bir de audiofonik, yani laboratuvar koyalım dedim. Kabul edildi. Orada kaldığım sürece –yedi veya dokuz sene– metodu hep kendim yaptım, labda yaptım. Labda mecburiyet yoktu ama herkes geliyordu. Şöyle ki, ben söylüyorum, öğrenci tekrar ediyor, izliyorum. İyi gitmiyorsa teybe basıyorum, tekrar ettiriyorum, hatta üstünde konuşuyoruz, cümleyle ilgili sorular soruyorum. Sistematiik ve canlı çalışıyorduk. Bir şey daha yaptım orada. Ankara'dan arkadaşlarımız olan Orhan Veli, Oktay Rifat, Nâzım ve diğerlerini kaydettim, şiir antolojisi hazırladım. Labda çocuklar dinleyebiliyordu. Biraz Türkçe bilenler kaseti koyup Orhan Veli dinliyorlardı. Kendi sesinden dinlemek de fena bir şey değil.

Çok güzel.

Ankara'dayken, bunu bir tek biz yapmışız, onların sesini kasete aldık. Kaset hikâyeleri yeni o zamanlar. Zengin bir ahabamız vardı, her şeyi olan, onlara giderdik hep beraber, akşamları onlarda toplanırdık. Orhan, Ruhi Su. Ruhi Su'nun bir sürü vardı. Melih'ler sonradan katıldılar ama Orhan var.

³⁹ *Gel Zaman Git Zaman*, s. 198-207.

⁴⁰ Pertev Naili Boratav (1907-1998).

Bu kasetler siz de var mı?

INALCO'nun laboratuvarında da şimdi artık kimse metelik vermiyor. Hiçbir hoca artık onları kullanmıyor. O metodun sükseşi çok fazla oldu. Pompidou kütüphanesi aldı. Türkçe kasetlerim oraya gitmiş. Öğrencilerim "Biz sizi orada da dinliyoruz" dedi. İstenen 11. dil olmuş Türkçe.

Şimdi var mı? Gidip Orhan Veli dinlemek çok iyi olur.

Araştırmak lazım, şiir kaseti var mı, onu da sorun. Birçok şair var, isimler şu anda aklıma gelmiyor. Can Yücel, Melih Cevdet muhakkak vardır. Benden sonra da gelen şiirler, kasetler oldu, bir kısmını da ben burada kaydettim.

Siz ek olarak, Osmanlıca, Divan edebiyatı ve modern edebiyat dersleri verdiniz.

Evet, benim derslerim şöyle: Pratik gramer dersi veriyordum, onu tahtada cümle dikte ettirerek analiz ettiriyordum, tahtaya kaldırıyorum, zaman kiplerini değiştirmesini istiyorum, kelime dağarcığını zenginleştirecek çalışmalar da yaptırıyordum. Bir de İzzettin Bey'in yaptığı gibi Türkçe *text* de okuyorduk. Gramatik analizler yapıyoruz, edebiyatla ilgisi yoktu. Üç sınıfa ders veriyordum. Haftada 13 saat dersim vardı. Bazin'in dört beş saatti, kavga ederdik.

Biraz önce protesto ettik demiştiniz?

O protesto "lecteur" sıfatı içindi. Hepimiz diplomalıyız, kimimiz doçent kimimiz doktor ama sıfatımız *lecteur*. Sonradan *lecteur* sıfatı lağvedildi. Daha sonra asistan kadrosuna geçtim, maaşlar da değişti. Beni tebrik etti, doktora sınavından çıkıp taksiye binip koşa koşa ders vermeye gittim, anlattım bunu.

Sizin zamanınızda INALCO parlak dönemindeymiş.

Öğrenci şöyleydi. İlk derse girdiğinizde, Ekim'de 80 kişi, Haziran'da son sınıf 9 kişi. Kaç sene çalıştım orada, hep böyleydi. Müthiş kalabalık geliyor, sonra çözülüyordu. Türk talebeler vardı, hiç derslere gelmiyorlardı ama edebiyatları kötüydü. Konuşuyoruz. Diğerleri müthişti.

Anlatmak istediğim şu. Edebiyat derslerine gelmiyorlar. Parça veriyorum, üzerine bir şeyler söyleyin, diyorum. Yok, basit (banal)

şeyler söylüyorlar. Halbuki sakladığım *text*ler de vardı. Nicolas Vatin'ın⁴¹ Melih Cevdet üzerine incelemesi. Müthiş parlak bir sunum yapmıştı, hiç kimse böyle bir ekspose yapmamıştı o zamana kadar. O sıralarda Melih de elçilikte kültür ataşesiydi. Melih'e dedim ki sizi tanıştıracam, çünkü adama bir mükâfat vermek istiyorum, aleni de veremiyorum. Vatin'a dedim ki, "Melih ile tanışmak ister misiniz?" Çocuk şaşırdı falan, sonra çağırdım, tanıştılar. Yani o seviyede Fransız talebeler vardı. Sakladım, isterseniz gösteririm, sonra Melih'in çevirilerini de yaptı. Müthiş yazardı. Hem Arapça, Farsça biliyor hem de Osmanlı edebiyatını biliyor; Nedim tercümesi yaptı, eşi benzeri yok. Geçen sefer anlattığım buydu. Yunanistan'da bir üniversiteden bir kadın asistan geldi, bizim derslere girdi. Kazada öldü. Çok genç değildi. Çok akıllı ve kültürlü biriydi. Öyle bir kategori insan da vardı, derslerden zevk alıyordum, ilgi çok yüksekti.

*Pierre Chuvın*⁴² mesela sizin öğrenciniz olmuş.

Tanıştınız mı bilmiyorum, müthiştir, uzun boylu. Geçen sene Nâzım için Korsika'ya gittik. Beni de davet ettiler, gittim. Chuvın'ı tanıtırırken, "Ben, Madam Dino'nun öğrencisiyim" diye ekledi! İkimizde katılıyoruz gülmekten, çok eğleniyoruz. Sonra Nâzım konuşacağımız gün geldi. Dördümüz oturduk: Timour, Nedim,⁴³ ben, Pierre. Pierre birkaç dakika gecikti. Gelir gelmez onu takdim ettiler. Profesör, Mösyö Chuvın dediler. Kendisi otururken, Madam Dino'nun öğrencisi, dedi. Unuttunuz bu kadar mühim bir şeyi diye kendi söyledi. Çok sempattir Chuvın. Başka bölümlerden talebeler de gelirdi derslerime. Birçok soru sorarlardı. Konuşmak isterlerdi, ilginç bir hava yaratılabiliirdi edebiyat dersleri etrafında. Yunanlı talebeler de vardı. Hatta biri gelip sordu: "Ali Bey Dino sizin neyiniz olur?" Abidin'in ağabeyi Atina da ölmüştü.⁴⁴ Ama hiç tanımadım dedim.

Onların çocukları var mı?

Var, kızı Saffet. Yunanlıyla evlenmiş. Orada bir banka müdürüyle, geldi bize tanıştık. Cenazeye de İstanbul'a geldiler. Ali'yi de tanımadım, Yunanistan'da kalmış.

41 Osmanlı İmparatorluğu konusunda çalışmalar yapan Fransız tarihçi Nicolas Vatin (d. 1955).

42 Helenistik ve tarihçi Pierre Chuvın (1943-2016).

43 Timour Muhidine ve Nedim Gürsel.

44 Ali Ekrem Dino (1891-1938).

Doğu dilleri macerası bu kadar. Zevkle yaptım. Zorunlu değil de zevkle yapınca daha fazla katkınız oluyor. Sonra radyoya geçtim. Siz bana asıl radyoyu sordunuz?

Evet, Radyo France'ta nasıl çalıştınız?

Çok heyecanla çalıştım. Tasavvur ediyor musun, mektup geliyor bana Seniha Dikel diye. Diğer isimim. Güzin Dino olarak karşılarna çıkmak istemedim, ne olur olmaz. Mektup yazıyor işte Lyon'da çalışıyor falan, benim paramı ödemiyorlar, fabrikanın ismi, müdürün adı, telefon no var. Ben de tam olarak kavramamışım rolümü, düşünabiliyor musun, açıyorum telefon müdüre, Radyo enternasyonal, Servis Türk'ten arıyorum, şöyle bir mektup aldık, diyorum. Radyoda yapıyorum bunları. Fransa'nın kuzeyinden mektup geliyor. Başka biri, bir kadın, "Rahmimde bir şey var ama kocam baktırmıyor," diyor, "öleceğim" falan. Sosyal Hizmetler'i arıyorum. Böyle bir durum var, birini yollayın bu kadına, ikna edin adamı, hastaneye götürün, diyorum servise. Yaparız ama bunu bize yazılı söyleyin, diyorlar. Onu da yapıyorum. Siz varana kadar kadın ölecek çabuk, diyorum. Kadın zehirlenecek. Türk işçilerine faydalı oluyorum diye pek mutluyum, gelip Abidin'e de anlatıyorum.

Neyse, servis müdürümüz var. Mösyö Santini sizinle görüşmek istiyor, dediler. "Güzin Hanım, sizin göreviniz yayın yapmak, yayın yoluyla kadına bir şeyler söylersiniz veya mektup yazarsınız. Ama Lyon'daki müdürü telefonla arayıp tehdit edemezsiniz" dedi. Müdüre telefon edip demişler ki, kadın çıktı radyoda, terörize ediyor ortalığı. Üzüldüm tabii, patronları karşıma almışım, ahkam kesiyor, canlarına okuyorum. O yayınlar faydalıydı tabii.

Kaç yıl çalıştınız orada?

Epeyce. Yedi sekiz sene.

Kasetleri var mı sizde?

Yok, bende olmaz zaten. İki kişi çalışıyorduk, her zaman. Hıfzı'nın⁴⁵ oğluyla çalıştık, geçimsizdik ama. Gaye ve Nedim⁴⁶ ile çalıştık. Gündemdeki konuları hazırlıyorduk, sen bunu hazırla diyordum, metinleri okuyor ya da konuşma havasında geçiyordu.

45 Hıfzı Topuz (d. 1923).

46 Gaye Petek ve Nedim Gürsel.

Şu bakımdan tatmin ediyordu. Türk halkına hitap etmek hoşuma gidiyordu. Her sene çay ziyafeti veriliyordu, sade çay değil, limonata da vardı. Radyo France'da büyük salonda, sade Türkler değil, bu servis göçmenlere açıktı, Ceazayir, Boşnaklar, siyahlar gibi davet edilirdi. Bu servis göçmenler için hazırlanıyordu. Komik şeyler oldu. Ziyafette takdim ediliyorsun. Genç bir işçi, "Sesinizden sizi daha genç zannediyordum" dedi. Çok güldük. Ciddi konuşuyordum. Doğrudan bir beklenti vardı. Çok yaygındı. Almanya'ya kadar ses gidiyordu. Pratik sorular da geliyordu. Radyoda cevaplayamadıklarımı da şahsi şeylere de bazen radyo haricinde cevap veriyordum.

Haftada kaç gündü bu program?

Bir gündü ama yarım gün de hazırlık sürüyordu ve gidiş gelişle bir günü alıyordu. Makaleyi yazıyordum, konuyu yazıp irticalen de anlatıyordum bazen. Mektupları almak, cevaplamak, kontroller zaman alıyordu. Ben de memnundum, radyo da memnundu. Sonra kendi isteğimle ayrıldım.

Daha sonra kim devam etti?

Ben buldum yerime, kariyer de yapmak isteyen, başarılı bir genç, Uğur Hüküm. *Cumhuriyet*'te yazı da yazıyor bazen. Ben öyle değildim, emekliydim, keyifle biraz da para kazanmak için yapıyordum. Onunla ahbaptık, Gaye'yle de. Ayrıca Türk radyosunda da çalışıyordu. Girdi, sonra tüm dillerin direktörü oldu. Gazeteci sıfatını da aldı ki zordur. Benim böyle bir misyonum yoktu, biraz para, biraz da ilginç bir iş olduğundan. Sosyal Hizmetler'de çalışacaktım, ki zordur ama radyo memuriyet ve insanlara hitap eden, zor durumda olan insanlara bir şey vermek hoş bir iş.

Bir keresinde de şu oldu. Sosyal Hizmetler'de çalışıyorum, az çalıştım ama ilginç şeyler oldu tabii, halkla temasa geçer geçmez ilginç olaylar oluyor. Abidin ile meşhur bir yer vardı, Rue Mouffetard'da. St. Germain'deki gibi meşhur ama daha Fransız, bir pazar orada oturuyoruz. Bir kadın geldi, oturdu, çarşafın yarısı gibi, iğreti takılmış, örtüsü var, yaşlıca ve pişkin bir hali var, sigara içiyor. Biz de Türkçe gazete okuyoruz. Dayanamadı bizimle konuşmaya başladı. Aramızda laf açıldı. Aa, siz de Türkmüşsünüz dedik. Sokaktan geçen 18 yaşlarında delikanlıyı çağırdı. Torunuymuş, "Ben" dedi, "Yunan lokantasında aşçılık yapıyorum, oğlum da öteki meyhanede

garsonluk yapıyor.” Türkiye’ye gidiyor, bilmem kim evleniyormuş, dedi. Memnun musunuz, dedi Abidin. İyi, dedi. Bu arada Yunanlı patron geldi, adam hoşnut değil durumdan tabii, gidiyor diye. Ancak kadının tavırları, konuşması, patronun karşısında sigarasını içerek konuşması, tartışması; bayıldım o kadına, hayran oldum. Aksanı biraz farklı hatta, hâkim her şeye. Hatta Sosyal Hizmetler’in dergisine Fransa’daki Türk işçiler diye makale yazdım, fena olmadı. Patron ayağına kapanacak halde, aman patron falan, el pençe konuşmuyordu. Yunanlı-Türk samimiyeti de hoştu. Bulayım o yazıyı.

Bulursanız sevinirim. Radyo France’tan sonra başka bir kurumda çalışmadınız?

Hayır, çalışmadım, önceleri birçok ansiklopedide çalıştım. Birçok yere Türk edebiyatını, Nedim Gürsel, Yaşar Kemal, Nâzım Hikmet soktum hep. Sonra ikinci baskısında Abidin’i eklediler ama benimle çalışmadılar. Öğrencim bir profesörle çalıştılar. Üç dört ansiklopedi burada var, gösteririm yazılarımı, çalıştıklarımı. İş oldu olmadı derken bu tür işler yapıyordum. Bazin’in yardımıyla, çünkü ondan istiyorlardı, o da bana gönderiyordu. Bir de yüksek düzeyde Türkçe dersi almak isteyenler oluyordu. Eve geliyorlardı. Bazin’in tavsiyesiyle geliyorlardı. Yararlı bir şeydi, çünkü paraya bağlıydı.

Çok çalışmışsınız gerçekten.

Neye şaşıyorum biliyor musunuz? Yaş meselesi geliyor aklıma. 16 sene oturduğumuz St. Michel’de, beşinci kat, eski evlerin merdivenleri ahşap ve basamakları yüksek. Asansörsüz. İki üç şişe Evian bir elimde, diğerinde zembille sebze, meyveler diğer elimde, şişeler vs. Şimdi bir şişe su alabiliyorum yanıma. Sonra çamaşırlar, makine yok o zaman. Koca torba, asker torbalarını bilir misiniz? Onun içine çamaşırları doldurup Maubert’e kadar yürüyorum, çok mesafe değil belki ama ben de küçük bir mahlukum tabii. Gençlik işte. Gidiyorum, yıkıyorum, bekliyorum, kurutuyorum, tekrar yüklenip dönüyorum. Hiç şikâyetçi olmadım. Şimdi düşündüğümde müthiş bir şey.

PORTRELER

Güzin Hanım biraz da tanıdığınız yazar ve sanatçıları konuşacaktık. Orhan Pamuk'tan başlayalım isterseniz.

Orhan'ın kitabı, *Kara Kitap* çıkmıştı. Abidin daha okumamıştı, ben okuduğumu hemen anlatırdım ve tartışmasını da yapardım, o daha okumadan. Öyle hallerimiz vardı. Bir akşam, Orhan'ın annesi Şeküre, teyzesi Gülgün. Akrabalığımız var ama pek yakın değildik Gülgün'le; Şeküre ile aşağı yukarı aynı sınıftaydık Dame de Sion'da. Yok annesi değil, teyzesi Türkân Rado. Üç teyzesi var. Bir akşam bizi yemeğe davet ettiler. Davetliler arasında Zülfü Livaneli var, Hıfzı Topuz var, hatırladığım kadarıyla. Uzun bir masa, bir ucunda ben bir ucunda Livaneli var. Sonlara doğru *Kara Kitap* konusu açıldı. Herkes fikrini söylüyor. Ben susuyorum, Livaneli nasıl methediyor, çok beğenmiş, hayranlıkla anlatıyor. Benim beğendiğim çok beğendiğim bölümler var ancak kurgu bakımından sakat diyeceğim –bu söz hoşuma gitmiyor ama– bir durum var. Aksayan yönler var, konuyu bir yerde kaçırıyorsunuz. Livaneli'nin dediği gibi olması için bunların olmaması gerekir. Ben ne olur ne olmaz, susuyorum ve Orhan'ın akrabam olduğunu bilmiyorum o sıralar. Abidin'e sordular siz ne düşünüyorsunuz diye, o da ben okumadım Güzin okudu ona göre, diye bir şeyler söyledi. Bana döndüler bu sefer, “Madem okudunuz ne diyorsunuz?” Ben de size söylediklerimi aşağı yukarı söyledim. Livaneli kabul etmiyor, tartışmaya başladık biz. Neyse, masadan kalktık, Gülgün yanıma geldi, Orhan kim biliyor musun, Şeküre'nin oğlu. Aaa sakın söyleme, dedim. Gülüştük.

O senenin yazıydı galiba, biz Türkiye'ye gidiyoruz. Abidin'in Simurg koleksiyon filmini¹ yapıyorlar. Film çekiliyor, sadece Paris'te olmasın İstanbul'da da çekelim... Gördünüz değil mi?

1 Adını "Simurg" efsanesinde gerçeğin peşine düşen otuz kuştan alan "Simurg: Gerçeğin Peşinde Otuz Yolcu" 1993 yılında Kültür Bakanlığı ve Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık işbirliğiyle hazırlandı. Cumhuriyet kültürünün yaşatılması ve oluşmasına katkıda bulunan aydın, sanatçı ve bilim insanlarını tanıtmak amacıyla hazırlanan belgesel dizisi bilimden sanata, fotoğraftan mimarlığa kendi alanında yetkin isimlerle yapılan röportajları içermekte. Mimar, fotoğraf sanatçısı, şair, çevirmen ve eleştirmen Samih Rifat'ın yönettiği, Emre Kongar, Enis Batur ve Onat Kutlar'ın danışmanlığını yaptığı belgesellerde Abidin Dino, Bedia Muvahhit, Ara Güler, Melih Cevdet Anday,

Evet, gördüm.

Hazzopoulo Pasajı'ndan çıkıp Ağa Camii'ne doğru giderken Orhan ile karşılaştık, Abidin, a, falan, sen de gel, dedi. Koluna da girdi, onunla da çektiler, çekim bitti. Öğle olmuştu. Caminin oraya gelmiştik. Orhan dedi ki, "Beraber yemek yiyelim". Hacı Abdullah lokantası var, içkisiz nefis yemekleri olan bir yer, oraya oturduk. Ben dedim ki, siz benim akrabamışsınız; evet, dedi. Ben bunu bilmiyordum, dedim. Onu da biliyorum, dedi. Çok hoş bir sahne oldu. Sonra ahbab olduk. Çok iyi, sempatik bir insan.

Münevver Hanım'a karşı saygısı ve çocuksu bir çekingenliği vardı. Bir akşam telefon etti, üçümüz yemek yiyelim dedik. Münevver'in beğendiği bir lokantaya gittik, uslu çocuk gibi oturuyordu. Benimle öyle değil, daha serbest konuşur benimle. Bir akşam beni aradı, "Ben Paris'teyim beraber yemeğe gidelim" dedi. "Gelin ama daha sonra gelin, arkadaşlarım var" dedim. Biraz sonra tekrar aradı; oyalanamıyor besbelli, "Ben geleyim artık" dedi. Peki, gel, dedim. Arkadaşlarla beni şuradaki Çin lokantasına götürdü. Dedim ki "Nobel alınca buralara gelmeyiz değil mi?" "Yok, nerelere götüreceğim sizi" dedi. Gülüştük. Sonra Nobel ziyafeti de verdi bize, tatlı bir insan Orhan.

En son görüşüm Orhan'ı zelzele senesi², birkaç gün sonra. Oral Çalışlar'ın adada komşusu Tiraje'de³, bahçede yatmıştık o gece falan. Orhan da karısı ve çocuklarıyla başka bir adada. Telefon etti, benim orda olduğumu duymuş. Hep beraber oturduk, konuştuk, Oral'lar da geldi sonra.

O sırada ben, *Benim Adım Kırmızı*'yı okumuştum. Beğendiğimi belirttim. Dedi ki, "İnanmayacaksınız ama ilk defa tümüyle beğendiğini duyuyorum". Pek inanamadım, herhalde başkaları da söylemiştir, belki apaçık yüzüne söylememişlerdir, ben söyledim. O sıralarda bir problem vardı, bir kitabı iyi çevrilmemiş miydi, neydi? Levent⁴ bana haber verdi, çeviri iyi gitmiyor, dedi. Ben de Orhan'a söyledim. Fransızcaya iyi çevrilmeyormuş, öyle duydum,

Macit Gökberk, Füreyâ Koral, Ömer Asım Aksoy, Lütfü Akad, Ekrem Akurgal, Necil Kâzım Akses, Cihat Burak, Cevat Memduh Altar, Cahit Arf, Yaşar Kemal ve Aziz Nesin yer alıyor. İlk defa Güzin Hanım ile izlediğim bu belgesel, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık youtube kanalından izlenebilmektedir.

2 1999 İstanbul Depremi.

3 O sırada Büyükkada'da yaşayan Tiraje Dikmen.

4 Şair, tarihçi Levent Yılmaz.

diye söyledim. “Öyle mi, kontrol edecek biri var mı, güvendiğiniz” dedi. Ben de Levent’i söyledim. Ben buraya döndüğümde Levent’e haber gelmişti bile, kontrole al diye. Hangi kitap olduğunu hatırlamıyorum. Sonra bizi meşhur Milano lokantasına götürdü. Vapur yoktu onların adasına, motorla döndüler.

Belki çoktandır gelmedi Paris’e ya da vakti yok geliyor da. Çoktandır görmedim. Aynı İstanbul çevresinin insanlarıyız ancak iki nesil var aramızda. Ben daha çok Osmanlı, o daha çok Türk. Pamuk Apartmanı’nı anlatmış mesela. Her katta bir aile, amcası, hala, teyze falan. Bazen birlikte yemek yenirdi diye anlatıyor. Eski konak, apartman haline gelmiş. Ben mesela konakta, Beşiktaş’ta anti Osmanlı konakta yaşadım, kalabalık, gelenler gidenler. Bu kalabalık apartmana sokulmuş, bu ilginç bir şey. Nesil farkı çıkıyor ortaya, konak edebiyatı yok artık. En son ben yazdım sanırım, bizim konak konak yavrusuydu, 15 oda vardı.⁵

Bir de şiir antolojisi dolayısıyla şairleri anlatacaktınız. Attilâ İlhan, Cemal Süreya...

Anlatayım. Şiir antolojisi çıktı. Çok heyecanla Attilâ’nın iki üç şiirini seçtim, hem de çevirdim binbir zorlukla. Şiir çevirmek zaten zordur ama Attilâ daha da zor. Çok çalıştım üzerinde. Bir mektup, cevap yok; ikinci mektup cevap yok, üçüncüde araya birilerini soktuk sanıyorum. Olmasa da olur, diye cevap geldi.

Cemal Süreya da istemedi. Gitti mi iki güzel şair, üzülüyorum. Sonra *Milliyet Sanat*’ta Cemal Süreya’nın günlükleri yayımlanıyor, okudum. Birinde, Maspero’nun⁶ şiir antolojisinde şiirlerim yayımlanacaktı, onay istediler, “İşin içinde Güzin Dino olduğunu öğrenince istemedim” gibi bir şey diyor. Sonra başka bir günde, “Türk Şiir Antolojisini gördüm, çok beğendim, çok üzüldüm, pişmanım” yazıyor. Adnan Benk geldi, arkadaşındı, nasıl kızdım, söylendim. O kadar emek veriyorum, şımarıklık bu yaptığı arkadaşının, dedim.

Yahya Kemal?

Türkiye’den iki yazar isteniyor. Biri de Yahya Kemal. Bir dernek var.⁷ Mektup yazdık, antolojide yayımlanacak, şu şiirleri çevirdik diye. Bir cevap geldi, şaşırdık: Bize sormadan nasıl seçiyorsunuz, hangi şiiri

5 *Gel Zaman Git Zaman* kitabının ilk bölümü olan “Önceki Evler”de Güzin Dino, eski İstanbul mahalle ve konak yaşantısını bir roman havası içinde anlatır.

6 François Maspero (1932-2015) tarafından kurulmuş Éditions Maspero.

7 Yahya Kemal Enstitüsü ve müzesinin bulunduğu İstanbul Fetih Cemiyeti.

sececeğinize nasıl karar veriyorsunuz, diyelim seçtiniz çeviriyi, bize göndereceksiniz, biz onaylayacağız, sonra basacaksınız, diyorlar. Ne yapacağız? İstiyorum ki tarihsel sıra olsun. Galiba Zeynep Avcı'ydı, dedi ki, Osman Bey⁸ var Türkiye'de, bu tür hakları idare eden bir şirket, kuruluş var. Numarayı verdi, ona durumu izah edin, dedi. Aradım, çok janti karşılandım. Durumu anlattım. Kitabı çıkaracağız ama böyle bir cevap geldi, dedim. İlgilendi bir hafta sonra onay geldi.

Öte yandan mesela şair Ercümen Behzad'a telif hakkı için mektup yazıyorum. Keşke bunları toplasaydım bir yerlerde. Sizin şiirlerinizden seçim yapıp çeviri yapacağız, iznizi istiyoruz. Bütün kitaplarını yolladı. Tam tersi.

İstedığınızı koyun, dedi yani...

Hoş bu hikâyeler değil mi? Yaşar Kemal Babıali'de duyuruyormuş: "Güzin çağdaş şiirleri çeviriyor, kitap çıkacak, şiirlerinizi gönderin..." Dedim, "Yaşar ne yapıyorsun, ben seçiyorum, hepsini koyacak değiliz, beni de zor durumda bırakacaksın basılmayanlara karşı". 10.000 bastı, dokuz senede tükendi. Normal. Maspero yok artık, baskı yok, bitti. Fakat bunun üzerine, Gallimard Nâzım'ı basmak istedi. Hem benim hem Münevver'in hatırı olsun diye. Münevver'in çok katkısı oldu tabii, Yaşar Kemal'i çevirmişti daha önce.

Peyami Safa'yı konuşacaktık bir de...

Abidin yirmili yaşlarda Ostrorog'larla görüşüyordu, ondan bahsettik mi? İstanbul da Kandilli'de yalıları vardı, Leh asıllı meşhur Kont, aristokrat. Hâlâ da var. Rahmi Koç satın aldı o yalıyı. Ben gitmedim ancak Abidin yalının müdavimlerinden, şöyle ki kont ve karısı bir yabancı ahabları Türkiye'ye geldiğinde mutlaka bir resepsiyon verirlerdi. Sanatkâr ve ressam Türkleri de çağırıyorlar ki tanışsınlar, görüşsünler diye. Abidin'in gitmeleri gelmelerinde beraberinde Peyami Safa da var orada, çok komik hikâyeler vardır. Hatta Şehmuz'la⁹ röportajlar vardır, bütün Ostroroglar diye, çok ilginçtir.

Yayımlandı mı?

Evet, yayımlandı, Almanya'daki dergilerde olabilir. Peyami Safa o havayı kokluyor, hatta meşhur polisiye roman yazarı Sime-

8 ONK Ajans kurucusu Osman Necmi Karaca (1923-2013).

9 Akademisyen ve yazar M. Şehmus Güzel.

non¹⁰ da geliyor, onu karşılıyorlar.¹¹ Simenon ile alay ediyorlar, enfiye çekilen sahte bir yere götürüyorlar. Gençlik şakası demek daha doğru olacak. Bu olaylarda Peyami Safa, Fikret¹² var, sempatik serseriler.

Sonra neden Peyami Safa ile ters düşüyorlar?

Nâzım kavgası oluyor. Sonra Peyami Safa, Necip Fazıl ile iyi dost. Necip Fazıl ile biz de görüşmüştük, bize çok musallat olmuştu, tanışmak istiyordu; o zamanlar o kadar karşımızda değildi, daha sonra iyice nasyonalist kahraman oldu. Abidin tam aksi tarafta; Ses hikâyelerine daldı, sürüldü, görüşmeler kesildi.

Peyami Safa, Behçet Safa'nın amcası oluyor, biliyorsun. Amcasının olaylarını bilmez mi, biliyor ama hâlâ görüşürüz, buraya ayak basar basmaz bize gelirdi. Şu anda Elbe Adası'nda yaşıyor.¹³ Delişmen, sempatik ve amcasıyla aynı, "drug" falan. Burada çok hastalandı, veremdi. Bizim oturduğumuz St. Michel'de, karşımızda hastane vardı. Bedava baktılar ona, doktorlar birleşip onun resimlerini satın aldılar, parası yok diye. Sanatoryumda ayrı bir atölyesi oldu. Hem sanatoryum hayatı yaşadı, bakıldı, hem de atölyesi vardı. İyileşti. Sanatoryumdaki kendi atölyesi değildi, orayı hasta sanatçılar kullanıyor. Doktorlar onu seçmiş, şirin adamdı. Musallat olurdu ve vazgeçmezsiniz, serdengeçti bir adam olduğundan. Sonunda Elbe adasına yerleşti. Dönmedi, orada kalır artık. Galiba Amerikalı bir kadın var işin içinde.

Behçet Safa modern resim yapıyor değil mi?

Evet, kendine has. Abidin ona bir sergi yaptırdı Galeri Nev'de. Abidin'in yazısı da vardır. Aslında zor bir insandır, beraber yaşanması zordur, huysuzdur, birtakım tartışmalar da oldu.

Peyami Safa'nın resimle ilgili eleştiri yazıları da var, modern resmimizi beğenmiyor, geleneksel resim ve minyatürlerden hiç etkilenme yok diyor. Sert yazıları var. Onları okudum, önceleri D Grubu'nu onaylıyor, destekleyen yazıları var ama sonra karşı çıkıyor.

O yazılarını ve fikirlerini bilmiyorum, çünkü zannediyorum şöyle düşünüyorum: O tipte insanlar eleştirmenim diye iddia ediyorsa, eleştirisini yapacaktır.

10 Georges Simenon (1903-1989)

11 Georges Simenon Türkiye'de, çev. S. Bağdatlı - E. Evcil, Everest, 2016.

12 Fikret Adil (1901-1973).

13 Behçet Safa 2018'de Elbe Adası'nda öldü.

Peyami Safa “Ressamların içinde yaşadım” diyor; resim yazıları yazıyor. Yaşayınca bir kültür ediniyor insan. Benim iddiam daha da ileri gider. Mesela Paris’te on sene yaşadktan sonra sokaklarında eski kitapçılar, ressamalar, galerilerle bir kültür ediniyorsunuz; istemeseniz de içinize giriyor. Van Gogh’un sergisine gittiniz mi, diye sorarlar; ben elli senedir giderim, hepsini biliyorum ama yine gitmez mi insan, tabii gider.

Peyami Safa, resim çevresinde olmasıyla kendinde hak görüyor. Diğer yandan Behçet Safa’nın resimleri hakkında, uzmanlarına söz vermek gerekir diyor. Ben de bu yüzden merak ettim size sormak istedim.

Hiç söz konusu olmadı fikirleri, Abidin’in resimleri hakkında, genel olarak. Peyami Safa’nın bir iki iyi kitabını biliyorum. *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*.¹⁴ O çok meşhurdur, son iki kitabı hiç fena değildir, sıradan çıkmış bir romandır. Adını unuttum şimdi.

Matmazel Noraliya’nın Koltuğu, Sözde Kızlar, Yalnızız...

Matmazel Noraliya’nın Koltuğu olabilir, son kitaplarından biriydi, okudum. Üslubunu beğendim, iyi yazıyor. Yazının sanat olması. Anlatılan şey o kadar mühim değil ama nasıl anlatılıyor olmasıdır. Anlatmasını iyi bilmiş, dilini de iyi kullanmış. Herhalde zamanın sayılı ve Babiali’nin –daha küçük alanda– sayılı yazarlarındandı. Şu anda da çok genişlemiş bir edebiyat çevremiz yok sanıyorum. Daha çok galeri var.

Paris’e geldiğimde sergilere yetişemiyorum. Mesela daha Boticelli’ye gidemedim. Siz takip edebiliyor musunuz?

Ben hiçbirine gitmedim, merak da göstermedim ancak geçen Raphael sergisi yaptılar, onu kaçırdım, çok üzüldüm, çünkü televizyonda gösterdiler; birkaç daha önce görmediğim, bilmediğim eserler vardı, bayıldım. Fransız bir arkadaşım gitti, “Sandığınız kadar değildi” diyor ama benim içimde dert kaldı göremedim diye. Çok büyük bir sergiydi. Paris’te yaşamak ayrıca bir şey veriyor insana, o muhakkak, tabii merakın varsa veya ilgin varsa veyahut da hayatın gidişatı ona bağlanmışsa falan.

14 Kitabın ilk baskısı 1930’da Nâzım Hikmet’e adanmıştı, araları açılınca sonraki baskılarda bu ithaf kaldırılmıştı.

Ben diyorum ki elli yıldır çok şey gördüm, artık yeni ne göre-
ceğim. Görmediğim sergi kalmadı. Bir de benim turistik merakım
yoktur. A bak bilmem ne varmış falan. Başka türlü bir merak var
bende herhalde. Yoksa ressamlarla yaşayınca birçok ressam tanıyor-
sun, onların sergisine gidiyorsun. Sonra bir de arkadaşsın onlarla.
Beraber oturup sergiden sonra tartışıyorsun, her bakımdan pişiyor
insan belli olmadan. Pratik konulara kadar iniyorsun, satabilmek
satamamak. Niye satamamak çünkü eski, yeni, şu, bu, falan. Ya-
şamaya da bağlı iş. Yiyip içmeye. Hayat, onlarla başlıyor, çoğu da
çok sıkıntıyla başlıyor işe. Ancak kırk elli sene sonra. Picasso diye
bir adam geliyor, çabucak birkaç senede patlıyor bomba gibi. O
başka bir şey.

*Resim bence, edebiyattan daha iyi durumda. Kendini daha iyi tanıtıyor.
Kötümser miyim?*

Türk çevresinde öyle. Ressam olarak bir tek Muallâ tutuldu
Paris'te; fakat direnme ve tutunma kolay değil. Abidin geldiğinde,
geçen gün bir şeyler tasnif ediyordum, başlangıçta Abidin için müt-
hiş yazılar çıkmış. Tevekkeli, buna rağmen en sonunda tutunabildi,
maddi olarak bahsediyorum. Resim satıp yaşayabilmek, işin aslı her
ressamın amacı da budur. Ressamın masrafı fazladır, tuval, fırça,
boyalar. Bir ahabamız demişti ki, hep kendini göstermen gerek,
gideyim altı ay sonra gelirim olmaz, her zaman ortada olacaksın.
Galerilere giderdik.

Gelelim Türkiye'ye, resim eleştirmeni yok, edebiyat çevresinde
yine var diyebiliriz. Resim çevresinde üç kişiyi geçmeyecek kadar
az. Bir profesör¹⁵ var, Ferit¹⁶ var, bir de Necmi Sönmez (vâkıâ, o
şimdi Almanya'da küratör oldu). Eleştirmen olmak derin bilgi ve
görgü gerekiyor tabii. Şahsiyeti, yazar olarak Ferit başka. Şimdilik
üç kişi söyleyebiliyorum.

*Kişilerden bahsetmeye devam mı etsek? Tanpınar'dan bahsettiniz. Beh-
çet Safa'dan bahsettiniz.*

Onu anlattım. Doğru bize gelirdi. Behçet hâlâ telefon eder bana,
daha yeni aradı.

¹⁵ Prof. Kaya Özsezgin (1938-2016).

¹⁶ Ferit Edgü (d. 1936).

Nâzım Hikmet'in oğluyla görüşüyor muydunuz?

Mehmet¹⁷, çok sevdiğim bir insandır.

Nâzım Hikmet ailesini ayrıca sormak istiyorum, ayrı bölüm gibi.

İstersen şimdi ona girelim.

Madem başladık, tamam o zaman.

Nâzım'la başlayalım ve ben konuşacağım şimdi Nâzım'ı, Abidin'i çıkardık. Ben Nâzım'ı çocukluğumda, 12 yaşlarımda, nasıl bir insan imajı var kafamda anlatayım. Babam Cumhuriyetçi. Galatasaray mezunu, kitaplığı Fransızca kitaplarla dolu. Bunu anlattım galiba. Büyükbabam dokuz sene Yemen'e sürülmüş gazeteci.

Anlattınız.

Dolayısıyla biz hepimiz, Voltaire, Rousseau... Kartezyeniz yani. O sıralarda politikam yok kafamda ama hepimiz cumhuriyetçiyiz. Mustafa Kemal var, memleketi kurtarmış, bu hava içindeyiz.

Nâzım'la ilk temasım ilginçtir. Küçük halam ortaokulda ders veriyor. Büyük halamın kızı var, o da ilkokullara ders veriyor ve tatillerini (hafta sonları) küçük halamda geçiriyorlar. Küçük halam da bize yakın oturuyor. Ben Nişantaşı'ndayım, onlar Osmanbey'de. Gittim halama bir sabah. Mesude, küçük yeğen kapıyı açtı. Ağlıyor vaziyette, girdim baktım, halam da ağlıyor. Ellerinde bir gazete, ağlaşıyorlar. Biri mi öldü. dedim. Hayır, Nâzım Hikmet 38 seneye mahkûm olmuş, dediler. Kim bu Nâzım Hikmet dedim. Yaşımı tam hatırlamıyorum. İlk iştirahim bu. İlginç, düşünüyorum da bu önemli. Bir ortaokul hocası Suat Hanım. Said Bey'in, politika içinde, sürülmüş bir adamın kızı. Abdülhamid'e düşman yetişmiş babasından dolayı. Sultana karşı olan bir aile, doğal olarak ve kişisel nedenlerle. Ortaokul, ilkokul hocaları o devirde, Nâzım için ağlıyor, bu ilginç bence. Tanıdıkları filan değil Nâzım Hikmet. Diyeceksiniz ki sürgün, mahkumiyeti bilen bir ailenin çocuklarının tepkisi. Dünyama ilk böyle giriyor ama bende bir değişiklik yok, ben yine Fransız İhtilali'ne çalışıyorum, iyice. Babama sorular soruyorum, tartışıyoruz.

38'de Abidin geliyor, Moskova ve Paris dönüşü. Abidin'le ahbap olduktan sonra Nâzım canlanmaya başlıyor kafamın içinde. Politik düşünme tarzım, oryantasyonum Abidin ile tanışıp Nâzım'ın şiir-

17 Mehmet Nâzım (1951-2018).

lerini okuduktan sonra dehşet oluyor. Ben de bu arada edebiyatta olgunlaşmışım artık. Nâzım'ın şiirleriyle politik oldum diyebiliriz, komünist düşüncem falan. Babam hep öyle kaldı, anti-komünist, pür hiddet, kızım Abidin'le evleniyor diye, birtakım şeyler de yaşadık, tabii. Nâzım konuşuluyor tabii. Ankara'da Nâzım için çok şeyler yaptık. Siz duymuşsunuzdur, Orhan, Oktay, Mahmut Dikerdem vardı. Mahmut ayrıca ahabamızdı, İsviçre'de okumuş, sempatik bir adamdı. Nâzım için ne yapabiliriz diye tartışıyoruz, çünkü Nâzım SOS sinyali vermişti. Bıkmıştı, açlık grevi yapacağım diyordu.¹⁸ Blöf değildi. Abidin de telaş içinde tabii, çok dostlar. Ama dostlukları ideolojiyle başlamıyor, on yaş fark var aralarında.

Evde, bizim evde. Erdal İnönü ve Ömer ile arkadaş Mahmut. Mahmut'a diyoruz ki, şu çocuklara anlat ki babalarına söylesinler, bu adam ölecek, kurtarmak lazım, bırak politik işleri, adam ölecek. Diğer yandan Abidin de yeni ameliyattan çıkmış, yarası kapanmıyor. Parlak bir durumda değil. Biz böyle çırpınıyoruz bir bakıma, sonra Ankara'da ilginç şeyler oldu. İstanbul kadar olmasa da. Basına haber vererek üçü –Melih, Oktay, Mahmut– grev yaptılar.

Size şimdi kolay gibi gelir ama o sıralarda Ankara'da böyle bir şey yapmak çok zordu. Müthiş bir cesaretti. Bu arada bir şeyler oldu, biliyorsunuz detaylara girmiyorum. İkinci grevde Abidin hâlâ yatakta. Kalkıyoruz, haftada üç kere hastaneye gidiyoruz, pansuman değişiyor ama yara kapanmıyor. “Nâzım'ın yarın 16. günü oluyor, gitmezsem ölecek, gidersem ben onu ikna ederim” dedi bana. Şaka bir şey değil ameliyatı, hasta yatıyor adam, cesaret edemiyorum. Beni üzmemek de istemiyor, ona telaşlanıyorum, tüberküloz yarası. “Düşün taşın, bir şey olursa içimize dert olacak, sana bilhassa dert olacak çünkü sen istemiyorsun benim gitmemi” dedi bana. Beraber düşündük ve karar verdik ki gidecek. Gitti, avukatı aldı, hastaneye

18 5 Mayıs 1950'de Ankara'da Orhan Veli'nin çıkardığı *Yaprak* dergisi çevresindeki şair ve yazarların öncülüğünde Oktay Rifat, Melih Cevdet, Cahit Sıtkı, Bedri Rahmi, Vâ-Nû, Cevdet Kudret, Güzin Dino, Ulvi Uraz, Sadun Aren gibi isimler Nâzım'ın açlık grevine tekrar ara vermesi için çağrıda bulundu: “İktidar değişikliği için bugün haklı taleplerinizle ilgilenecek makam henüz fiilen teşekkül etmemiştir. Yeni iktidar kuruluncaya kadar ve bu husustaki durum aydınlanıncaya kadar, açlık grevine fasıla vermenizi ısrarla rica ediyoruz.” Ayrıntılı bilgi için bkz. *Gel Zaman Git Zaman*, s. 123-125; *Adan Z'ye Nâzım Hikmet*, haz. Memet Fuat, YKY, 2002, s. 15-19, 101-103; Abidin Dino, *Nâzım Üstüne*, haz. Ferit Edgü, YKY, 2002, s. 15-23; Levent Yılmaz, Güzin Dino ile söyleşi, *kitap-lık*, Sayı 47, Mayıs-Haziran 2001, s. 89-110.

gitti. Becerdi. Başka türlü yazıldı ama işin içinde Abidin vardı. Abidin bir kitabında yazdı bunları. Abidin başhekime gidiyor, konuşuyor, “Avukatla biz ikna etmeye çalışacağız, çare bulacağız, müsaade edin” diyor. Başhekim işin ciddiyetinin farkında, onun zamanında olmuştu bu olay diye sıkıntıya girecek, dert olacak. “Aman ne iyi ettiniz” diyor. Müsaade etmek şöyle dursun teşvik ediyor.

Odasının önünde jandarmalar. Giriyor içeri, Münevver ve Cerrahpaşa’dan görünen deniz masmavi bir de Nâzım’ın gözleri masmavi (Abidin bu manzarayı yazmıştı bir dergide). İkna ediyor. Nasıl oluyor? İlk gelişinde. Çok seviniyor ve şaşıyor tabii. “İyi ki geldin, son şiirlerimi okuyacağım sana” diyor. Çok hoş değil mi? Her gelişinde –üç kere geldi Paris’e– benim araba vardı o zaman, oturur oturmaz “Durun çocuklar size son şiirlerimi okuyacağım” derdi. Daha arabadayız, yola çıkardık, otele geliriz, lobide otururuz, şiir okur, odaya yerleşme daha sonra derdi. Şiirlerini illa bize Türkçe okuyacak, çünkü etrafında yok öyle birisi.

Gelelim Nâzım’ı ilk görüşüme. Biz Çiftehavuzlar’a iniyoruz. Tosun Bey’in evi diye bir ev vardır, çok meşhur, Ragıp Paşa Köşkü’nün yanında, Caddebostan’da denize nazır. Muazzam bir bahçesi, park gibi, rıhtımı vardı. Dipte de stüdyoya çevrilmiş bir yer vardı, büyük üç oda, mutfak, biz orayı tutmuştuk ve o bahçeden geçerek evimize girerdik. Hapisten çıkışının beşinci günüydü, bize geldi. Vâlâ Nurettin’lerde kalıyordu. Hep beraber Münevver de vardı, geldiler. İlk defa göreceğim Nâzım’ı. Melih Cevdet de karısıyla bizde misafir. Gelecekler diye telaş içindeyim, titriyorum. Melih de alay ediyor benimle. Dördü geliyorlar; yüzünden, bir yerlerinin hasta olduğu belli oluyor. Soluk ve sanki lekeler var yüzünde, fakat cin gibi. Tutturdu, ben denize gireyim diye. İlk defa uzun zamandır denize girecek. Hep beraber gittik. Abidin ve Melih de yanında olalım diye onlar da soyundular. Kaç senedir hastalıklar geçirmiş. Görmeliydiniz nasıl mutluydu. Çok karmaşık duygular içinde oturuyorduk, ilk görmenin heyecanı, onun mutluluğunu görmek, hastalanır mı diye telaşımız. Melih de benimle bu kadar fazla sevdayı ben tasvir edemiyorum diye alay ediyordu. O evimize yakın, çok güzel büyük bir havuz vardı, lüksümüz vardı. Havuz başına rakı sofrası organize ettik.

Orada fotoğraflarınız var.

Evet var. Rahat koltuk getirdik. Küçük bir tabure bulduk.

Tabure koyup Melih Cevdet'in yanına oturdunuz, demiştiniz. Hangi yıl Güzin Hanım? 52 değil mi?

Evet. Sus pus oturdum, aslında çekingen bir insanım ben. Güven-
diğim, benimsediğim insanların yanında açılır ve rahat konuşurum.
Arada hoş şeyler de oluyor. Annem orada, Ankara'dan Gül Hanım var,
bizim yardımcımız. Biz Ankara'dan gelirken kedili medili geliyoruz.
Annemle Gül Hanım parkta, ne olur olmaz diye devriye geziyorlar.
Bahçe çok büyük. Tosun Bey'in evinde de kiracılar var. Sahibi de
asker, emekli yüzbaşı gibi bir şey, sempatik, kendi halindeydi. Meş-
hur kemancı kız, Suna Kan ve ailesi kiracı. Münevver ve Piraye¹⁹ iki
kamplaşma var. Münakaşası çoktan başlamış, bir tek ben Nâzım'ı
müdafaa ediyorum. Siz hiç 16 sene yapayalnız hapishanelerde yaşa-
dınız mı, diyorum. Nâzım bunu yapmamalıydı, etmemeliydi. Tamam
doğru ama onun yaptığı da doğru. Hayattta böyle şeyler olabilir.
Kimseye bunu itiraf edemiyorum. Bir şey söylemeyenler de var.

Nâzım'la yan yana oturuyoruz. Nâzım dedi ki, "Bir tek sen beni
müdafaa ediyormuşsun, teşekkür ederim". Ben heyecandan bayılaca-
ğım, o kadar mutluyum. Bilerek değil ama. Ruhi Su da bize geliyor.
Nâzım heyecanlanıyor, onu radyoda dinlemiş, heyecanlanıyor. Ruhi
diyor ki, "Sazım yok yanımda". Abidin, "Git sazını getir ama kimseye
söyleme" diyor. Hapisten çıkmış, beşinci günü ne olur ne olmaz biz
kimseye söylemiyoruz. Bu gitti. 32 kişiyle birlikte geldiler, Behice
Boranlar falan. Nasıl haberleştiniz, nasıl buluştunuz. Bu arada biz
bir şeyler yemiştik, ama bende heyecan da var, biraz da üşütmüşüm
öksürüyorum, nefes nefese. Bizim yatak odasına doluştuk, işte bu ka-
dar bir yerdi. Yüksek bir yerdi. Başka yer yoktu, ben dolabın üstünde
oturuyorum. Herkes her yerde oturuyor. Ruhi Su başladı, kimi ağlıyor
kimi öpüşüyor, perişan olduk. Nâzım da öyle, sesi kısılmış, perişan.
Abidin de pasaportunu koparmaya çalışıyor, Ankara'ya gitti. Ressam
Balaban²⁰ ile Nâzım geldi, hapishane usulü uskumru pişirdiler bizim
bahçede. Sebze, su vardı. Melih ile biz yedik, onlar pişirdi.²¹

Birçok şey oldu Nâzım'la ama kendimle ilgili olanları anlatıyo-
rum. Cevizli'deki annesinin evine gittik. Bize en güzel piyeslerinden
biri, *Yusuf ile Menofis*, baştan aşağı okudu. Bu kadar heyecanla bir şey

19 Hatice Piraye Altınoğlu (1906-1995).

20 İbrahim Balaban (1921-2019).

21 Bu yemekle ilgili ayrıca bkz. Levent Yılmaz, Güzin Dino ile söyleşi, *kitap-lık*, Sayı 47, Mayıs-Haziran 2001, s. 89-110.

dinlediğimi hatırlamıyorum, nefisti. Sahneleri yaşattı bize. Biz geldiğimizde annesiyle tartışıyor, Balaban'ı tutuyor. O da inek resimleri yapıyor diye hoşlanmıyor, kendisi de havuzbaşında güzel kadınların resimlerini yapıyor. Tartışma “İnek mi, havuzbaşı mı?” idi.

Annesinin resimleri yayımlandı bir katalogta, ben gördüm.

İşin içinde Nâzım olduğu için hoştu, sert kavgı ediyorlardı. Hoş kadındı.

Annesinden söz açılmışken, Nâzım'ın Yahya Kemal'den etkilendiği söylenir, siz annesinden böyle şeyler duydunuz mu?

Hayır, duymadım, böyle şeyler konuşmadık. Annesiyle ilişkisinden dolayı tanışıklığı vardı ama. Abidin Fransızca yazmış, buldum. Nefis bir yazı. Nâzım'ın çocukluğunu anlatıyor. Karşılaşmış olamazlar ama yazı çıksın diye uğraşıyorum, size de gösteririm. İkisi de yalı çocuğu tabii. Yirmi sayfa çocukluğu ve Ankara'ya varışına kadar; bir de Atatürk'ü anlatıyor, kimse Atatürk'ü böyle anlatmadı. Bir dosyaya koymuş, üstüne de Türkçe “İşe yaramaz bir deneme, yeniden yazılmalı” diye not düşmüş. Bacağım burkulduğunda bir öğrencime dikte ettirdim, benden başkası okuyamaz zaten. Yalnız harika anlatmış, Nâzım'ın çılgınlığını falan. Nefis bir Nâzım çıkıyor ortaya.

Annesiyle tartışıyorlardı dediniz...

Türkiye'de ne hatıram var, düşünüyorum. Nâzım kaçmıştı. İskeleye karşılaştık. Münevver elinden tutmuş, 4 yaşında falan masmavi gözlü bir çocuğun elinden tutmuş. Fransızca aceleyle bize, “Beraber oturmuyoruz” dedi, polisler takip ediyorlar, biliyorsunuz. Münevver Paris'e geliyor. İtalyan milyarder komünist Carlo Giullini motoruyla geliyor, Münevver'le deniz kenarına gidelim diyor, çocukları alıyorlar, üstlerine hiçbir şey almıyorlar. Kaza geçiriyorlar, adalardan Atina'ya geçiyorlar. Motorla kaçıyorlar. Polonya'ya gitmek üzere epey uğraşıyor. Polonya'da Nâzım'la buluşuyorlar. Nâzım evli tabii o sırada.

Kaçırılmalarını Nâzım istiyor. Abidin bana anlattı, Nâzım demiş ki, “Çocuk ilkokulda on yaşlarında o veya bu şekilde etkilenmeye başlayacak, kaçmaları gerek” demiş. Nevroz olur, tahayyül edebiliyor musunuz iki polis, çocuğun sürekli takibinde, komünist çocuğu diyecekler bir yandan. Nâzım'ın haberi yokmuş falan, yok öyle bir

şey. Öte yanda Piraye var falan, acıklı tabii. Nâzım'ın işi de zor. Polonya'da öğretmenlik yapıyor Münevver. Bu arada Nâzım ölüyor, Mehmet ile cenazeye gidiyor. Herkes öpüyor. Üstü açık, çocuk çok etkileniyor. Annem de öyleydi, naaşının üstü açıktı.

Neyse Münevver Paris'te kalmayı yeğliyor, arkadaşının tanıştığı Mösyö Volkof ile evleniyor. Çok yaşlı bir bey, Fransız'la evlenip formalite icabı, Fransa'da kalması için. Görüştük, Beyaz Ruslardan ilk göç edenlerden. Baldızla canciğer arkadaş oluyor. Komünist ülkede ama Mehmet Yahudileri tutuyor, tersinden bir bela başına gelecek diye korkuyor. Nihayet Volkof'un evine geldi. Büyük bir evdi, hatta bir ay ben de kaldım, annem yeni ölmüştü, Abidin de hastanedeydi, yalnız kalmayayım diye kalmıştım orada. Fazla oda vardı yani. Az yaşadı, çabuk öldü o adam. Münevver ile sıkı fıkıydık, çevremizle tanıştırdık onu. Çevirilerini yapıyordu Nâzım'ın, o yüzden gelmeden de o çevre önceden de onu tanıyordu.

Benim işim çok olduğundan elimdeki çeviri işlerini ona devrettim, onun ihtiyacı vardı. İki Yaşar Kemal çevirmiştim. Bir de tercümanlık işi bulundu ona. Adalet Bakanlığı'nda yeminli tercüman oldu. Maddi olarak rahatladı. Çok çalışkandı, alaturka hali hiç yoktu, anne tarafı Fransız zaten, biliyorsunuz, Marsilyalı. Sonuna kadar beraberdik. Mehmet de büyüdü bu arada. Çok severim, şimdi Türkiye'de, Ada'da ev almış.²² Carlo'nun oğullarından (Mehmet'in de arkadaşıydı) biri Paulo, komünizm kalkınca Bulgar olmuş, annesinin oradaki evlerine sahip çıkmak için, böyle anlatıyorlar. Ahmet'e²³ sordum, Mehmet nerde, diye, o anlattı; Mehmet de Paulo'nun yanında Bulgaristan'da dedi. Özel bir kişiliği var, Mehmet'i eleştiriyorlar, kendilerini onun yerine koysalar daha iyi anlayacaklar. Babasına müthiş saygısı var. Bende Nâzım'ın arşivi var biliyorsunuz, aman Türkiye'ye gitmesin diyor, korkuyor. Vakfa vereyim diye düşündüm. Ya altüst ederlerse vakfı... Ben burada bir kuruma bağışladım.

Türkiye diye bir bölüm açılıyormuş, Timour söyledi.

Çok sıkı, tanıdığımız profesörler var. Kim, ne çalışma yapmak istiyorlarsa yapılsın, dedim. Daha emin bir yer yok.

22 Mehmet Nâzım 14 Ekim 2018 günü Fransa'da öldü.

23 Türk-Amerikalı müzik yapımcısı, iş insanı ve Atlantic Records'un kurucusu Ahmet Ertegun (1923-2006).

Sizde ne var bu arşivde?

Çok belge var, bavul, çekmeceler dolu, birçok kupür var, Abidin ile ilgili, Nâzım'la ilgili ya mektup ya kupür. Altı ay sonra bana liste çıkarıp gönderecekler. El yazısı olur da okuyamazsanız size yardım ederim ama arşiv işine giremem, dedim. Yorucu, hem de yer yok Abidin için. Yani Nâzım'ın arşivini verdim. İşte böyle. Mehmet ile konuştuk.

Münevver ile burada görüşüyorduk dediniz.

Münevver'in stüdyosu hemen arka sokaktaydı. Hâlâ duruyor, Mehmet geldiğinde orada kalır. Kendi evleri, diyorum ya, ben hariç bütün Türklerin burada evi var. Bir tek benim evim yok. Her şeyi biliyorum, eşi olsam bilemezdim.

Nâzım'ın Paris'teki günlerini anlatır mısınız?

Telaşla bekliyoruz, Gelemedi bir türlü, her neyse, yıl 58 oldu. Gar du Nord'da fotoğrafçı, dergici, gazeteciler grup bekliyoruz. Gecikme oldu, kafede oturduk hatta hep beraber. Neyse tren geldi, ben göz gezdiriyorum vagonlara. Bir baktım Nâzım, yarı beline kadar sarkmış, kasketini de hafifçe kaldırmış, hep öyle yapardı. El sallıyor, "Güzin!" diye sesleniyor. "Fuzûlî'yi kurtaralım" diye bağı- rıyor. İndi, sarıldık, gazeteci soruyor heyecanla: Ne diyordu? Ben de söyledim: Fuzûlî 16. yüzyıldan bir şair. Neden kurtaracak? Anlattı: Azeriler millî şair olarak kabul ediyorlarmış, heykeli dikilecekmiş, aman kurtaralım, bizim şairimiz diye, öyle milliyetçi yönleri vardı.

Diğer hikâyeyi kendi anlattı: Gittiği her otelde Türk bayrağı astırıyor. Büyük otellerde mutlaka yaptırıyordur ama mühim biri gelince. O tarafı nasyonalist ama sentimental bir şey, duygusal yani. Galina²⁴ doktoru, Abidin'e mektup yazdı, şunu yapmayacak falan, diğer yandan tanıdık bir yerde kalsın istiyorsun, otelde değil. Gerarde diye ünlü kompozitör müzisyen var, Neuilly'de oturuyor. Gerarde ile konuştuk, tamam dedi. Abidin dedi ki, "Bak seni protokol yolundan, Champ d'Elysée'den götüreceğiz, İngiliz kraliçesiyle aynı parkur, bir sen, bir de İngiliz Kraliçesi". O etrafa baktı ve "Prag daha şanlı" dedi. Nihayet eve vasil olduk, çok hoştu, Fransız şairler falan.

Sonra bir ay kaldı orada, ikimiz dükkânları dolaştık bir gün. Çok zevклиydi, giyinmesini bilirdi. Bir İngiliz kasket aldı kendine,

24 Galina Grigoryevna Kolesnikova (1917-2014).

bir ceket aldı. Derken parfümeriye girdik. Rimel alacak, hem sarışın için hem esmer için alıyor. Haydi Galina esmer, öbürü kime, daha Vera²⁵ yok o zaman. Yeminler ediyor, valla siparişleri alıyorum diye, ben inanmıyorum, atıyoruz. O zamanlar cebinde Münevver ile Mehmet'in fotoğraflarını taşıyordu yanında. Çıkarıp bize de gösteriyordu, "Ne zaman göreceğim, belki de göremeyeceğim" diyordu.

58 yılları çok ilginç, Cezayir'den dönen askerler Paris'e indi, hükümeti devirmek için. Geldi, ertesi gün genel grevler, sanki ısmarladık. Düştü işin içine, Paris'in hali, bizi de sürükledi. Abidin'e diyor ki, "Ben nümayişe katılacağım". Abidin mektubu gösterdi, kadın yazmış: 12 saat uyuyacaksın, şu kadar yürüyebilirsin. "Ben hiç böyle bir şeye katılmadım" diye söyleniyor, çocuk gibi tepiniyor. Abidin buz gibi, inat ediyor. Ne yapalım kandırmak için. Bir tanıdıkların bulvar üzerinde bir apartmanı varmış, müsaade istedik, oraya gelmesi için. Grand burjuva bir aile, uşaklar kapıyı açtı bize. Gittik, balkona oturduk ama müthişti, seyrettik.

Ertesi gün büyük bir genel grev oldu. Pazarlıklar yapıldı, De Gaulle gelsin isteniyor. İki üç kamyon işçi gelmiş De Gaulle'ü istemiyorlar. Nâzım takip ediyor olayları, gazetelerde yalan yazıyor, birçok insan protesto etti diye. Nâzım sukutuhayale uğradı. Fransa'da komünist gazete yalan yazıyor, çok üzüldü. Zaten Rusya'da yaşadıklarından kırılgan, bedbaht.

O günlerde söz vermişler, Citroën'e gidip ziyaret edecek, fakat pasaport alamamıştı. Alınca da vize sorunu çıktı. Belçikalı bir diplomatın girişimiyle Fransa'dan vize aldı. Arkadaşlara, gazetelere dökmeyin Nâzım'ı dedik, gidince yazarsınız, dedik. Başına bir şey gelmesin. Citroën'e gideceğiz, karşılanması gerek tabii, sadece iki sendikacı karşılayacak. Abidin gelmedi, bir gazeteciyle ben, bir de bizim komünist arkadaşımız var Pierre. Koruması gibi kullandı Pierre'i, atak bir insandı. Gittik oraya, geç kalmışız. Yemeğe gittiler, dediler. Nerededirler, dedik, tarif ettiler. Kahvelerden birine gittik, saygıyla karşıladılar sendikacılar. Oturduk, Nâzım hemen başladı tartışmaya. Çok iyi Fransızca konuşurdu, hele politik tartışmada kelimeleri çok iyi bilirdi. "De Gaulle protestosu nasıl oldu?" dedi. "Eh, pek kalabalık toplanmadı" dediler. "Peki gazeteyi okudunuz mu?" Ses çıkaramadılar. Nâzım bir kıyameti kopardı, siz neden

25 Vera Tulyakova (1932-2001).

tepki vermiyorsunuz diye. Pierre ile bakışıyoruz, nasıl çıkacağız bu işten. Adamlar haklı da buluyorlar bir taraftan.

Sonra Aragon ile tartıştılar, epeyce sert, o herkesin aklında kaldı zaten. Aragon “Sen Fransa’da yaşamıyorsun bilemezsin, bu kadar ahkâm kesemezsin” deyince Nâzım çok kızdı. Birdenbire fark ettim ki ortalık kızışmış. Elsa²⁶ bana dedi ki, “İkisi de kıp-kırmızı oldu, bunları ayırmak lazım”. Nâzım’ın yatması kalkması saate bağlıydı. Ben yavaşça Nâzım’a, gitsek fena olmayacak, dedim. Nâzım baktı saate, tamam dedi. Arabaya bindik Aragon da bizim arabaya binmek istiyor, tartışmayı devam ettirecek. Neyse, Nâzım ile nûmayişi izliyoruz, baktı kuyruğun sonu geldi. Sonuna doğru aşağıya indik, orada yazdığı şiir: “çok şükür çok şükür bugünü de gördüm”.²⁷

Pierre ile şöyle yaptık der, hatırladınız mı?

Evet, biz gördük Pierre’i galiba, şakacı, uzun boylu.

Evet, o sinemacı. Hep onu tanıdık, çok eski. Hoş bir tarafı, 43 sene Pierre²⁸ ile Abidin komünistlik tartıştılar. Pierre diyor ki komünizm gelişmemiş toplulukta tatbik edildiği için başarılı olamadı. Abidin de derdi ki, başka ülkede uygulanamazdı, zannetme ki o kapitalist ülkelerde böyle rak diye uygulanmaya başlanabilsin. İkisi de haklıydı. Galiba Pierre haklıydı daha çok. Kolay değil...

Nâzım’la çok tatlı ilişkilerimiz vardı. İlk gelişinde, çekiniyoruz da. Akşam ayrılıyor. Burada Türk polisleri de etrafta dolaşüyor, biliyoruz. Tedirgin oluyoruz. Abidin dedi ki, “Aman, seni denemek için bir Türk boynuna sarılırsa falan ilgi gösterme, polis olabilir...” Nâzım kızdı, “Deli misin,” dedi, “bir Türk bana sarılacak da ben onu iteceğim, polis de olsa öpüşürüm onunla...” Harika değil mi? Ben bunu bir toplantıda, Paris belediye başkanının düzenlediği bir toplantıda anlattım. Çok Fransız vardı, 800 kişi. Bir de edebiyat, şiirden bahsetmek istemiyorum, madem yakınıyım, anılarımı

26 Elsa Triolet (1896-1970).

27 Nâzım Hikmet’in “sen mutluluğun resmini yapabilir misin Abidin” ünlü dizesinin bulunduğu, 1958 Mayıs’ındaki Paris günleri için yazılmış “Saman Sarısı” şiirinden söz ediliyor. Nâzım’ın Paris’te Dino ailesiyle ilişkileri için bkz. *A’dan Z’ye Nâzım Hikmet*, s. 126-129.

28 Jean-Pierre Deleage olmalı. Türkçede *Abidin Dino ya da Kanatlanan El* (çev. S. Rifat, YKY, 2007) adlı bir kitabı var.

anlatmak istiyorum. On dakika konuşacaksınız dediklerinde de sevindim, bu yüzden. Tanımadığım bir Türk soruları soruyor. Zaman da azaldı. Nasıl tarif edersiniz diye bir soru geldi, ben de bu hikâyeyi anlattım. İyi ettim değil mi?

Tabii, çok iyi etmişsiniz.

Düşünsenize adam senelerce hapiste yatmış ama Türk olsun sarılırım polise bile diyor. Destanları, Atatürk portresi harika. Hoş ve acaip bir olay var, bunu anlatmadım hiçbir yerde, çünkü yabancılar anlamaz.

Hamit Batu buraya elçi oldu. Hem benim hem Abidin'in iyi arkadaşıdır. Emel, karısını da ilk eşinden dolayı tanıyoruz. Elçilikle bizim pek işimiz yoktur aslında. Pek sıkı fıkı görüşmedik zaten. Dışarıda daha çok görüştük. Emel Paris'i gezdireyim istiyor. Emel'e diyorum ki, Orly yeni açılmış, kahveleri falan var, seni oraya götürerim. Gittik, orada bekleme kanepeleri var. Bir de baktık Nâzım oturuyor. Nâzım dedi ki, "Ne çabuk geldin", "Nasıl?" dedim. "Vera sana telefon etmeye gitti, üç saat bekleme zamanımız var, gelebilir misin" diye. O telefundayken ben karşıındayım. Çılgın gibiyiz. Emel de şaşkın; elçinin karısı orada, Nâzım'la, sanki gizli randevu. Vera geldi, o daha da şaşırdı, evde kimse yoktu, nasıl... diyor. Güzel bir kahveye oturduk. Çılgın bir şey. Akşam eve geldim, Abidin inanmıyor. Vallahi böyle. Bir şey var bu Nâzım'da.

Gel Zaman Git Zaman'da okudum bunu.

İkinci gelişinde Vera'yla geldi, üçüncü gelişi Vera'yla yine. Vera'ya âşıktı. Yakışıklıydı, boylu boslu, ateş gibi, karizmatik. Abidin'in başka türlü. Abidin'le ikisi birbirine çok bağlıydı, karizma bağlılığı. Abidin her yerde söylüyor: Başlangıçta coşkulu, serbest ve her şeyi paçavraya çeviren bir insan olduğu için sevdim, diyor. Başlangıçta biyolojik bir yakınlık değil, sonra aynı şekilde düşünüyorlar. Abidin'in orada dört sene kalması asıl hikâye. Nâzım'ın etkisi çok önemli değil.

Başka ne anlatacağım? Galiba son gelişi, kahvede oturuyoruz. İkimiz Abidin'i bekliyoruz. Beni etkileyen ve aklımda kalan cümle: "Benim için mukaddes olan hiçbir şey kalmadı..." dedi. Müthiş tesir altında kaldım, üzüldüm de.

Bütün “değerlerim” yıkıldı demek istiyor.

... mi acaba? Oradayken, zaman geçtikçe düzenle ilgili. Yakından gördü. Hamal ve kilise hikâyesi. Anlatıyor, kimse fikrini söyleyemiyor. Dönüyor, komünizmde hamal olmayacaktı hani. Aa kilise de var burada, diyor. Kimse fikrini söyleyemiyor. İstisna değil Nâzım. Komünizm değil, Stalinizmdi yıkılan.

Abidin’e röportaja gelmişti duvar yıkıldıktan sonra, Mine Kırıkanat. “Komünizm öldü mü?” dedi. Abidin, hayır, dedi. “Ölmek için önce var olmak lazım. Tabut boştu” dedi; Stalinizm vardı, o öldü. Komünizmin belki Marksizm formülasyonu değil ama en az bir iki formülü yerine gelecek. Yoksa batır gider dünya, gidişat uçurum. Nâzım ile benim hikâyem bu.

Yemek seçer miydi?

Hayır, yemek, içki. Abidin, bir gün “Birbirimize söz verelim sigarayı bırakalım” dedi. Bir daha gelişinde Nâzım oturdu ve otomatikman sigarayı yaktı. Abidin çok üzüldü. Çok sigara ve içki içmezdi. Keyifle içerdi.

Kruvasanı çok sevdiğini anlatıyor.

Evet, çok sevdi Paris’i de. Sormuşlardı ona, Türkiye olmazsa Paris, derdi.

Bir iki olay daha var. Ben tutturdum Versailles’a götürelim diye. Abidin, ne gerek var, dedi. Ben, Fransa’yı bilmek için Versailles’ı bilmek gerek, sarayı, bahçesini görmek gerek, dedim. Başladım teoriler, Descartes anlatıyorum. Tartışıyoruz. Neymiş Nâzım’ı Versailles’a götüreceğiz miyiz, götürmeyecek miyiz? Aramızdaki tartışma bir akşam sürüyor. Süper entelektüel bir tartışma. Nihayet ikna ettim. Mayıs’ta bir gün vardır, bütün suları açarlar. Panayır gibi oluyor, oraya götüreceğiz dedim Abidin’e. Nitekim çocuk gibi eğlendi Nâzım, hoşlandı.

Çocuk tarafını anlatayım size: Lokantalarda oturduk. Bir kere sinde lunaparka götürdük. Her şeye binmek istiyor. Dönme dolap, çarpışan arabalar... Olmaz diyor Abidin, çocuk peşinde koşar gibi, olmaz diye ikna etmeye çalışıyor. O da “Beni niye getirdiniz buraya” diyor. Bir şeye bindirmek lazım, yoksa ağlayacak. Neyse iki kişi bir arabaya biniyorsun, karanlık koridorlarda ilerliyorsun, dehlizlerden geçerken biri de sizi gıdıkıyor. Vera vardı, beraber bindiler, çok

mesut çıktılar. Yağmur çiseliyordu, hadi artık gidelim, diyoruz. Niye daha kalmıyoruz, diyordu çocuk gibi. Bir komşumuz vardı grand burjuva, şık bir bayan. Kasket aldığımız alışveriş yaptığımız gün, torbalar var elinde. Karşılaştığımızda o bayanla o kadar şık bir şekilde elini öptü ki, reverans yaparak, şaşırdık. Çok hoş insandı yani, sürükler götürürdü.

Ben kimin anısını okusam sizden ve sizin yemeklerinizden bahsediyor, bu nasıl başladı merak ediyorum?

Türkiye faslı var bir kere.

Arka planı Türkiye.

Abidin'i niye sürdüler? İnsanları etrafına topladı, dergi çıkardı, hoşlarına gitmeyen yazılar yazdı falan. Adana'ya sürülenler: Yaşar Kemal, Orhan Kemal var, rak diye grup kuruldu orada da tabii. Doğal olarak. Halimiz yoktu aslında, Abidin Paşa torunu, Abidinpaşa Caddesi'nde de oturuyoruz. Bakmayın aslında kıt kanaat geçiniyoruz benim okuldan, onun da gazeteden aldığı para var.

Para hikâyeleri çok anlatırım, birbirinden hoş. Birini anlata-yım. Cumartesi ve ödeme alacağı gün o gün. Oranın muhasebecisi bilmem nereden alıp parayı bilmem nereye getirecek. *Türk Sözü* gazetesinde çalışıyor. Dedi ki "Daha gelmedi ama gelir, on iki lira-mız var zaten, akşam çıkarız" dedi. Ben gittim, akşamüzeri geldim. Baktım masanın üstünde tornavida, çekiç, balta, delik açma aleti falan. Pırıl pırıl aletler. "Ne kadar güzel değil mi, yeni aldım" dedi. Muhasebeci geldi mi, dedim, yok gelmedi, dedi. Eyvah ne yiyece-giz, diye düşündüm. Abidin işte, beğenmiş almış. Ne işe yarayacak bilmiyorum ama obje olarak çok hoş, parlak hem de. İşte böyle şeyler çok oluyordu. Abidin'in hayvanlara, hanımlara, insanlara karşı cazibesi, karizması çok fazlaydı. Hoop hemen toplanıyordu insanlar etrafına.

Burada gelmeyenler, sizi tanımayanlardı o zaman.

Sakıncalı diye uzak duruyorlardı belki de ilk dönemlerde.

Tanpınar geldi ama Mehmet Kaplan geliyor muydu mesela?

Ben talebeyken o profesördü, biliyorum. O tip insanlarla görüşmezdi Abidin.

Başlarda siz de marjinallik çektiniz sanıyorum, sürgün gibi.

Hayır, kesinlikle. Buranın marjinalitesi. Abidin ressam olduğundan birçok çevreye girdik biz, burada, herkesin girmedığı çevreler. Grand burjuva geliyor, resmini alıyor, sonra seni evine davet ediyor, janti ve medeni insanlar. Birçok düşünceni söyleyebiliyorsun, tartışıyorsun, o fikirlerini sana empoze etmeye çalışıyor ama seni de dinliyor. Öyle insanlarla tanıştık.

Her ressamın bu olanağı vardı. Abidin'in Fransızcası, cazibesi, kültürü ve ressamlığının etkisi var tabii. Hanımlarla çok hoş konuşurdu. Elsa çok severdi Abidin'i, Rusça konuşurlardı. Moskova'dan ablasının arkadaşıydı. Bir sürü dedikodu olmuştu. Yabancı ahabplarımız çok fazlaydı. Komik hikâyeler vardır.

Nuri Birge²⁹ NATO elçisiydi. Gelir gelmez Paris'e, bizimle görüşmeye başlamıştı. Sonra ne dedilerse, şak diye görüşmeyi kesti ya tembih ya korku. Her sınıf insan.

Kendi İngiliz komşumuzdan, Nuriye Hanım'ın kızından bahsettım. Burjuvaların arasında kültürlü, hoş, zevk sahibi, sanattan anlayanlar da var tabii. Kontes bayılıyor Abidin'e. Yarı diplomat yarı elçi barone arkadaşı da var; burada diplomat enteresan, dünya görmüşler, Fransız adabından çıkmışlar, geniş görüşlü insanlar. Arkadaşı baronun evinde tavuk pişiriyoruz beraber. Komik şeyler oluyor. Bu hanım Kontes Rotrif'lerle ahabap, onlara gidiyor, Nuri Bey'le orada karşılaşıyor. Nuri Bey, sempatik, görgülü, Osmanlı aileden gelme, zengin. Biliyorsunuz Nuri Bey'in meşhur, Salacak'ta çok güzel bir köşkü var. Türk olduğunu öğrenince Kontes, "Ben bir *charmant* Türk ressamla ahababım," diyor; "Abidin" diyor. Nuri Bey, "Evet ama o komünisttir" diyor. Gülüşüyorlar. Komşuya söylüyor, bize gelip söylüyor, ha ha gülüyor, bu havadaydı yani. Zengin, yalnızca parayla değil, çok okumuş görmüş, yaşamış, farklı şeyler istiyor, yeknesaklıktan bıkmış insanlardı.

Sabancı da mesela sizi çok sever.

Evet, çok geldi, anlatayım. Ne çok fotoğraflarımız var. "Hemşerim" diye gelirdi Abidin'e. Abidin'in resimlerini almış ama bizden almadı. İnternette gördüm. Sabancı'nın koleksiyonunda. Nasıl başladı, hatırlamıyorum. Birkaç olay var anlatayım.

29 Muharrem Nuri Birge (1907-1986).

Sorbonne’da konferans veriliyor. İstanbul ve Sinan üzerine. Dersim vardı sanırım, gidemedim. Elçiler ve erkân var, Abidin de gitmiş. Sabancı kürsüye çıkıyor, “Bugün çok mutluyum aramızda hemşehrim Abidin Dino var” diyor daha elçileri falan söylemeden. Abidin diyor ki, “Ne yapacağımı şaşırdım, masanın altına mı girsem”. O sırada Zeynep Avcı da oradaymış. O zaman daha ahbab değildik, sonradan tanıştık. Onunla tanışmamız da çılgın bir hikâye. Zeynep sonradan bana anlattı, Abidin perişan olmuş. Böyle bir adam, deliçe. Tam bilmiyor protokolü ve bildiği gibi yaşıyor, ben de o yanını seviyorum.

Başka biri: Abidin’e geldiler, diyorlar ki “Sabancı gelmiş, Türk ressamları bir arada görmek istiyormuş, nasıl bir organizasyon yapalım”. Abidin dedi ki “Ne gerek var, koşacak değiliz ya peşinden, cumartesi Palette kahvehanesine gideriz, o da gelir”. Ben gitmedim, Abidin gitti. Abidin sık gitmezdi oraya. Sabancı gelmiş, koruması, gazeteciler, televizyoncular, polisler beraber. Herkese şampanyalar ikram edilmiş. Abidin rezalet diye anlattı. Sonradan tanıyınca adamı sempatik buldum. İstiyor ve geliyordu, itmek doğru değildi. Füsün Hanım’ı tanıyorsunuz sanıyorum. Füsün Hanım gidip geliyor ve bize müşteri getiriyor ve satıyoruz. O kadar çok oldu ki... Ancak öyle bir hanım ki sattığımızdan komisyon teklif etsek ayıp olur yani. Sonunda Abidin ona bir resmini hediye etti. İlhan’ın müzesinde³⁰ Sabancı Koleksiyonu sergisi olmuştu, davetiyeleri de ikiye bölmüşler, çok Fransız vardı.

Hiç öyle sergi görmedim. Bizim Franchette’i götürdüm. Bana davetiye gelmedi, telefon ettim. Raffi Portakal demiş ki, “Ben onu kapıda karşılayacağım”. Ben geldim, piramitin kapısında bekliyorum soğukta. Neyse Raffi geldi, polis beni sokuyor, Raffi’yi sokmuyor falan, canımız çıktı. Girdik. Franchette girmiş içeri, “A siz nasıl girdiniz, ben sizin isminizi verdim girdim” dedi. Sabancı’nın etrafı sarılı, yanına yaklaşmak mümkün değil. Doğan Hızlan’ı buldum, “Beni yanına götür” dedim. Abidin öldüğünden beri görmemiştim. Herkes yanına gitmek için kuyruk yapmıştı, elini sıkıyorlar falan. Beni gördü, zayıflamış buldum. Hemen iki elinin arasına elimi aldı ve “Abidin burada olsaydı neler yapmazdı değil mi” dedi. Çok hoş bir laf! Ben severim yaptıklarını da. Sanıyorum ayıklama yapmamız gerekecek. Ben Sabancı taraftarıyım.

30 Louvre Müzesi’nde sanat tarihçisi İlhan Alemdar.

Sabancı arıyor, buluyor, bulmak istiyor, ilgi gösteriyor.. Buraya nereden geldik, çevreniz.

Fransızlar, özellikle grand burjuva... Burjuva resim almaz, paraları var, sergiye geldiler tanıştık, biz aramadık onları. Böyle ilişkiler Abidin'in müthiş karizmasıyla, ahbablıkla sonuçlanıyordu.

Entelektüellerden en iyi ilişkinizin olduğu Aragon muydu?

En çok Tristan Tzara. Çünkü 38'de tanışmışlar Abidin'le. O zamandan beri çok ahbaptılar. Nâzım Hikmet'in ilk çevirisi burada yapıldı. Eyuboğlu ile beraber basıldı. O zaman Eyuboğlu olduğu bilinmiyor. Sabahattin Eyuboğlu'nu Tristan Tzara'ya gönderen Abidin. Nâzım'ın özgürlük mücadelesi için örgütü kuran Tristan Tzara. Sonra Aragon da katılıyor tabii. Dediğim gibi, 1938'de başlayan ahbablıkları var.

Peki ya Ömer Bey?

Anlatayım. Burada bir sergi yaptılar, bana davetiye gelmedi. Abidin zamanında da tanışmadık. Şimdi efendim bir sabah Nazan Hanım³¹ aradı, Ömer Koç sergide³² teşhir edilmek üzere kendi koleksiyonundan birtakım eserler göndermiş. Nasıl sevindim. Kendisiyle tam tarihi hatırlayamayacağım ama uzun yıllar önce Mihrinour Fenwick Hanımefendi vasıtasıyla, şimdi adını hatırlayamadığım bir kontesin evinde karşılaşmıştık.³³ Konuşma fırsatı bulamamıştım. Çünkü her zaman olduğu gibi Abidin benden daha atik davranmış ve Ömer Bey'i tekeline almıştı.

Bakın, herkes koleksiyon yapabilir, fakat çok az kişi bunu Ömer Koç gibi bir hayat biçimine dönüştürebilir. Mesela Pinault³⁴ da bir koleksiyonerdir ama bu onun için bir hayat biçimi değildir. Hatta koleksiyonerliği ilk önceleri bir yatırım aracı olarak düşünmüştür. Ömer Koç Türkiye için bir şanstır. Bence büyük çapta koleksiyonlar vücuda getirenlerin içinde bu işi bilinçli bir şekilde yapan ilklerdendir.

Efendim, asıl tanışmamız şöyle oldu. İlhan'la konuşuyorduk, Paris'e gelince beni tanıştırmasını söyledim. Sağ olsun, kendisi beni kırmadı ve bu isteğimi Ömer Koç'a iletmiş.

31 Sanat tarihçisi ve müze yöneticisi Dr. Nazan Ölçer.

32 Sakıp Sabancı Müzesi'nde Kasım 2007 - Ocak 2008 tarihlerinde açılan "Abidin Dino – Bir Dünya" sergisi.

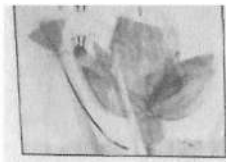
33 Bkz. Ömer M. Koç'un bu kitabın başındaki (s. 7) sunuş yazısı.

34 Fransız iş insanı François-Henri Pinault.

Bir gün, hiç unutmam, İlhan telefon etti, “Öğleden sonra çaya geliyorum,” –her hafta bir kere mutlaka gelirdi– “sana bir sürprizim var, yalnız gelmeyeceğim” dedi. Ben Ömer Koç zannettim. Nitekim saat dört sularında geldiler. Önce misafir girdi kapıdan. Baktım, uzun boylu, esmer bir adam... İlhan, Louvre Müzesi’nin müdürü falanca beyefendi, demez mi! Öyle bir hayal kırıklığına uğradım ki anlatamam. Düşünebiliyor musunuz, Louvre Müzesi’nin müdürü evime gelmiş, ben kendisine hoş geldiniz bile diyemiyorum.

Nihayet bir gün öğleden sonra İlhan ve Ömer Koç geldiler. Birlikte geçirdiğimiz iki, belki de üç saatin nasıl geçtiğini anlayamadım bile. Bu sohbet esnasında edindiğim intiba kendisiyle ilgili düşüncelerimi pekiştirdi.

FOTOĞRAFLAR

Ömer M. Koç'un ziyareti sırasında (2010).

Fotoğraf: İlhan Alemdar

Bahriye Çeri ile.

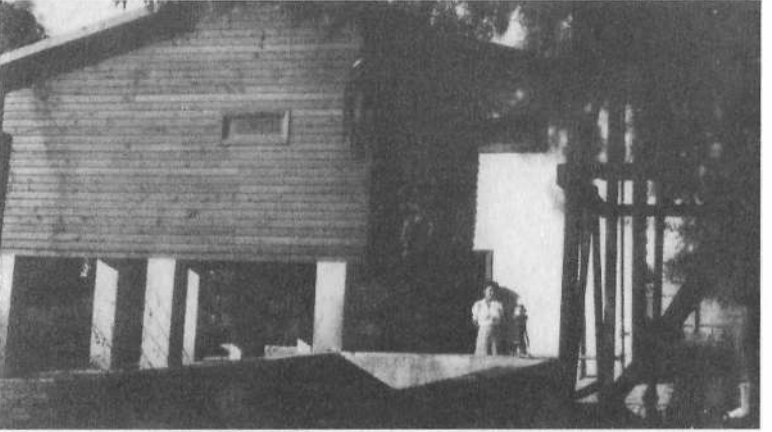
İlhan Alemdar ile.

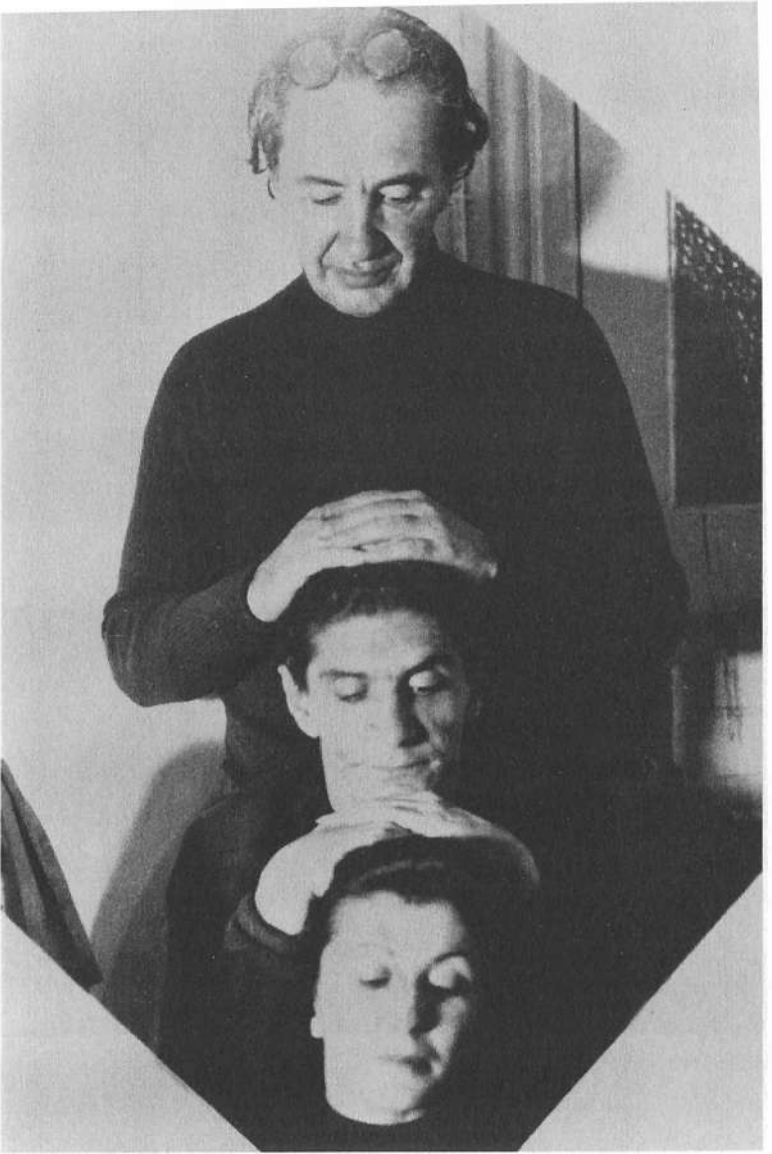
Bekir Akbaş ile.

Adana'da (1943).

Adana'daki evleri (1942).

Arif, Abidin, Güzin Dino.

Ara Güler'in objektifinden Güzin ile Abidin.

Quai St.-Michel 13 numara
5. kattaki evlerinde.

Schola Cantorum'da (1954).

Nâzım Hikmet ile Paris'te.

Venedik'te (1960'lar).

Sergilem,

Sana bir kağızdır yazmadım; seramik işinin inkişafını bekle-
dim; fakat iş daha bu gün tamamiyle bitmiş
değil; şöyleki, dün ikinci bir ehli vakuf
toplanmış (kimler olduğunu bilmiyorum, benim
bulunmamı savcılık bu sefer her halde istemedi,
zaten usulden de değilmiş) ve bu ehli vakuf
bâzi parçalarda nak çekmiş, işaret tespit etmiş,
kalanları geri verecekmiş; ötekiler üzerinde
gerekten inuamele yürütülecekmiş; fakat ben
dün, daha evvel bir dilekçe ile mirasaat
ederek ehli vakufun, modern resimden anka
Akademi profesörleri ve sanat profesörleri
tarafından teşkil edilmesi lâzım geldiğini,
Lâle Hayin resim hocalarının hüsnûmlerinin
işin yanlıs yola sevk edileceğini söyledim;
sabcî mukariri bu gün bana neticeyi
bildirirken bu hususta bir şey söylemedi,
fakat Adliye Bakanına telefon ettim (dün de
görüşmüştüm) mâlumatım var, Akademi hoca-
larından müteakik, bu üçüncü ehli vakufa
göstereceği dedi. Fakat bu son ehli vakuf

Rue de l'Eure'deki evlerinde.

La Coupole'ün önünde (23 Eylül 1993).

Boğaziçi'nde (1991).

Evden görünüm: Bekir Akbaş

186

İsim Dizini

- A
- Abadan-Unat, Nermin 95
- Abdurrahman Şeref 24
- Abdülhamid II [Sultan] 21-26, 71, 103, 152
- Abdülmecid Efendi [Halife] 136
- Abidin Paşa (A. Dino'nun dedesi) 38, 63, 64, 79, 82, 86, 117, 121, 127, 163
- Abrevaya, Samuel 25, 103
- Afife (okul arkadaşı) 40
- Ağırnaslı, Kemal 90
- Ağırnaslı, Niyazi 90
- Ahmed Kemal Paşa (dedesi Said Bey'in babası) 26, 28
- Ahmet Dino (A. Paşa'nın babası) 63
- Ahmet Mithat 13, 23
- Akad, Lütü 146
- Akatlı, Füsün 12, 26
- Akbaş, Bekir 10, 20, 173, 184
- Akbaş, Zehra 11
- Akerson, Fatma 37
- Akses, Necil Kâzım 146
- Aksoy, Ömer Asım 146
- Akurgal, Ekrem 146
- Akün, Ömer Faruk 136
- Alemdar, İlhan 7, 11, 165-167, 171, 173
- Ali İhsan Efendi 27
- Ali, Sabahattin 79, 92
- Altan, Ahmet 21
- Altar, Cevat Memduh 146
- Andaç, Münevver 37, 146, 148, 154-159
- Anday, Melih Cevdet 67, 95, 96, 137-139, 145, 153-155
- Andı, M. Fatih 14
- Aquien, Michèle 18
- Ar, Gül 26, 34
- Aragon, Louis 8, 160, 166
- Arap Bacı 121
- Arap İzzet [Hulo] Paşa 31
- Arbaş, Avni 70, 119, 122, 123, 132
- Aren, Sadun 153
- Arf, Cahit 146
- Argunşah, Hülya 14, 15
- Atabek, Emine Melek 37
- Ataç, Nurullah 52, 95, 136
- Atasoy, Nurhan 128
- Atatürk, Mustafa Kemal 7, 25, 28, 41, 44, 51, 75, 103, 156, 161
- Auerbach, Clemens 52
- Auerbach, Erich 13, 16, 47-57, 66, 73, 74, 79, 118
- Avcı, Zeynep 12, 63, 71, 72, 148, 165
- Ayda, Adile 128
- Aygün, Kemal 116, 122
- Aytuna, Necla 11
- Ayvaz, Sezer Ateş 12
- Aziz (mürettip) 85
- B
- Bach, Johann Sebastian 123
- Balaban, İbrahim 155, 156

Balzac, Honoré de 28, 50, 53, 58,
59, 83

Barbarosoğlu, Nalan 12

Barthes, Roland 47, 49

Basri Bey (eniştesi) 31

Bastuji, Kemal 85

Batu, Emel 12, 161

Batu, Hamit 161

Batur, Enis 145

Baudelaire, Charles 28

Bayar, Celal 98

Bayata, Mahmut Ata 31

Bayrav, Süheyla 37, 38, 49, 50

Bazin, Louis 136-138, 142

Bedia Muvahhit 145

Benk, Adnan 53, 95, 147

Berk, Ahmet 69

Berk, İlhan 69

Bergeaud, Camille 45

Beşir Fuat 13

Bilsel, Cemil 50-52

Birge, Muharrem Nuri 164

Bitran, Albert 119

Boran, Behice 95, 96, 155

Borataş, Pertev Naili 16, 95, 96, 119,
126, 137

Boticelli, Sandro 150

Boz Mehmet [Bozışık] 73, 127

Burak, Cihat 146

Berkes, Niyazi 13, 15, 95, 96, 107

Bağdatlı, Selahattin 14, 15, 149

C

Caillois, Roger 132, 133

Celal 70

Cemal 81, 82

Cemal Süreya 147

Cemgil, Adnan 95

Cemgil, Nazife 95

Cemgil, Sinan 95

Cemil Bey (büyük amcası) 25

Cevdet Kudret 14, 153

Chagall, Marc 114, 115

Chopin, Frédéric 44

Churchill, Winston 82

Chuvin, Pierre 10, 18, 139

Civelekoğlu, Levent 31

Corneille, Pierre 38, 48

Ç

Çakırhan, Nail V. 67, 68

Çakmak, Fevzi 71

Çalışlar, Oral 146

Çambel, Halet 51, 67, 68

Çambel, Hasan Cemil 51

Çiğdem, Emine 70

Çiller, Tansu 127

D

Darago, Reşat Nuri 128

De Gaulle, Charles 159

Deleage, Jean-Pierre 160

Delouze, Marc 18

Demir, Yavuz 14

Demirel, Süleyman 31

Deny, Jean 136

Descartes, René 58, 162

Devecioğlu, Ayşegül 12

Devrim, İzzet Melih 38, 42

Devrim, Nejad 42

Devrim, Remide 42

Dikel, Cemil (büyük amcası) 25,
26, 74

Dikel, Esad Said (küçük amcası) 25,
34

Dikel, Ferdiye (annesi) 25, 27, 29-
31, 33, 37, 39-41, 44, 45, 48,

63, 66, 69, 70, 73-75, 95, 97,
98, 103, 108-110, 113, 116, 126,
155, 157
Dikel, M. Asım (babası) 21-34, 37-
49, 61, 63, 66-69, 72-75, 79, 95,
101, 103, 109, 116, 124, 152,
153
Dikel, M. Behlül (kardeşi) 31-34, 44,
63, 95, 103, 108
Dikerdem, Mahmut 153
Dikmen, Tiraje 9, 12, 21, 146
Dino, Ahmet (A. Dino'nun ağabeyi)
65
Dino, Ali Ekrem (A. Dino'nun ağa-
beyi) 139
Dino, Arif (A. Dino'nun ağabeyi) 44,
64, 67, 72, 73, 84, 176
Dino, Rasih (A. Dino'nun babası) 65,
81, 82, 127
Dino, Saffet (A. Dino'nun annesi) 65
Dino, Saffet (A. Dino'nun yeğeni)
139
Dino, Seniye (A. Paşa'nın torunu) 38
Dirvana, Nesterin 48, 49, 51
Dumas, Alexandre 64

E
Ebert, Carl 48
Ebüzziya Siesbye, Alev 26, 98
Ebüzziya Tevfik 13, 100
Ebüzziya, Talha 26, 31, 98
Ebüzziya, Ziyad 26, 31, 95, 98, 100
Eczacıbaşı, Şakir 127
Edgü, Ferit 151, 153
Emeksiz, Turan 131
Enginün, İnci 131
Enis Bey (dedesi) 30, 37
Erbil, Leylâ 12

Erhat, Azra 37, 52, 56, 57, 73, 74, 79,
91, 92, 95, 116-119
Ernst, Max 125
Ertegün, Ahmet 157
Esat Bey (amcası) 26
Evin, Ahmet Ö. 14
Eyuboğlu, Bedri Rahmi 102, 131,
153
Eyuboğlu, Eren 131
Eyuboğlu, Sabahattin 46, 48-51, 66,
95, 119, 122, 166

F

Fahrelnisa Zeid 38, 42
Fahrettin Paşa 71
Faize (okul arkadaşı) 38
Fatma Aliye 23
Fellini, Federico 135
Fénelon, François 21
Fenwick, Mihrinour 7, 166
Fethi Naci 14
Fikret Adil 149
Fikret Muallâ 51, 123, 132
Finn, Robert P. 14
Flaubert, Gustave 28, 50, 59
Franco, Lazzaro 70
Franz-Anna (mürebbiyesi) 29
Fuzûlî 158
Fusun Hanım 165

G

Galina 158
Gaulle, Charles de 159
Giullini, Carlo 156
Giullini, Paulo 156
Göbenli, Mediha 14, 15
Gökberk, Macit 146
Gül Hanım (hizmetçi) 155

Güler, Ara 47, 145, 177
Gülgün (O. Pamuk'un teyzesi) 145
Günaltay, Şemsettin 53
Günersel, Tarık 12
Güney, Erol 47
Güney, Yılmaz 80, 85
Güngörmüş, Nilüfer 12
Gürsel, Nedim 12, 139, 140, 142
Güven, Colet 15, 82
Güven, Ferit Celal 82
Güven, Nevzat 82, 85, 86
Güzel, M. Şehmus 148

H

Hasan (kaptan) 113
Hausmann, Raoul 118
Haydari, Nazan 12
Heyd-Burkart, Rosemarie 50
Hızır, Nusret 45, 46, 49
Hızlan, Doğan 12, 165
Hitler, Adolf 45, 47
Hugo, François 129
Hugo, Pierre 129
Hugo, Victor 129

I

Ivens, Joris 135

İ

İleri, Leyla (A. Dino'nun ablası) 63,
65, 66, 69, 70, 74, 121
İleri, Rasih Nuri 65, 72, 73, 81
İleri, Selim 15
İleri, Suphi Nuri 65
İlhan, Attilâ 147
İncedayı, Cevdet Kerim 92
İnci, Handan 12
İnönü, Erdal 127, 153

İnönü, İsmet 82
İnönü, Ömer 153
İplikçi, Müge 12
İpşiroğlu, Mazhar Şevket 51
İrfan Hanım (halası) 26, 31
İsmail Canbulat 22
İyem, Nuri 70
İzzet Bey (dayısı) 31
İzzettin Bey 136, 138

J

Jouvet, Louis 66

K

Kan, Suna 155
Kant, Immanuel 45
Kaplan, Mehmet 15, 163
Karaca, Osman Necmi 148
Karakaşlı, Karin 12
Karaosmanoğlu, Fevzi Lütfi 121
Kavcar, Cahit 14
Kaya, Şükrü 25, 151
Kerman, Zeynep 131
Kıbrıslı Şevket [Yurdakul] 75
Kırdar, Lütfi 71
Kırıkkanat, Mine G. 162
Kısakürek, Necip Fazıl 149
Koç, Ömer M. 7, 166, 167, 171
Koç, Rahmi M. 128
Kongar, Emre 145
Kontes Nuriye Hanım 7, 22, 128,
129, 164
Kontes Rotrif 164
Koral, Füreya 146
Köprülü, Fuat 54, 136
Kutlar, Onat 145

L

La Fontaine 38
Lévy, Léopold 9
Livaneli, Zülfü 145
Loti, Pierre 7, 128

M

Madam Andrée 125
Madouro, Suzanne-Ramié 113
Makal, Mahmut 18, 64, 84
Mallarmé, Stéphane 56
Mario 30
Maspero, François 147, 148
Massignon, Louis 128-130
Mehmet Nâzım 37, 152, 157
Menderes, Adnan 117, 131
Menemenci Tahir 13
Mesude Hanım (kuzeni) 26, 34
Michaelis, Cecil 127
Michaelis, Elizabeth 127
Mises, Richard Edler von 49
Mithat Paşa 37
Mitterand, François 135
Mizancı Murat 13
Molière 38, 48, 52, 55, 66
Moran, Berna 14
Mozart, W. Amadeus 44
Mösyö Volkof 157
Muhidine, Timour 139, 157
Muhsin Ertuğrul 22
Muzaffer Şerif 68, 95

N

Naile Hanım 121
Namık Kemal 12, 13
Napolyon 46, 64
Nasuhioğlu, Rüknettın 101
Nâzım Bey 69

Nâzım Hikmet 8, 9, 37, 70, 83, 121,
124, 137, 139, 142, 148-162,
166, 179
Nedim 139
Nef'î 24
Nesin, Aziz 146

O

Odyakmaz, A. Nevzad [Nevzad Sudi]
51
Okay, M. Orhan 14, 15
Ongunsu, Ahmet Hamit 74, 75, 103
Orhan Kemal 83-85, 132, 163
Orhan Veli 67, 95, 96, 136-138, 153
Orhon, Mübin 119, 122, 131
Osman Bey (dedesi) 37
Ostrorog, Comte Léon 128, 148

Ö

Ödik, Binnur 11
Öke, Mim Kemal 63
Ölçer, Nazan 166
Örik, Nâhid Sırrı 8, 96
Özön, Mustafa Nihat 15
Özsezgin, Kaya 151

P

Pamuk, Orhan 31, 37, 39, 58, 145-
147
Pamuk, Şeküre 31, 145
Parla, Jale 14
Pascal, Blaise 38, 39, 45, 56
Petek, Gaye 140
Picasso, Pablo 8, 113-115, 151
Pinault, François-Henri 166
Piraye 155, 157
Piroğlu Halil 71, 72
Portakal, Raffi 165
Prensens Ulviye 86

R

Racine, Jean 38, 126
Rado, Şevket Hıfzı 39, 145
Rado, Türkan 39, 41, 145
Raphael 150
Rasih Bey 24, 25
Rebecque, Henri-Benjamin Constant
de 21
Reichenbach, Hans 45, 47
Reşad Efendi [Sultan] 23
Reşat Rıdvan Bey 22
Rıdvan Paşa 22, 23
Rifat, Oktay 47, 67, 95, 96, 137, 153
Rifat, Sabiha [Omay] 47, 95, 160
Rifat, Samih 145
Rodin, Auguste 128
Rohde, George 52, 53
Roosevelt, Franklin D. 82
Rousseau, Jean-Jacques 21, 24, 28,
42, 130

S

Sabancı, Hacı Ömer 86
Sabancı, Sakıp 85, 86, 164-166
Safa, Behçet 132, 149-151
Safa, Peyami 69, 148-150
Said Bey [Lastik] (dedesi) 13, 21-27,
31, 34, 103, 152
Said Paşa [Küçük] 24
Samipaşazade Sezai 13, 17
Sertel, Zekeriya 107
Servet Bey (noter) 31
Shakespeare, William 55
Simenon, Georges 149
Sirer, Reşat Şemsettin 53
Smith, Adam 38
Sönmez, Necmi 151
Spitzer, Leo 16, 41, 46-57, 92

Stendhal 28, 46, 50, 58, 59
Su, Ruhi 137, 155
Suat Hanım (küçük halası) 152

Ş

Şalom, Jak 127

T

Tanpınar, Ahmet Hamdi 14, 96, 129-
131, 151, 163
Tarancı, Cahit Sıtkı 95, 153
Tepedelenli Ali Paşa 63
Timur, Taner 14
Tolstoy, Lev 25
Tonguç, İsmail Hakkı 95
Topuz, Hıfzı 140, 145
Toros, Taha 128
Tosun Bey 154, 155
Triolet, Elsa 160
Troçki, Lev 31
Tugay, Mehmet Selim 70
Tulyakova, Vera 159
Tuncel, Bedrettin 53, 66, 134
Tunç, Mustafa Şekip 51
Turan, Selim 70, 122
Tzara, Tristan 117, 133, 166

U

Uraz, Ulvi 153
Urgan, Mîna 32, 42-44, 50, 51, 54-
57, 65-70, 72
Uşaklıgil, Halit Ziya 38
Uşaklıgil, Reşad 38, 47, 49
Ülken, Hilmi Ziya 14

V

Van Gogh 150
Vâ-Nû, Vâlâ Nurettin 153, 154

Vatin, Nicolas 139
Velid (kuzeni) 26
Voltaire 21, 28, 42, 130, 152

W

Wiesel, Elie 135

Y

Yalçın-Çelik, S. Dilek 16
Yalçın, Hüseyin Cahit 71
Yalçın, Şiar 38

Yalman, Ahmet Emin 63
Yaşar Kemal 8, 17, 18, 37, 58, 83-
85, 120, 128, 133-135, 142, 146,
148, 157, 163
Yılmaz, Levent 146, 147, 153, 155
Yunus Emre 18
Yürdanur, Metin 68
Yusuf Kâmil Paşa 21
Yücel, Can 138
Yücel, Hasan Âli 53, 73, 79, 83, 95

Böyle Bir Hayat, Bahriye Çeri'nin Güzin Dino'yu 2003-2011 yılları arasında evinde ziyaret ederek konuşmalarını kaydetmesiyle ortaya çıkan bir hayat hikâyesi kitabı. Güzin Dino'nun ailesi, çocukluğu, eğitim hayatı, dostlukları ve Abidin Dino ile yarım asırlık beraberliği Bahriye Çeri'nin soruları ve yönlendirmeleriyle canlanıyor, renklenip genişliyor.

Nâzım Hikmet'ten Yaşar Kemal'e, Ahmet Hamdi Tanpınar'dan Orhan Pamuk'a, Erich Auerbach'tan Picasso'ya kültür, sanat ve edebiyatta yer etmiş pek çok yazı ve resim sanatçısı, özel tanıklıklarla geçit resmi yapıyor. Önce Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Türkiye'de, 1954 sonrasında ise Paris'te geçen yıllar boyunca eğitim, kültür, sanat ve siyaset alanındaki gelişmeler ve olaylar Güzin Dino'nun yaşayıp gördüğü yanlarıyla gün ışığına çıkıyor.

Edebiyat araştırmalarının yanı sıra Fransa'da yıllar boyu Türk dilini ve edebiyatını temsil eden Güzin Dino, *Böyle Bir Hayat* adını verdiğimiz söyleşi kitabında uzun ömrüne sığan birbirinden ilginç olayları ve insanları içtenlikle anlatıyor.

Kapak fotoğrafı: Bekir Akbaş

Ekranı Kapat,
Kitabı Aç!

<https://ailesaati.kocsistem.com.tr>

ISBN 978-975-08-5480-4

9 789750 854804

